

SBORNÍK MUZEA BRNĚNSKA
2025

Vážené čtenářky, vážení čtenáři,

předkládáme Vám další svazek našeho muzejního sborníku, s tematicky rozmanitými příspěvky.

Hned dva texty se zabývají Ivančicemi. Úvodní studie je podrobným popisem historie domu č. 366/1 na Široké ulici v Ivančicích od středověku po 20. století. Text mapuje proměny podoby domu na základě realizovaného stavebněhistorického průzkumu, ale všímá si i vlastníků objektu a jiných souvislostí. Další příspěvek připomíná významnou kapitolu dějin města Ivančic – období působení zdejšího sboru Jednoty bratrské. Činí tak z pohledu archeologů, kteří od padesátých let minulého století po začátek 21. století bádali na místech působení bratrského sboru. Jde o první ucelený souhrn poznatků získaných ze všech realizovaných archeologických výzkumů této lokality.

Studie věnovaná osobnosti Ondřeje Slouka přibližuje tohoto nosislavského písmáka a dvojnásobného konvertitu prostřednictvím jeho deníkových záznamů, se zvláštním zřetelem k tématu napoleonských válek, zásadní události dějin regionu.

V sekci Materiály již tradičně vychází další článek sumarizující archeologické poznání okresu Brno-venkov. Tématem jsou stejně jako v loňském roce významné lokality Mokra u Brna a Horákov, tentokrát od doby bronzové po vrcholný středověk. Recenzovanou část sborníku uzavírá prezentace dosud neznámých pramenů k dějinám Chrlic a Roznberka, zaměřená zejména na období obou světových válek.

Zprávy informují o aktivitách Muzea Brněnska určených odborné veřejnosti. Přibližují inspirativní setkávání zástupců tvůrčích profesí v muzejním prostředí na konferenci Laboratoř muzejního vizuálu (letos již 3. ročník) i další společný seminář muzejníků, knihovníků a archivářů, v tomto roce zaměřený na úskalí vystavování dokumentů na papíře. Recenze hodnotí metodiku věnovanou interpretaci památných vil a drobnou publikaci o exlibris tematicky spjatých s městem Telč.

Přejeme Vám obohacující čtenářský zážitek a připomínáme, že starší ročníky jsou dostupné na webu sborníku.

Redakce

OBSAH

STUDIE

DŮM NA ŠIROKÉ ULICI Č. 366/1 V IVANČICÍCH	9
Pavel Borský	

ŽIVOT A DOBA NOSISLAVSKÉHO PÍSMÁKA ONDŘEJE SLOUKA SE ZVLÁŠTNÍM ZŘETELEM K OBDOBÍ NAPOLEONSKÝCH VÁLEK	31
Aleš Kupský	

MATERIÁLY

OSÍDLENÍ KATASTRŮ MOKRÉ U BRNA A HORÁKOVA OD DOBY BRONZOVÉ PO STŘEDOVĚK	49
David Hons	

ARCHEOLOGICKÉ VÝZKUMY BRATRSKÉHO SBORU V IVANČICÍCH.....	75
Klára Sovová	

NEZNÁMÉ DENÍKY Z CHR LIC A ROZNBERKA.....	105
Andrea Jochmanová	

ZPRÁVY

LABORATOŘ MUZEJNÍHO VIZUÁLNA.....	127
-----------------------------------	-----

Peter Jelemenský, Hana Matyášová, Monika Mikulášková

SCHOVAT, NEBO UKÁZAT? SEMINÁŘ O VYSTAVOVÁNÍ DOKUMENTŮ NA PAPIŘE.....	129
---	-----

Jiří David

RECENZE

MUZEJNÍ EDUKACE V PAMÁTNÝCH VILÁCH.....	133
---	-----

Petr Svoboda

KNIŽNÍ ZNAČKY S TELEČSKÝMI MOTIVY (1762–1912–1969)	135
--	-----

Miroslava Šudomová

STUDIE

DŮM NA ŠIROKÉ ULICI Č. 366/1 V IVANČICÍCH¹

Pavel Borský

Dům stojí v Ivančicích na nároží ulic Široké a Krumlovské u Tesařova náměstí na okraji bývalého průmyslového areálu. Za strohou modernizovanou fasádou se skrývá starobylá renesanční stavba, svého času i poměrně výjimečná. Od roku 1963 je kulturní památkou. Nejpádňším důvodem pro představení domu právě na stránkách sborníku Muzea Brněnska ovšem je, že historií domu se mimo jiné zabývala dlouholetá ředitelka ivančického muzea a regionální historička Olga Uhrová (1908–1988) a dům byl v letech 2006–2019 dočasným sídlem ivančického muzea.

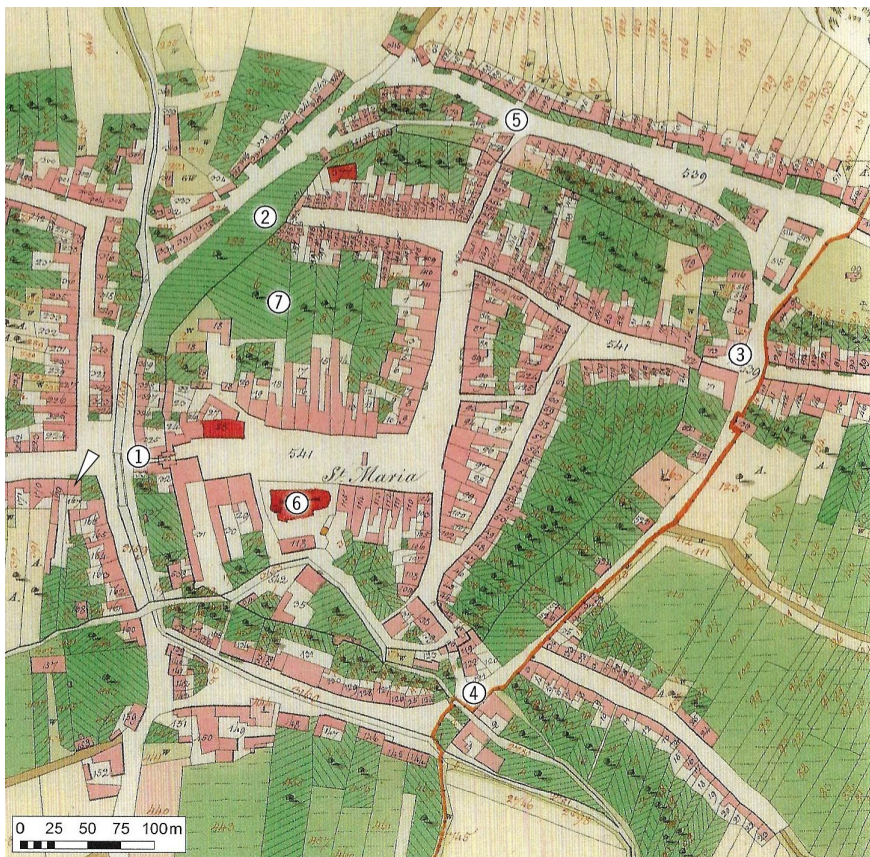
Celkový pohled od východu. (foto: P. Borský, 2012)

1 Příspěvek vychází ze stavebněhistorického průzkumu domu, který autor vypracoval v roce 2012 pro soukromého investora. Na tento průzkum tehdy ještě navázal drobný archeologický průzkum sklepů, provedený společností Archaia Brno, o. p. s.

DŮM V HISTORICKÉ TOPOGRAFII IVANČIC

Ivančice se poprvé jednoznačně uvádějí jako zeměpanská městská obec v privilegii Václava II. z roku 1288.² Až do druhé poloviny 15. století zůstávaly méně významným městem moravských markrabat. Roku 1486 byly zapsány do plného vlastnictví Jindřichovi z Lipé a staly se městem poddanským na panství Moravský Krumlov. K tomuto statku patřily až do zániku patrimoniální správy. Konstituování osídlení na místě dnešního města probíhalo už od první poloviny 13. století, ale definitivní stabilizace zástavby a půdorysné dotvoření Ivančic se předpokládá až ve 14. století. Hypoteticky bylo město opevněno už ve druhé polovině 14. století, ale konkrétní podoba této fortifikace zůstává neznámá. Částečně dochovaný hradební okruh pochází z doby kolem roku 1500. V hradbě byly zprvu prolomeny asi jen dvě brány, Horní (Oslavanská) a Dolní (Kounická). Třetí branou byla brána Židovská na severozápadě města, která byla roku 1690 zazděna a nahrazena brankou pro pěší. Jako čtvrtá byla roku 1572 postavena na jižní straně brána Nová, sloužící pravděpodobně k usnadnění komunikace s nově budovaným předměstím (Rybářská ulice nebo Ve Sboru).³ Dům stál na začátku Široké ulice před Horní (Oslavanskou) branou, která se nacházela na spojnici dnešního Tesařova a Palackého náměstí. Brána byla stržena roku 1829 a prostranství před ní se označovalo jako Malé nebo Záloženské náměstí, kde byl „chudobinec, záloženský dům a koželužna“.⁴ Široká ulice přináležela k Oslavanskému předměstí. Dále se rozlišovalo Kounické předměstí, židovská čtvrť a vlastní město. Vedle měšťanských domů jsou na předměstí doloženy dvory. V zásadě se jmenují čtyři dvory.⁵ Už v poslední čtvrtině 14. století existoval na Kounickém předměstí před Dolní branou manský dvůr moravských markrabat.⁶ Další dvory se uvádějí v Oslavanské ulici a Na Frišberku.⁷ Posledním dvorem měl být Pernštejnský dvůr na Široké ulici.

-
- 2 DOLEŽEL, Jiří. Ke vzniku a vývoji několika měst střední a severozápadní Moravy (Blansko, Ivančice, Tišnov, Velká Bíteš, Vyškov). *Archaeologia historica*. Brno, 1995, roč. 20, zvl. s. 203–204; DOLEŽEL, Jiří. K městskému zřízení na středověkém Brněnsku do roku 1411. In: *Mediaevalia archaeologica 2. Brno a jeho region*. Praha – Brno, 2000, zvl. s. 175–176.
 - 3 ČEJKA, Jiří a kol. *Ivančice. Dějiny města*. Ivančice, 2002, zvl. s. 136–138, 190–191. Poslední shrnutí poznatků k opevnění Ivančic RAZÍM, Vladislav. *Středověká opevnění českých měst. Svazek 3. Katalog Morava a Slezsko*. Praha, 2019, s. 90–97.
 - 4 KRATOCHVÍL, Augustin. *Ivančice, býv. král. město na Moravě: popis dějepisný, místopisný a statistický*. Ivančice, 1906, s. 4–10.
 - 5 O ZASLÝCH ČASECH. Bývalé dvory ivančické. *Ivančický zpravodaj*. Ivančice, 1929, roč. 1, s. 4.
 - 6 VÁVRA, Ivan. Manský dvůr moravských markrabat na předměstí v Ivančicích. *Ivančický zpravodaj*. Ivančice, 2010, roč. 39, č. 9, s. 42–44 a č. 10, s. 46–50. Srov. ČEJKA, pozn. 3, s. 135 (zde dvůr vyznačen na mapě stabilního katastru).
 - 7 ČEJKA, pozn. 3, s. 192 (dvory zde nejsou přesně lokalizované). A. Kratochvíl dvůr Na Frišberku ztotožnil s domem Hanuše Jakoba Seidla a dvůr v Oslavanské ulici s domem vdovy Babkové (majitelé dle lánového rejstříku a rektifikačních akt). Viz KRATOCHVÍL, pozn. 4, s. 68–69.

Ivančice na tzv. císařském otisku mapy stabilního katastru z roku 1825: 1 – Horní (Oslavanská) brána, 2 – místo Židovské brány, 3 – Dolní (Kounická) brána, 4 – Nová brána, 5 – místo branky, 6 – městský kostel Nanebevzetí P. Marie, 7 – uvažované místo zaniklého hradu. Šipkou vyznačen dům č. p. 366. (převzato z: V. Razím, Středověká opevnění českých měst)

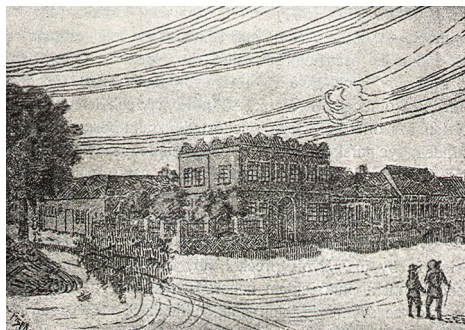
DŮM V LITERATUŘE A V PÍSEMNÝCH PRAMENECH

Dějiny domu č. p. 366 se poprvé zabýval duchovní a známý vlastivědec Augustin Kratochvíl (1865–1946) v monografii o Ivančicích z roku 1906.⁸ Dům ztotožnil s Pernštejnským dvorem, doloženým údajně k roku 1489. Další stopu po dvoru však v pramenech nenalezl a napsal, že „později se nazýval jen domem, není o něm

8 KRATOCHVÍL, pozn. 4, s. 100–101, 132, 227.

zmínky“. Publikoval kresbu s údajnou renesanční podobou domu s atikou a výpisky o majitelích ze 17. a 18. století. S domem spojil trhové smlouvy drobné šlechty z rychtářských register z let 1607 (Friedrich Bula z Bořitova), 1609 (Justina Zahraděcká), 1612 (Kateřina Hostákovská) a 1624 (Oldřich Hostákovský z Arklebic).⁹

Kratochvílovy výpisky doplnila v roce 1979 Olga Uhrová. V drobném příspěvku sledovala historii domu až do 20. století, avšak učinila tak bez poznámek a citace pramenů.¹⁰ Dům označila za „panský pod purkrechtem ležící“. Na počátek polo-

Údajná renesanční podoba domu č. p. 366 s atikou na nedatované kresbě V. Fišera. (převzato z: A. Kratochvíl, Ivančice, bývalé královské město na Moravě)

žila smlouvu provazníka Šimona Pírka s Petrem Kladrubským z roku 1597. Pírko dům tehdy koupil za 500 zl. a v roce 1607 jej prodával Bulovi z Bořitova za 3 000 zl. Podle zvýšení ceny domu na šestinásobek v průběhu pouhých deseti let O. Uhrová soudila, že Pírko koupil přízemní dům, který přestavěl, zvýšil o patro a pak „prodával honosný panský dům se vším tehdejší komfortem“. Stavbu měl provést ivančický měšťan italského původu Antonio Valdi. Aktivitami Šimona Pírka se O. Uhrová

zabývala ovšem už v roce 1966, kdy mu připsala výstavbu známého renesančního paláce č. p. 196. Pírko měl za pomoci uvedeného italského stavitele údajně přestavět a upravit celkem jedenáct domů.¹¹ Dle závěrů O. Uhrové byl dům na široké ulici v soupisu moravských památek z roku 1994 nakonec označen jako bývalý panský dům vystavěný v letech 1597–1607 za Šimona Pírka.¹²

9 KRATOCHVÍL, Augustin. Šlechtická jména z rychtářských knih v Ivančicích. *Časopis Moravského musea zemského*. Brno, 1904, roč. 4, s. 58–70, zvl. s. 66, 67, 68.

10 UHROVÁ, Olga. Významné domy v Ivančicích. *Ivančický zpravodaj*. Ivančice, 1977, květen, nestr.

11 UHROVÁ, Olga. Stavebník domu pánů z Lipého v Ivančicích. *Vlastivědný věstník moravský*. Brno, 1966, roč. 18, s. 258–262, zvl. s. 260. V roce 1987 úvahu o počáteční přestavbě domu opakovala v poznámce k příspěvku o rodu Zahraděckých ze Zahraděk, kde ještě napsala, že dům byl „nesprávně označen jako Pernštejnský dvůr“. Viz ZAHRADĚCKÝ, František. Zpráva o starém rodu z předměstí Ivančic. *Ivančický zpravodaj*. Ivančice, 1987, roč. 16, listopad, s. 14–17, citovaná připsaná poznámka na s. 17. K článku Uhrové srov. kriticky DOSTÁL, Miroslav. Přestavba bývalého hradu v Ivančicích na renesanční palác pánů z Lipé. *Jižní Morava*. Mikulov, 1990, roč. 26, s. 280–287.

12 SAMEK, Bohumil. *Umělecké památky Moravy a Slezska. 1. svazek A/I*. Praha, 1994, s. 595.

Po zavedení popisných čísel v sedmdesátých letech 18. století byl označen č. p. 123 na Oslavanském předměstí.¹³ Při majetkovém rozdělení v roce 1807 byl označen č. p. 155 a 154 v novém číslování předměstí.¹⁴ V souvislosti s tím se následně rozlišovaly i dvě stavební parcely. Část na parcele 169/1 měla č. p. 366. Na tuto část navazovalo dnes již zaniklé dlouhé dvorní křídlo. Část na parcele 166/2 při nároží měla č. p. 282.¹⁵ Od roku 1942 je celý dům označen jedním číslem popisným 366.

Na svátek sv. Kunhuty roku 1597 (tj. 3. března) koupil Šimon Pírko dům „na Široké ulici mezi Bastle hrnčířem a Vojtěchovským domem s jediným stolem“ od Petra Kladrubského za 500 zl. na splátky po 20 zl. položených vždy ke sv. Jiří (doplaceno 1614).¹⁶ Šimon Pírko byl v té době, v letech 1596–1597, ivančickým rychtářem.¹⁷ V úterý po Hromnicích roku 1607 (tj. 3. února) Šimon Pírko, toho času ivančický primátor, dům „vedle domu Reginy Lénarové a domu nebožtíka Štefana Čížka“ prodal za 3 000 zl. Friedrichu Bulovi z Bořitova. Bula zemřel asi do Vánoc roku 1607, protože nesložil osobně ani první splátku, kterou uhradili rukojmí uvedení ve smlouvě.¹⁸ „Od úřadu města Ivančic“, který zastupoval sirotky nebožtíka Buly, koupila dům 2. června 1609 Justina Zahrádecká, rozená Jankovská z Vlašimi, vdova po Smilu Zahrádeckém ze Zahrádek. Dům dle smlouvy stál „podle domu Eliáše Erkleho a nebožtíka Štefana Čížka“ a paní Justina za něj měla zaplatit 2 800 zl. Cena byla snížena, protože se na domě nehospodařilo a nebylo oseto.¹⁹

Dále roku 1612, ve středu před sv. Markétou (tj. 8. července), dům „v Široké ulici podle domu Tobíáše Khynera, kotláře, z jedné, a Mikoláše Roseckého z druhé strany“ od Friedricha Jankovského z Vlašimi a jeho manželky Justiny koupila Kateřina Hostákovská za 3 250 zl.²⁰ V nejstarším urbáři panství z roku 1613 je v seznamu osedlých v Široké ulici na prvním místě zapsána paní Hostákovská. Jejím sousedem byl Niklas Rosický. Z domu se platilo 16 gr., což byla částka čtyřnásobně převyšující taxu všech ostatních hospodářů v ulici.²¹

13 MZA v Brně, fond D 6, Josefínský katastr, sign. J 1377.

14 Zavedeno neznámo přesně kdy kolem roku 1805/1806. Č. p. 154 a 155 byla u domu uvedena poprvé k roku 1807 v knize listin ke gruntovním knihám z let 1792–1811. Viz SOKA Brno-venkov, fond C 36, Archiv města Ivančice, inv. č. 184, fol. 360.

15 Katastrální úřad Brno-venkov, pozemková kniha, k. ú. Ivančice, č. kn. vl. 271.

16 SOKA Brno-venkov, fond C 36, Archiv města Ivančice, inv. č. 128, fol. 229a.

17 Ibid. inv. č. 128, fol. 146a. Provazník Šimon Pírko sepsal poslední vůli 4. února 1611 a dle O. Uhorové zemřel 6. února 1611. Viz UHROVÁ, pozn. 11, s. 262. O závěti též ČEJKA, pozn. 3, s. 205.

18 SOKA Brno-venkov, fond C 36, Archiv města Ivančice, inv. č. 128, fol. 458a.

19 Ibid., inv. č. 129, fol. 36a.

20 Ibid., inv. č. 129, fol. 134a.

21 Viz MZA v Brně, fond G 371, Opisy moravských urbářů, č. 337, Panství Moravský Krumlov, 1642, fol. 169a. Dále se platilo ze zahrad, polí a luk. Výše daně byla tudíž zcela výjimečná. Na fol. 171a je dále zápis „*An der Teil der Praiten Gassen*“. Urbář z roku 1613 se zachoval v německém překladu z roku 1642. K datování a popisu urbáře srov. ŘEZNÍČEK, Jiří. *Moravské a slezské urbáře. Katalog*. Praha, 2002, č. 364, s. 191–193.

Dům v roce 1624 doplatil Oldřich Hostákovský z Arklebic.²² Poté dům získal císařský poručík Jiří Charvát z Karsltattu. Dům za 3 100 zl. stál „na předměstí za Horní branou vedle domu Balcara Schulze, sedláře a Mikoláše Kovářového strany druhé“ a ve stručném popisu se uvádějí čtyři stoly a čtyři lože.²³ K 21. únoru 1626 bylo do nejstarší ivančické matriky zapsáno poručení Jiřího Charváta, který pro případ smrti na válečném poli jednu polovinu domu odkázal dačickému sládkovi a měšťanovi Václavu Moskovu a druhou polovinu rozdělil mezi ivančický kostel a obec.²⁴

V soupisu majitelů domů ve městě a na předměstích z roku 1654 „dům před Horní branou na městském příkopu“ držel Johann Prym. Jeho sousedem byl Martin Gebel.²⁵ Dle protokolu lánového rejstříku panství Moravský Krumlov z 9. června 1672 byl k roku 1656 majitelem domu jistý Noel. K roku 1672 to byl Hans Georg Lymberger.²⁶ Tento Limberger je uveden též v soupisu obyvatel k 25. červenci 1667, v němž je zapsán jako usedlý v Široké ulici na prvním místě s tím, že jeho dům byl na čtyři roky osvobozen od daní.²⁷ V rektifikačních aktech jsou k 10. listopadu 1749 uvedeni jako majitelé domu po H. G. Limbergerovi lazebník Johann Veit Konrad a kolář Jakob Martínek. Jakub Martínek držel asi jen malou část.²⁸ Jan Vít Konrád i Jakub Martínek jsou dále uváděni v soupisech z let 1752 a 1761.²⁹ Jan Vít Konrád byl s polnostmi o výměře 123 mír, loukami a zahradami výjimečným hospodářem. Roku 1742 daroval jako aktuár ivančickému špitálu úpis na 381 zl. 18 kr.³⁰

Dne 30. září 1754 byla sepsána smlouva, podle níž si Josef Schlesinger vzal Johannu, dceru aktuára Jana Víta Konráda.³¹ O devět let později dle smlouvy z 22. srpna 1763 Jan Vít Konrád v pokročilém věku prodal svému zeti Schlesingerovi za 5 000 zl. dům s hospodářstvím „v takzvané Široké ulici mezi Bernardem Štamberským a Jakubem Martínkem“. V obsáhlé smlouvě se stanovil výměnek v naturáliích a vymezil byt pro odstupujícího hospodáře. Ten měl užívat světnici, kuchyni a dvě komory, z nichž jedna byla v patře na chodbě.³²

22 SOKA Brno-venkov, fond C 36, Archiv města Ivančice, inv. č. 129, fol. 134b.

23 Ibid., inv. č. 129, fol. 289a. Dle počtu stolů a postelí měl dům snad přinejmenším čtyři obytné místnosti.

24 MZA v Brně, fond E 67, Matriky, inv. č. 1219, fol 74b.

25 MZA v Brně, fond F 177, Velkostatek Moravský Krumlov, inv. č. 597, sign. 6/XI, č. 96, kart. 370.

26 MZA v Brně, fond D 1, Lánové rejstříky, sign. L 134. V protokolu se uváděl majitel domu z doby předcházejícího soupisu k roku 1656 a stávající hospodář.

27 MZA v Brně, fond D 2, Rektifikační akta, sign. R 134/1.

28 Ibid. Zapsáni jako majitelé pod poř. číslý 108 a 109. Polnosti byly rozděleny velmi nerovnoměrně. Podíl Jana Víta Konráda činil 123 mír, podíl Martínka jen 6 mír. Jan Vít Konrád byl v seznamu uveden ještě jednou vždy na prvním místě (podobně též 1752).

29 MZA v Brně, fond D 2, Rektifikační akta, sign. R 134/4 a R 134/7.

30 KRATOCHVÍL, pozn. 4, s. 303 se zjevně chybným letopočtem 1642 (správně 1742).

31 SOKA Brno-venkov, fond C 36, Archiv města Ivančice, inv. č. 181, fol. 80 a, b.

32 Ibid., inv. č. 181, fol. 284b–286a. Ve smlouvě se mimo jiné uvádějí čtyři krávy, dvacet ovcí a dvě prasata.

Jan Vít Konrád byl sice při podpisu smlouvy roku 1763 prý starcem, nicméně 22. června 1768 ještě koupil další dům na náměstí s přilehlou zahradou vedle děkanství.³³ Josef Schlesinger byl původem cukrář a následně knížecí dvorní aktuár. Dle jiných zápisů v této knize smluv se v následujících letech opakovaně zadlužoval, ale vždy vše splatil. Konrádův dům z neznámých důvodů prodal rok poté, co si jeho tchán pořídil dům na náměstí. Dne 20. dubna 1769 koupil od Josefa Schlesingera dům s polnostmi v Široké ulici mezi Josefem Krebnerem a Jakubem Martínkem za 5100 zl. Jan Missbach.³⁴ Jan Missbach je na jiném místě v knize smluv titulován jako rathauský. Byl tedy nájemcem obecního hostince v radniční budově nebo na radnici bydlel jako nájemník. Šlo patrně o zámožného muže, protože 5. července 1762 půjčil jistému Tomáši Konrádovi 400 zl.³⁵ V josefinském katastru z roku 1788 je Jan Missbach uveden jako majitel domu na Oslavanském předměstí.³⁶ V tomto katastru jsou

Zástavba v místě domu č. p. 366 k roku 1825 na indikační skice k mapě stabilního katastru. Zakreslena je parcela č. 169 s domem č. p. 154 a parcela č. 167 s domem č. p. 155. Ve dvoře domu č. p. 154 je dlouhé dvorní křídlo. (MZA v Brně)

již zapsány domy s čísly popisnými a Missbachův dům byl označen č. p. 123. Dům držel dlouhou dobu a nakonec jej rozdělil na poloviny mezi dva syny. Dne 7. března 1807 si dům č. p. 154 v hodnotě 2 000 zl. po otci Janovi připsal Jan Missbach mladší a dům č. p. 155 v hodnotě 2 000 zl. dostal Franz Missbach.³⁷ Od té doby byl dům majetkově rozdělen a uvádějí se č. p. 154 a 155.

DŮM Č. P. 155 (282)

K roku 1825 je v legendě indikační skici k mapě stabilního katastru uveden jako majitel u č. p. 155 postřihovač Franz Missbach.³⁸ Poté dům se zahradou prodal 11. ledna 1830 za 2 000 zl. konvenční mince koželužskému tovaryši Adalbertu Lauseckerovi. Adalbert Lausecker se ve smlouvách psal též Albert Lassecker nebo Vojtěch Lauscher a do Ivančic přišel až z Horního Dvořiště na panství rožmberském.³⁹ V roce 1857 byl dům oceněn na 12 500 zl. konvenční mince. Podle odstupní smlouvy z 29. dubna 1871 dům v hodnotě 12 000 zl. připadl synovi Eduardovi Lasseckerovi. V roce 1870 byla na dům vyhlášena dražba, ale v roce 1872 byla zrušena.⁴⁰ Údajně roku 1889 dům koupil továrník a majitel dolů Max Sinaiberger.⁴¹ Firma Max Sinaiberger a synové na zpracování kůží vybudovala v sousedství v Krumlovské ulici na místě starší zástavby koželužny, jejíž součástí se stal i dům č. p. 155.⁴²

DŮM Č. P. 154 (366)

Jan Missbach mladší si dle smlouvy z 19. srpna 1812 vyměnil svůj dům s Bernardem Pluskalem. Oba domy se uvádějí ve stejné ceně 2 000 zl. Bernard Pluskal tak získal č. p. 154 a Missbach č. p. 156.⁴³ Bernard Pluskal byl bývalý správce statku Hajany. Zadlužil se a 26. května 1819 dům vydražila za 4 000 vídeňských zl. vdova Juliána Pluskalová zastoupená Bartolomějem Kočím. Vzápětí, dne 19. července 1819, dům

37 SOKA Brno-venkov, fond C 36, Archiv města Ivančice, inv. č. 184, fol. 360.

38 MZA v Brně, fond D 9, Indikační skici, č. mapy 1085.

39 SOKA Brno-venkov, fond C 36, Archiv města Ivančice, inv. č. 188, fol. 384. Zázpis též inv. č. 141, fol. 200 (č. p. 155).

40 Ibid., inv. č. 141, fol. 200 (č. p. 155).

41 Jak uvádí O. Uhrová. Údaj se nepodařilo dohledat a ověřit.

42 K továrně patřil prokazatelně v roce 1897. Viz SOKA Brno-venkov, fond C 36, Archiv města Ivančice, inv. č. 684, kart. 135. V pozemkové knize je vlastnické právo k domu zapsáno na firmu Max Sinaiberger a synové až k 27. listopadu 1910. Viz Katastrální úřad Brno-venkov, pozemková kniha k. ú. Ivančice, č. kn. vl. 2013.

43 SOKA Brno-venkov, fond C 36, Archiv města Ivančice, inv. č. 186, fol. 21.

zase prodala za stejnou cenu Karlu Kravanymu pro jeho syna Emanuela.⁴⁴ K roku 1825 je v legendě indikační skici k mapě stabilního katastru uveden u domu č. p. 154 jako majitel mydlář Emanuel Kravany.⁴⁵ Dne 11. září 1839 dům koupil v dražbě Rudolf Kravany za 1 800 zl. konvenční měny.⁴⁶ Od Rudolfa koupili dům za stejnou cenu dne 15. února 1845 manželé Vincenc a Karolína Drápalovi. Podíl mydláře Vincence přešel předávací listinou ze 4. března 1869 na Karolínu Drápalovou. Dle odstupní smlouvy z 24. června 1880 se vlastnické právo v hodnotě 3 500 zl. vložilo na Friedricha Drápala.⁴⁷

Dle odevzdací listiny ze 13. června 1930 se dům Bedřicha Drápala rozdělil mezi pět vlastníků: Bedřicha Drápala ml., Jindřicha Drápala, Viléma Drápala, Karla Czernatku a Emilii Keckeisovou. Dne 19. května 1934 se podíl Viléma Drápala dále rozdělil mezi Bohumíra Drápala a Marii Drápalovou, kteří tak získali každý desetinu nemovitosti.⁴⁸ K 1. říjnu 1946 byla podle rozhodnutí Místního národního výboru Ivančice na dům uvalena národní správa podle dekretu prezidenta republiky č. 5 z 19. května 1945. Dle rozhodnutí Osídlovacího úřadu a Fondu národní obnovy ze 4. března 1950 bylo vlastnické právo zapsáno na národní podnik Moravan, továrny koberců. Dne 28. srpna 1951 bylo vlastnické právo převedeno na československý stát ve správě národního podniku Trhárny Ivančice. 19. března 1958 tehdejší Ministerstvo spotřebního průmyslu rozhodlo o změně názvu správce na Retex, národní podnik Ivančice.⁴⁹

STAVEBNÍ VÝVOJ

Samostatně stojící, rozlehlý patrový dům na široké parcele o šířce průčelí 20 metrů je částečně podsklepený. Hlavní průčelí je otočené k severu. Okapově orientovaná dispozice sestává v přízemí ze tří traktů. V prostředním traktu se nachází klenutá síň s průjezdem do dvora. Síň je zaklenutá valenou klenbou s protilehlými nestýčnými trojbokými výsečemi a třemi obdélnými zrcadly ve vrcholu klenby. Průjezd je

44 Zaknihováno 29. května 1822. Viz SOkA Brno-venkov, fond C 36, Archiv města Ivančice, inv. č. 186, fol. 176. a inv. č. 141, fol. 196 (č. p. 154).

45 MZA v Brně, fond D 9, Indikační skici, č. mapy 1085.

46 Zaknihováno 22. září 1839. Viz SOkA Brno-venkov, fond C 36, Archiv města Ivančice, inv. č. 191, fol. 726.

47 Ibid., inv. č. 141, fol. 196 (č. p. 154). Nový majitel rodinné mydlárny Friedrich Drápal v roce 1898 koupil původní obecní mlýn, který modernizoval jako První ivančický parní mlýn, od roku 1905 elektrifikovaný. Viz KRATOCHVÍL, pozn. 4, s. 107; ČEJKA, pozn. 3, s. 344–347.

48 V té době byli dědicové Viléma Drápala zjevně nezletilí, protože teprve 7. července 1942 německý civilní soud v Jeseníku (tehdy Freiwaldau) rozhodl o vymazání jejich nezletilosti.

49 Katastrální úřad Brno-venkov, pozemková kniha k. ú. Ivančice, č. kn. vl. 271. Zde zapsán i převod z roku 1880.

Předělená dolní síň č. 101 v pohledu ke dvoru, vlevo zrušené renesanční schodiště do patra. (foto: P. Borský, 2012)

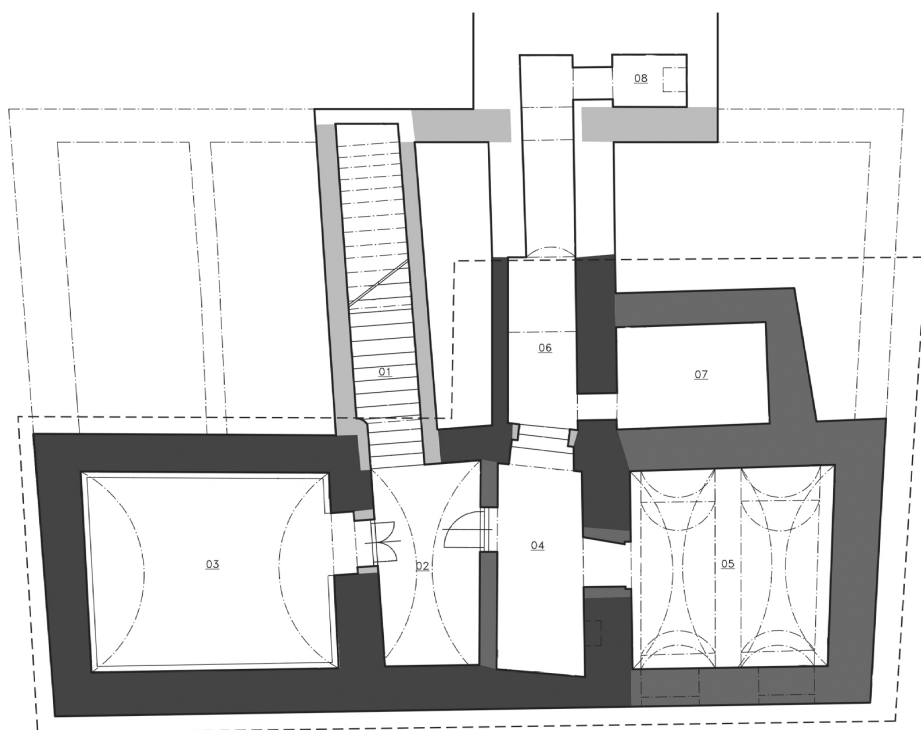

Klenba s koutovými výsečemi v nárožní místnosti č. 104 levého traktu přízemí. (foto: P. Borský, 2012)

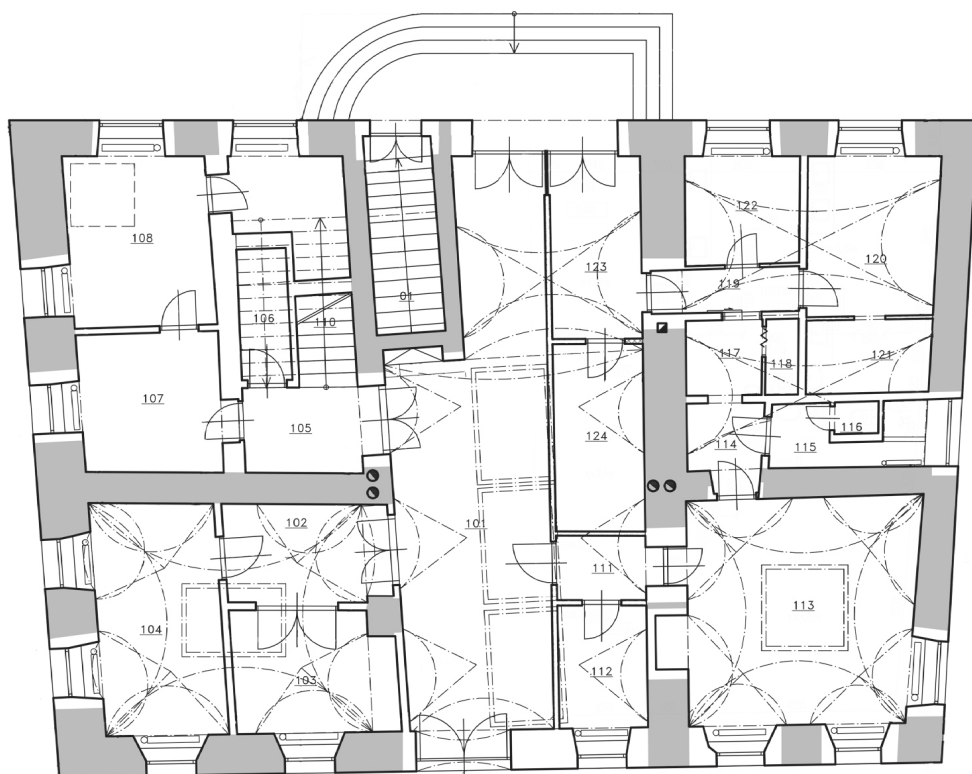
Barokní krov oboustranně zvalbené sedlové střechy z doby kolem roku 1778. (foto: P. Borský, 2012)

zaklenutý jedním polem křížové bezžeburné klenby. Po boku průjezdu je původní, nyní uzavřené jednoramenné schodiště do patra, které se stáčelo západním směrem nad klenbu průjezdu. Krajiní trakty sestávají vždy ze dvou prostor. V levém (východním) traktu je přední místnost zaklenutá otevřenou klášterní klenbou s koutovými výsečemi a obdélným zrcadlem ve vrcholu. Zadní místnost je plochostropá, s vloženým novodobým dvouramenným schodištěm do patra. V pravém (západním) traktu je přední místnost zaklenutá rovněž otevřenou klášterní klenbou s výsečemi v koutech a se zrcadlem. Zadní místnost je zaklenutá bezžeburnými křížovými klenbami ve dvou polích. Místnosti jsou rozdělené novodobými příčkami. Podélně je přepažena i síň s průjezdem, kde však příčka nesahá ke klenbě.

Půdorys sklepa s vyznačením stavebního vývoje. Legenda: černě konstrukce středověké, světle šedě konstrukce renesanční, tmavě šedě konstrukce barokní, nevybarvené konstrukce 19. a 20. století. Přerušovanou čarou vyznačen předpokládaný rozsah středověkého zděného objektu, jehož pravý krajní díl mohl být nepodsklepený a v přízemí dřevohliněný.
(zaměření: MASCO, s.r.o. Brno, grafická úprava: P. Jelemenský)

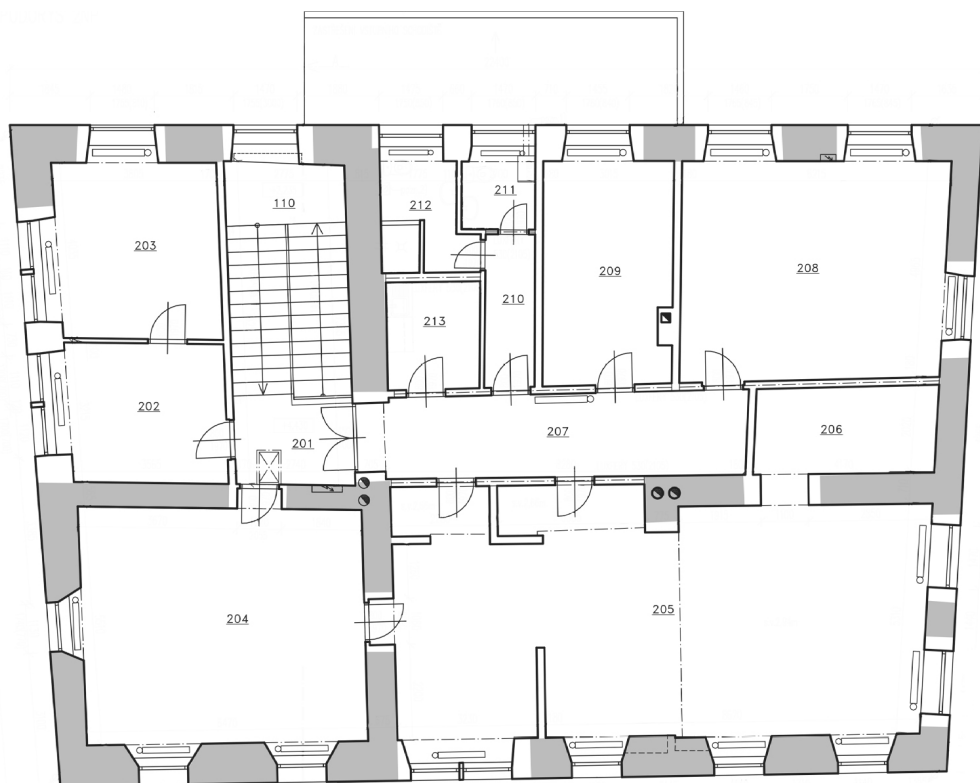

Půdorys přízemí s vyznačením stavebního vývoje. Legenda: světle šedě konstrukce renesanční, nevybarvené konstrukce 20. století.
(zaměření: MASCO, s.r.o. Brno, grafická úprava: P. Jelemenský)

Sklepy jsou přístupné ze dvora samostatným vstupem z podesty kryté novodobou markýzou. Suterén je rovněž trojdílný a ve všech prostorách zaklenutý. Levý krajní díl a prostřední díl jsou zaklenuté valenou klenbou. Dlouhá sklepní šíje se schodištěm ústí do středního dílu předděleného příčkou. V západní polovině prostředního sklepa se nachází studna. Na tuto část navazuje segmentem sklenutá sklepní chodba, která vede do šachty před dvorním průčelím domu. Na pravý krajní díl s plackovou klenbou do pasů navazuje valeně sklenutá komora přístupná z chodby.

Patro je plochostropé s novodobou dispozicí s ústřední chodbou v podélné ose. Oboustranně zvalbenou sedlovou střechu vynáší krov hambalkové soustavy

Půdorys patra s vyznačením stavebního vývoje. Legenda: světle šedě konstrukce renesanční, nevybarvené konstrukce 20. století. (zaměření: MASCO, s.r.o. Brno, grafická úprava: P. Jelemenský)

o dvou úrovních hambalků s ležatými stolicemi v plných vazbách a středovým věšadlem.

STŘEDOVĚKÝ DŮM

Zástavbu na předměstí královského (přesněji markraběcího) města v urbanisticky významné poloze u komunikace před jednou ze dvou nejstarších městských bran lze předpokládat už od středověku. V nejstarším horizontu se snad jednalo o dřevohliněnou zástavbu s parcelací, která nemusí odpovídat současnému stavu.

Sklep č. 04 se studnou v pohledu ke vstupu ze středověké sklepní šíje č. 06. Středověká plochostropá prostora je dodatečně zaklenutá kamennou valenou klenbou s cihelnou výsečí nad vstupem. Předpokládaný kamenný portálek nahradilo ostění z cihel. (foto: P. Borský, 2012)

Barokní sklep č. 05 pod pravým traktem. Tento sklep byl v západní části dispozice vyhlouben dodatečně s podezděním základů středověké stavby. (foto: P. Borský, 2012)

Ze středověké sklepní šíje č. 06 vede k západu úzký a převýšený průchod do sklepa č. 07, jehož zadní čelo tvoří pouze hliněná stěna. Na sklopeném záklenku průchodu jsou otisky bednění a záklenek strmě stoupá ke sklepu č. 07. V místě barokního sklepa č. 07 byla středověká dřevohlinitá prostora komora s podlahou ve vyšší úrovni. (foto: P. Borský, 2012)

Dochované stavbě předcházely zřejmě z větší části již zděný dům. Jeho dispozici lze rekonstruovat v rozsahu suterénu, kde byl v roce 2012 proveden i drobný zjišťovací archeologický průzkum.⁵⁰ Jednalo se o trojdílný dům okapové orientace při stávající uliční čáře. Do středního dílu se studnou vedla z hloubky parcely klenutá kamenná šíje. Pravý krajní díl nebyl podsklepený a možná nebyl v nadzemní části celý zděný. Na zděnou uliční část navazovalo polozapuštěné dřevohliněné dvorní křídlo přístupné rovněž ze zmíněné kamenné sklepní šíje. Půdorys středověkého domu měl tudíž tvar písmene L. Nelze vyloučit, že dřevohliněné západní křídlo přináleželo ještě k samostatnému staršímu (?) dřevohliněnému domu a v době vzniku zděné stavby došlo k větší či menší změně parcelace. Zděný dům mohl na parcele vzniknout až v pokročilém 15. století.

RENEŠANČNÍ DŮM

Středověká dispozice předurčila v hrubých rysech půdorysnou osnovu raně novověkého domu. Renesanční dům byl vystavěn jako třítraktová stavba na široké parcele snad ve stejné uliční čáře. Oproti domu středověkému byl výrazně hlubší a zasahoval dále ke dvoru. Středověký dům byl nejspíše stržen a na parcele vznikla na přelomu 16. a 17. století (možná opravdu v letech 1597–1607) patrová novostavba využívající jen staré sklepy. Střední trakt v přízemí tvořila klenutá síň s průjezdem do dvora. V postranních traktech byly klenuté prostory a plochostropá komora. Tyto místnosti byly přístupné přímo ze síně. V přízemí nelze vyloučit ani černou kuchyni, která pak byla jistě součástí dispozice obytného patra. Pozoruhodné

50 O nepublikovaném průzkumu referuje obecně KOS, Petr. Ivančice (k. ú. Ivančice a k. ú. Kounické předměstí, okr. Brno-venkov). *Přehled výzkumů*. Brno, 2013, roč. 54, č. 2, s. 194–198. Nejstarším jádrem zkoumaného domu se i podle průzkumu stavebněhistorického jeví sklep č. 02, dodatečně předělený sklep č. 03–04, k němu přiléhající přední (severní) část sklepní chodby č. 06 a základové zdivo v rozsahu sklepa č. 05. Tyto konstrukce přináležely ke středověkému trojdílnému zděnému domu okapové orientace. Pravý (západní) krajní díl domu nebyl přinejmenším při ulici podsklepený. Před uličním průčelím zde byl ve výkopu zachycen kamenný základ předstupující před líc nadzemního zdiva domu. Základová spára byla obnažena ve zdi sklepa č. 05. Podle těchto indicií byl sklep č. 05 vyhlouben dodatečně s částečným podezděním základu středověké stavby. Tomu odpovídá nerovný vnější líc obvodové zdi sklepa č. 04 na straně sklepa č. 05. Zed' byla původně zděná do výkopu. Z hloubky parcely ústila do prostředního dílu sklepní šíje. Zatímco prostory č. 02 a č. 03–04 byly ve středověku plochostropé, sklepní šíje byla od počátku klenutá. Kamenná valená klenba šíje mírně stoupá jižním směrem. V západní (pravé) zdi šíje je převýšený průchod s rovným kamenným ostěním a strmě sklopeným záklenkem s otisky bednění. Průchod byl primární součástí středověké šíje a vedl nebo měl vést do soudobé prostory po boku šíje. V dochované podobě ústí do klenuté cihelné komory s čelní hliněnou stěnou. Podle archeologické dokumentace se v místě komory nacházela starší polozapuštěná prostora dřevohliněné konstrukce.

Dolní síň domu Krumlovská 298/8 v Ivančicích se schodištěm do patra. Dům je datován letopočtem na portálu do roku 1615. (foto: P. Borský, 2012)

jsou otevřené klášterní klenby s koutovými výsečemi a zrcadly v předních světnicích krajních traktů. Do patra vedlo z jihovýchodního zadního kouta síně dodnes dochované jednoramenné schodiště. Schodiště se nad klenbou průjezdu stáčelo k západu a v patře ústilo do mázhausu (horní síně). Renesanční dispozice v patře však zcela zanikla při novodobé úpravě.

Středověký prostřední sklep i východní krajní sklep se v renesanci zaklenuly. Do suterénu byl zřízen zcela nový přístup. Nová dlouhá šíje vedla ze síně do prostředního sklepa. Vstup na schodiště do sklepa byl situován pod schody do patra. Takové komunikační schéma lze doložit u řady goticko-renesančních i renesančních domů. Dispozičně obdobně je uspořádán dům na Krumlovské 298/8 v Ivančicích, datovaný letopočtem 1615 na portálu.

ÚPRAVY V 18. A 19. STOLETÍ

Ke stavební činnosti v domě se nezachovaly žádné písemné prameny. Podle dendrochronologického datování pocházejí prvky krovu z doby kolem let 1748, 1749 a 1778.⁵¹ Trám podlahy podkroví byl datován do roku 1777/1778 (určena doba mýcení kmenů). Dle samotného datování nelze rozhodnout, zda se v krovu použilo starší stavební dříví, nebo byl krov v uvedených letech opravován. Vzhledem k tomu, že v konstrukci žádné stopy po druhotném užití jednotlivých prvků nejsou, došlo snad ke vztyčení dochovaného krovu s ležatými stolicemi a středovým věšadlem kolem roku 1778, kdy se renovovala i konstrukce stropu patra. V takovém případě by rozsáhlý stavební zásah prováděl Jan Missbach, který dům vlastnil v letech 1769 až 1807.

Jak bylo uvedeno výše, k roku 1807 se Missbachův dům rozdělil na dvě poloviny se samostatnými popisnými čísly. Zda se už tehdy majetkové rozdělení spojilo s nějakou stavební úpravou, známo není. Teprve kolem roku 1852 (podle dendrochronologického datování) se do krovu vložila čtvrtá plná vazba a půda se rozdělila zděným štítem, který je patrný i na fotografiích domu ze 20. století. V té době pravou polovinu vlastnil mydlář Vincenc Drápal a levou koželuh Adalbert Lausecker (Lassecker). V domě Drápalově byl v patře instalován nový, na rákos omítaný strop (dendrochronologické datování rákosníku 1851/1852). Ještě ve dvacátých letech 19. století stálo ve dvoře pravého domu dvorní křídlo, zakreslené na mapě stabilního katastru z roku 1825. Sklepy domu byly s dvorním křídlem spojeny sklepní chodbou, která vznikla protažením středověké šíje za prostředním sklepem. Dobu vzniku této chodby nelze blíže určit.

ÚPRAVY VE 20. STOLETÍ

Stavební agenda se nezachovala ani k novodobým úpravám. Podle nejstarších známých fotografií domu z prvního dvacetiletí 20. století došlo postupně k razantní proměně fasád. První úpravy provedl zřejmě továrník Sinaiberger v levé části domu. Patro domu zde bylo spojené s přilehlou koželužnou visutou bedněnou chodbou. Snad sloužilo k administrativním účelům, a proto byla nejprve na východním bočním a poté i na hlavním průčelí prolomena větší sdružená okna. Úprava se týkala jen levé části domu, kterou Sinaiberger vlastnil. Tato část nebyla přístupná přímo z ulice. Průjezd byl rozdělen podélně příčkou. Levá část síně přináležela

51 Konstrukce datoval T. Kyncl, DendroLab Brno, v rámci stavebněhistorického průzkumu domu.

Pohled na dům č. p. 366 ze střechy hotelu Besední dům asi v roce 1929. Patro domu bylo spojené visutou dřevěnou chodbou s koželužnou Maxe Sinaibergera. (Muzeum Brněnska)

Dům č. p. 366 na historické pohlednici z doby před rokem 1917 (prošlo poštou 7. února 1917). Patrná je odlišná úprava fasád obou dílů majetkově rozděleného domu. Na průčelí pravého dílu (dříve č. p. 154) jsou nápisy SEIFENSIEDEREI MYDLÁRNA a jméno Fr. Drapala. V přízemí je vedle vrat v průjezdu krámské okno a za ním je při nároží menší okno. (soukromá sbírka)

Sinaibergerovi a osvětlovalo ji z ulice okno. Vstup z ulice vedl do pravé části Drápalovy. Vedle portálu bylo v pravé části krámské okno a v krajní ose přízemí se nacházelo menší okno.

V roce 1963 byl dům zapsán do seznamu kulturních památek.⁵² Národní podnik Retex požádal o rok později o zrušení památkové ochrany, protože dům hodlal demolovat a postavit na parcele novostavbu podnikového ředitelství. Tehdejší Krajské středisko státní památkové péče a ochrany přírody v Brně (KS SPPOP) žádost zamítlo a vzápětí se v září 1964 začalo jednat o rekonstrukci. Z dolní síně se měla stát vstupní hala, kam se mělo vcházet obnoveným portálem. Projekt rekonstrukce pro podnik Retex byl vypracován v únoru 1968 a 8. července 1968 bez námitek schválen KS SPPOP. Průčelí byla upravena do dochované podoby, přičemž okna na dvorním průčelí a západním bočním průčelí byla prolomena úplně nově nebo zvětšena a sjednocena. Schodiště bylo přeloženo do plochostropé komory v levém traktu a do sklepa se nadále vstupovalo přímo ze dvora. Historická dispozice patra s předpokládanou horní síní byla úplně zrušena a nahrazena ústřední chodbou v podélné ose.⁵³

ZÁVĚREM

Výše uvedené údaje Augustina Kratochvíla a Olgy Uhrové se v písemných prame-nech nepodařilo v úplnosti ověřit. Nelze překlenout období třicetileté války. Zcela bezpečně lze majitele domu určit až od roku 1654. Přesto je pravděpodobné, že zkoumaný dům je totožný s domem, který v letech 1597–1607 vlastnil Šimon Pírko. Není však jasné, proč se kdy považoval za panský. Od zápisu z roku 1597 se jednalo o dům poddanský. Přesto byl přinejmenším v široké ulici zcela výjimečnou stavbou, protože výše platu z domu dle urbáře z roku 1613 převyšovala čtyřnásobně částky odváděné z okolních nemovitostí. Neobvyklý byl i rozsah polností. Tvzení o výstavbě patra v letech 1597–1607 je nepodloženou a hlavně velmi zjednodušující hypotézou. Dochovaný dům sice opravdu vznikl někdy na přelomu 16. a 17. století, ale stavební vývoj byl výrazně složitější. Zcela jistě se v té době nepřistavělo jen patro. Renesanční stavba navazovala na středověkou dřevohliněnou i zděnou zástavbu parcely a ta rozhodně nemá jasné obrysy. Účast zedníka Valdiho na stavbě nelze nijak potvrdit ani vyvrátit. Vyobrazení, které publikoval A. Kratochvíl,

52 Dům je nemovitou kulturní památkou zapsanou pod rejstř. č. 30 751/7–742. Do státního seznamu byl zapsán na základě rozhodnutí školské a kulturní komise Okresního národního výboru Brno-venkov z 25. října 1963. Nachází se v Městské památkové zóně Ivančice, prohlášené 20. listopadu 1990 vyhláškou JM KNV v Brně.

53 Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště Brno, spisovna, složka Ivančice, č. p. 366.

je novodobou kresbou se smyšlenou podobou domu. Přes moderní úpravy patří dům mezi hodnotnou měšťanskou zástavbu doby pánů z Lipé, která je v jejich rezidenčním Moravském Krumlově i v jiných místech panství včetně Ivančic stále ještě dokumentovaná jen útržkovitě. V samotných Ivančicích byl v soudobé literatuře dosud publikován jen jediný ucelenější průzkum renesanční měšťanské architektury, a to navíc před třiceti lety.⁵⁴

PRAMENY A LITERATURA

Moravský zemský archiv v Brně (MZA v Brně):

Fond D 1 Lánové rejstříky

Fond D 2 Rektifikační akta

Fond D 6 Josefínský katastr

Fond D 9 Indikační skici

Fond E 67 Matriky

Fond F 177 Velkostatek Moravský Krumlov

Státní okresní archiv Brno-venkov se sídlem v Rajhradě (SOkA Brno-venkov):

Fond C 36 Archiv města Ivančice

Katastrální úřad Brno-venkov:

Pozemková kniha k. ú. Ivančice

Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště Brno:

spisovna, složka Ivančice, č. p. 366, rejstř. č. 30 751/7–742

ČEJKA, Jiří a kol. *Ivančice. Dějiny města*. Ivančice: Město Ivančice, 2002. ISBN 80-238-9441-2.

DOLEŽEL, Jiří. Ke vzniku a vývoji několika měst střední a severozápadní Moravy (Blansko, Ivančice, Tišnov, Velká Bíteš, Vyškov). *Archaeologia historica*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, 1995, roč. 20, s. 201–217. ISSN 0231-5823.

54 KAŠIČKA, František. Ivančice u Brna – stavebně historický průzkum staré radnice. *Průzkumy památek*. Praha, 1994, roč. 2, č. 2, s. 61–66. K jiným profánním stavbám v Ivančicích byla jen v roce 2002 J. Doleželem publikovaná analýza k městskému hradu, který vznikl asi mezi léty 1304–1308 a zanikl někdy ve druhé polovině 15. století. Srov. DOLEŽEL, Jiří. Nová zjištění k problematice městského hradu v Ivančicích u Brna. *Archaeologia historica*. Brno, 2002, roč. 27, s. 327–354.

- DOLEŽEL, Jiří. K městskému zřízení na středověkém Brněnsku do roku 1411. In: *Mediaevalia archaeologica 2. Brno a jeho region*. Praha – Brno: Archeologický ústav AV ČR, 2000, s. 159–259. ISBN 80-86124-25-8.
- DOLEŽEL, Jiří. Nová zjištění k problematice městského hradu v Ivančicích u Brna. *Archaeologia historica*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, 2002, roč. 27, s. 327–354. ISSN 0231-5823.
- DOSTÁL, Miroslav. Přestavba bývalého hradu v Ivančicích na renesanční palác pánů z Lipé. *Jižní Morava*. Mikulov: Státní okresní archiv Břeclav, 1990, roč. 26, s. 280–287. ISSN 0449-0436.
- KAŠIČKA, František. Ivančice u Brna – stavebně historický průzkum staré radnice. *Průzkumy památek*. Praha: Památkový ústav středních Čech, 1994, roč. 2, č. 2, s. 61–66. ISSN 1212-1487.
- KOS, Petr. Ivančice (k. ú. Ivančice a k. ú. Kounické předměstí, okr. Brno – venkov). *Přehled výzkumů*. Brno: Archeologický ústav AV ČR, 2013, roč. 54, č. 2, s. 194–198. ISSN 1211-7250.
- KRATOCHVÍL, Augustin. *Ivančice, býv. král. město na Moravě: popis dějepisný, místopisný a statistický*. Ivančice, 1906.
- KRATOCHVÍL, Augustin. Šlechtická jména z rychtářských knih v Ivančicích. *Časopis Moravského musea zemského*. Brno: Moravské zemské muzeum, 1904, roč. 4, s. 58–70. ISSN 0323-0570.
- O ZAŠLÝCH ČASECH. Bývalé dvory ivančické. *Ivančický zpravodaj*. Ivančice: Knihotiskárna Ferd. Navrátila, 1929, roč. 1, s. 4.
- RAZÍM, Vladislav. *Středověká opevnění českých měst. Svazek 3. Katalog Morava a Slezsko*. Praha: Národní památkový ústav, 2019. ISBN 978-80-88339-03-8.
- ŘEZNÍČEK, Jan. *Moravské a slezské urbáře. Katalog*. Praha: Odbor archivní správy Ministerstva vnitra ČR, 2002. ISBN 80-901358-9-7.
- SAMEK, Bohumil. *Umělecké památky Moravy a Slezska. 1. svazek A/I*. Praha: Academia, 1994. ISBN 80-200-0474-2.
- UHROVÁ, Olga. Stavebník domu pánů z Lipého v Ivančicích. *Vlastivědný věstník moravský*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, 1966, roč. 18, s. 258–262. ISSN 0323-2581.
- UHROVÁ, Olga. Významné domy v Ivančicích. *Ivančický zpravodaj*. Ivančice: Městský národní výbor Ivančice, 1977, květen, nestr.
- VÁVRA, Ivan. Manský dvůr moravských markrabat na předměstí v Ivančicích. *Ivančický zpravodaj*. Ivančice: Městský národní výbor Ivančice, 2010, roč. 39, č. 9, s. 42–44 a č. 10, s. 46–50.
- ZAHRÁDECKÝ, František. Zpráva o starém rodu z předměstí Ivančic. *Ivančický zpravodaj*. Ivančice: Městský národní výbor Ivančice, 1987, roč. 16, listopad, s. 14–17.

KLÍČOVÁ SLOVA: Ivančice, měšťanský dům, stavebněhistorický průzkum

ZUSAMMENFASSUNG

Das Haus Nr. 366/1 in der Straße Široká ulice in Ivančice

Dieser Beitrag basiert auf einer bauhistorischen Studie aus dem Jahr 2012, die das Haus an der Ecke der Straßen Široká und Krumlovská am Rande des einstigen Industriegeländes in Ivančice betrifft und die unter anderem auch eine archäologische Untersuchung des Kellergeschosses umfasst. Hinter einer nüchternen modernisierten Fassade verbirgt sich ein alter, seinerzeit recht außergewöhnlicher Renaissancebau. Das Haus wurde im Jahr 1963 zum Kulturdenkmal ernannt, im Jahr 1968 fand jedoch ein Umbau mit umfangreicher Modernisierung statt. Mit der Geschichte des Hauses befasste sich neben dem bekannten Heimatforscher und Geistlichen Augustin Kratochvíl (1865–1946) auch die langjährige Direktorin des Museums von Ivančice, die Regionalhistorikerin Olga Uhrová (1908–1988), im Rahmen deren Studie das Objekt als ein in den Jahren 1597–1607 durch den bedeutenden Ivančicer Stadtbürger Šimon Pírko erbautes Herrschaftshaus identifiziert wurde. Das Haus muss sich von den anderen Bauwerken in der Straße Široká wesentlich abgehoben haben, da die Höhe der Hausmiete im 17. Jahrhundert mehr als das Vierfache der Mieten betrug, die für die umgebenden Immobilien eingenommen wurden. Auch die Ausdehnung des Grundstücks war außergewöhnlich. Bei der Behauptung von O. Uhrová über die Erweiterung um ein Geschoss in den Jahren 1597–1607 handelt es sich um eine nicht belegte und vor allem stark vereinfachende Hypothese. Das heutige Haus ist zwar tatsächlich irgendwann an der Schwelle vom 16. zum 17. Jahrhundert entstanden, doch waren die baulichen Veränderungen deutlich komplexerer Natur. Der Renaissancebau knüpfte an ein mittelalterliches Holz-Lehm- und Ziegelgebäude auf der Parzelle an, das vermutlich aus dem späten 15. Jahrhundert stammte, dessen Konturen jedoch nicht bekannt sind. Der heutige barocke Dachstuhl ist um das Jahr 1778 entstanden. Im Jahr 1807 wurde das Haus unter mehreren Eigentümern aufgeteilt. Trotz der neuzeitlichen Umbauten zählt das Haus zu einem wertvollen Element der städtischen Renaissancebebauung von Ivančice.

ŽIVOT A DOBA NOSISLAVSKÉHO PÍSMÁKA ONDŘEJE SLOUKA SE ZVLÁŠTNÍM ZŘETELEM K OBDOBÍ NAPOLEONSKÝCH VÁLEK¹

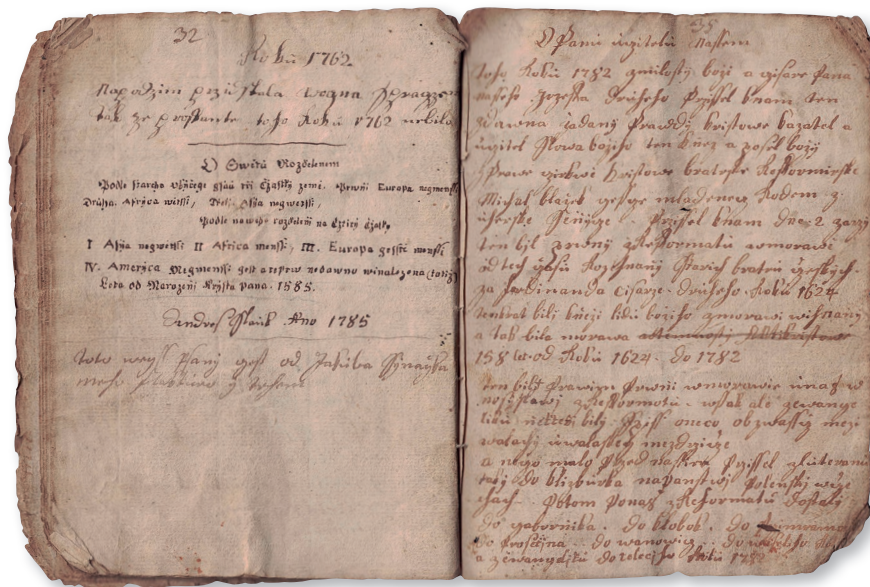
Aleš Kupský

Ondřej Slouk (1738–1818) pocházel z poddanského městečka Nosislav, nacházejícího se pod svahy vrchu Výhon, asi 20 kilometrů jižně od Brna, jež po staletí náleželo panství se sídlem v sousedních Židlochovicích. Tento místní písmák a chalupník se díky svému intelektu, všeobecnému přehledu i jisté výřečnosti dokázal prosadit mezi místní elitou a stát se starším nosislavského reformovaného sboru, posléze císařským rychtářem a purkmistrem, ale třeba také oblíbeným svatebním řečníkem. Všech těchto poct dosáhl Ondřej Slouk navzdory tomu, že nepocházel ze zámožných poměrů a v porovnání s mnohými sousedy nedisponoval během celého svého života nijak rozsáhlým majetkem.

Tento současník asi nejznámějšího písmáka a milčického rychtáře Františka Jana Vaváka (1741–1816) po sobě zanechal celkem dva zápisníky, z poslední čtvrtiny 18. století a z počátku 19. století.² Jejich nejceněnější součástí jsou bezpochyby letopisné zápisy týkající se písmákovy rodiny (tři Sloukova manželství, narození a úmrtí vlastních dětí) a také místních událostí (opravy nosislavského kostela, přírodní a jiné katastrofy). Některé ze zápisů nám poskytují unikátní vhled do mentality venkovského člověka a umožňují nám mimo jiné sledovat odraz dopadů reforem císařovny Marie Terezie a jejího syna Josefa II. v prostředí moravského venkova (toleranční patent, josefinský katastr). Zápisníky nám rovněž zprostředkovávají Sloukovu percepci událostí válek s revoluční a napoleonskou Francií, jimiž se budeme v druhé části tohoto textu podrobněji zabývat. Na zbylých stranách zejména mladšího z obou zápisníků se autor pokusil zachytit dějiny Moravy a Čech, přičemž podle svých slov vycházel z děl z českých humanistů 16. století Martina Kuthena

1 Studie vychází z bakalářské práce autora: KUPSKÝ, Aleš. *Svět nosislavského chalupníka, písmáka a kovertiny Ondřeje Slouka*. Bakalářská práce. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, 2021.

2 Starší zápisník přibližně ze 70.–90. let 18. století je uložen v archivu farního sboru Českobratrské církve evangelické v Nosislavi (dále ČCE v Nosislavi), fond reformovaného sboru v Nosislavi, zn. R-III-D, inv. č. 18; Mladší zápisník z let 1804–1814 je uložen ve Státním okresním archivu Brno-venkov se sídlem v Rajhradě (dále SOKA Brno-venkov): fond Ondřej Slouk, F-34, inv. č. 2.

Třetí stránka Sloukova staršího zápisníku, první dochovaná. (Archiv ČČE v Nosislavě)

ze Šprinsberka, Jana Skály z Doubravky (Dubravia) a Daniela Adama z Veleslavína. V součtu největší počet stran pak náleží tématům církevním, vylíčený jsou kupříkladu dějiny prvních ekumenických koncilů, Ondřej Slouk rovněž podrobně pojednává o jednotlivých katolických svátostech.

V literatuře se oběma Sloukovým zápisníkům doposud dostalo jen omezené pozornosti. V krátkosti se jimi zabývali zejména badatelé Alena Zimáková a Blahoslav Španiel.³ Historik a evangelický pastor Ondřej Macek pak obou děl využil k vylíčení nejstarších osudů nosislavského tolerančního reformovaného sboru.⁴ Komplexnější pohled na písmákovu osobnost i literární dílo však dosud scházel.

3 ZIMÁKOVÁ, Alena. Zápisník nosislavského purkmistra Ondřeje Slouka z konce 18. století. *Jižní Morava: vlastivědný sborník*. Praha, 1970, roč. 6, s. 138–142; ŠPANIEL, Blahoslav. Literární pozůstalost Ondřeje Slouka. Neznámý rukopis nosislavského písmáka. *Jižní Morava: vlastivědný sborník*. Praha, 2001, roč. 37, s. 295–300.

4 LUKL, Jiří, MACEK, Ondřej a SVOBODA, Vladimír. *I zůstávali v učení apoštolském. Snažení a rozpominání evangeliků na Nosislavsku*. Nosislav, 2011; MACEK, Ondřej. Poznámání všelijakých a rozličných památek Andrese Slouka: zápisník písmáka jako pramen pro vznik nosislavského reformovaného sboru. In: BOLOM-KOTARI, Sixtus, BOLOM-KOTARI, Martina a NĚMEČKOVÁ, Věra. *Pontes ad fontes: církevní dějiny ve světle pomocných věd historických a příbuzných oborů*. Hradec Králové, 2011, s. 269–286.

ŽIVOTNÍ OSUDY NOSISLAVSKÉHO PÍSMÁKA

První zmínky o rodině Slouků v Nosislavi pocházejí z počátku 18. století a zmiňují Ondřejovy prarodiče Matěje a Marianu Sloukovy, kteří zde vlastnili chalupní dům.⁵ Kvůli předčasné smrti Matěje Slouka a následnému brzkému sňatku pozůstalé vdovy Mariany přešel dům do držení rodiny Rybaříkovy. Ondřejův otec Matěj Slouk mladší, toho času ještě nedospělý, se tak ze dne na den stal z předpokládaného dědice usedlosti pouhým podruhem. Po deseti letech ve službě u své matky a otčíma si Matěj Slouk mladší v rámci stavení vymínil vystavět alespoň vlastní světničku,⁶ v níž dne 18. listopadu 1738 pravděpodobně přišel na svět Ondřej Slouk.⁷

O dětství a dospívání nosislavského písmáka toho mnoho nevíme, svých znalostí čtení a psaní snad mohl nabýt v místní škole, připomínané už koncem 17. století.⁸ Již s jistotou můžeme říci, že Ondřej Slouk prošel čelední službou, posléze ve věku 21 let vstoupil do svého prvního manželství s Apolenou Hochmanovou a rovněž se zakoupil coby chalupník.⁹

Kromě již zmíněného prvního manželství, které trvalo kvůli Apolenině brzké smrti pouhého dva a půl roku, vstoupil Ondřej Slouk ještě do manželství s Polyxenou Bartuškovou, s níž strávil přes deset let. Sloukova druhá žena však byla dle manželových slov většinu času nemocná (patrně se potýkala s následky komplikovaného porodu) a roku 1773 předčasně zemřela. Třetí manželství s Terezií Solníčkovou pak trvalo dlouhých 45 let a písmákova poslední žena svého manžela ještě o dalších deset let přežila.

Ondřej Slouk za celý svůj život zplodil 20 dětí, avšak dospělého věku se dožili pouze tři synové a dvě dcery. Jedním z nejmotivnějších momentů písmákova života byla smrt hned dvou synů, čtyřletého Pavla a třináctiletého Jakuba, v lednu roku 1790. Příčinou úmrtí byl pravděpodobně břišní tyfus nebo jiné průjemové onemocnění doprovázené silnými bolestmi břicha a zimnicí. Ondřeje Slouka tato dvojí smrt vlastních dětí velice zasáhla, o čemž svědčí i jeden z jeho zápisů: „Tyto ušlechtilé dvě podpory mou starost obveselující, mě zde ještě zanechaly v tomto smutném žaláři, však ale nevím, jak na dlouhý čas. Dejš to všemohoucí Pán Bůh abych se za

5 SOKA Brno-venkov, fond Archiv městečka Nosislav, C-177, inv. č. 12, s. 233.

6 SOKA Brno-venkov, fond Ondřej Slouk, F-34, inv. č. 2, s. 48.

7 Moravský zemský archiv v Brně (dále MZA v Brně), Sbírka matrik E67, inv. č. 3082, fol. 23.

8 KRATOCHVÍL, Augustin a DVORSKÝ, František. *Vlastivěda Moravská. Místopis Moravy. č. 79. Židlochovický okres*, Brno, 1910, s. 191.

9 SOKA Brno-venkov, fond Ondřej Slouk, F-34, inv. č. 2, s. 29.

nimi odebral skrze tou časnou smrt v Kristu Ježíši, Pánu našem!“¹⁰ Žal a smutek našťestí zanedlouho vystřídala radost z narození syna, jenž dostal jméno Jakub po zesnulém bratrovi, avšak i jeho porod podle Sloukových slov provázely problémy, neboť chlapec se „téměř mrtvý narodil tak že od baby Suchánkové v nějakou šálu obvalený a za mrtvý na stranu odložený, ale já stoje uprostřed světnice ve své hořkosti, když baba matku jeho spravovala slyšel jsem to dítě tak modré a zhanobené pomačkané po velké chvíli jakoby kejchlo, tu já obrátil jsem se k dítěti dal jsem lepší pozor a když zase po chvíli se zase trochu pohnulo povolal jsem babu až jsme zase po chvíli poznali, že by ještě duše v něm byla...“¹¹ Syn Jakub Slouk se později stal nejen dědicem rodinné usedlosti, ale také nosislavským rychtářem, a to ve velmi mladém věku. Vděčit za to mohl alespoň zčásti pověsti a vlivu svého otce. Dospělé děti byly ze strany otce velmi dobře zaopatřeny, nemusely se tudíž živit podružskou službou, tak jako předchozí generace rodiny Slouků. Dvě dcery se provdaly za bohaté syny místních půllánků, ze syna Františka se stal kovář v sousedních Žabčicích.

Nosislavského písmáka a chalupníka živila téměř výhradně produkce vína, které pěstoval na necelých dvou hektarech půdy. Ze Sloukových zápisů víme, že v případě velmi dobré sklizně, konkrétně roku 1773, dokázal vylisovat 35 věder (2 030 litrů) vína, naopak předchozího roku za časů doznívajícího hladomoru to bylo pouhých 11 věder (638 litrů).¹² Podstatnou část úrody (asi třetinu) prodával Ondřej Slouk nosislavské obci, která víno nakoupené od sousedů nabízela v radničním šenku. Vinice, považované za svobodnou půdu obdařenou horenským právem, umožňovaly držitelům volně s nimi nakládat, např. je odkazovat či dělit. Sám Slouk mnohé vinice díky třem sňatkům vyženil, ale rovněž předal svým dětem, ať už ve formě věna nebo prostřednictvím testamentu.

Mimo rodinných záležitostí Ondřej Slouk do svého zápisníku zaznamenal i některé významné události své doby, například poslední hladomor v českých zemích z let 1770–1772. Příchod deštivých a vlhkých neúrodných let prý podle Slouka zvěstoval průlet komety na podzim roku 1769, kterou sám pozoroval: „vždycky od východu slunce vyšla od strany Polska, ale metlu měla k západu, takže papršky její celý okolek Moravy přešáhl na způsob, jako by Bůh všemohoucí západní obyvatele trestati chtěl.“¹³ Ačkoliv Nosislav ležící v nížině nebyla neúrodou tolik zasažena, Slouk píše, kterak toho času do obce přicházelo velké množství lidí hledajících obživu, pocházejících zejména z hornatějších krajů Čech i moravské části Vysočiny.

10 Archiv farního sboru ČCE v Nosislavi, fond reformovaného sboru v Nosislavi, zn. R-III-D, inv. č. 18, s. 40.

11 Ibid., s. 37–38.

12 Ibid., s. 17.

13 Ibid., s. 14.

Jedním z příchozích byl jistý „vojenský oficír“, jehož chléb donesený z Čech Slouk ochutnal: „byl z bídné materie, totiž z jablek zemských, erतेplí, a z ovsa a z kůry stromové a otruby spolu smíchané, v němžto se i hlína nacházela, kterýž se nám zdál nemožný k polknutí, kteříž jsme ho kuštovali.“¹⁴

Mimo přírodních katastrof nosislavský písmák rovněž reflektoval některé z reforem císařovny Marie Terezie i jejího syna Josefa II., jehož reformní úsilí na rozdíl od milčického rychtáře Vaváka velmi oceňoval: „dosti veliké věci dovedl a byl by ještě víc dokázal, kdyby jemu byl delší věk byl potrval.“¹⁵ Z konkrétních změn Slouk zmiňuje kupříkladu přípravné měřičské práce pro nový josefinský katastr, jichž se spolu s dalšími vybranými sousedy účastnil (tzv. měření skrze sedláky),¹⁶ z dalších pak třeba zrušení jezuitského řádu roku 1773 nebo mincovní reformu (nahrazení stříbrných peněz měděnými).

Mnohem důležitější roli však ve Sloukově životě sehrálo jiné nařízení, totiž toleranční patent Josefa II. z října roku 1781. Nosislavský písmák se stejně jako mnozí další sousedé přihlásil k nekatolickému vyznání, konkrétně k reformované (kalvínské) konfesi. Nosislav sehrála podstatnou roli v běhu událostí, jež do jisté míry ovlivnily vydání tolerančního patentu. Pocházela odtud jedna z posledních žádostí o náboženskou svobodu adresovaná císaři, ten ji ovšem na znamení svého nesouhlasu vrátil roztrženou. Předchozího roku 1780 byla zase shodou náhod odhalena skupina místních tajných nekatolíků.¹⁷ Ve vyšetřovacích protokolech i pod nosislavskou žádostí bychom písmákovo jméno hledali marně, přesto nemůžeme Sloukovo tajné předtoleranční nekatolictví nijak spolehlivě vyvrátit ani potvrdit. Autor si myslí, že se Ondřej Slouk nekatolíkem stal až po vydání tolerančního patentu, tuto domněnku podporují zejména starší deníkové záznamy obsahující vzpomínky na židlochovické katolické děkany či zprávy o nejružnějších opravách nosislavského kostela. Na Sloukův příklon k nekatolictví mohl mít vliv jeden z vůdců místních evangelíků Václav Samson, s nímž se písmák dlouhá léta přátelil. Sloukovi také zcela jistě konvenoval důraz kladený na intenzivní studium Písma svatého praktikovaný nekatolíky.

Byla to snad právě dobrá znalost biblických textů, která Ondřeje Slouka vynesla do pozice jednoho ze starších ustavujícího se reformovaného sboru. V jeho čele stál jako první pastor Michael Blažek, potomek českých pobělohorských exulantů usazených v Uhrách a pozdější moravský superintendent reformované církve.¹⁸

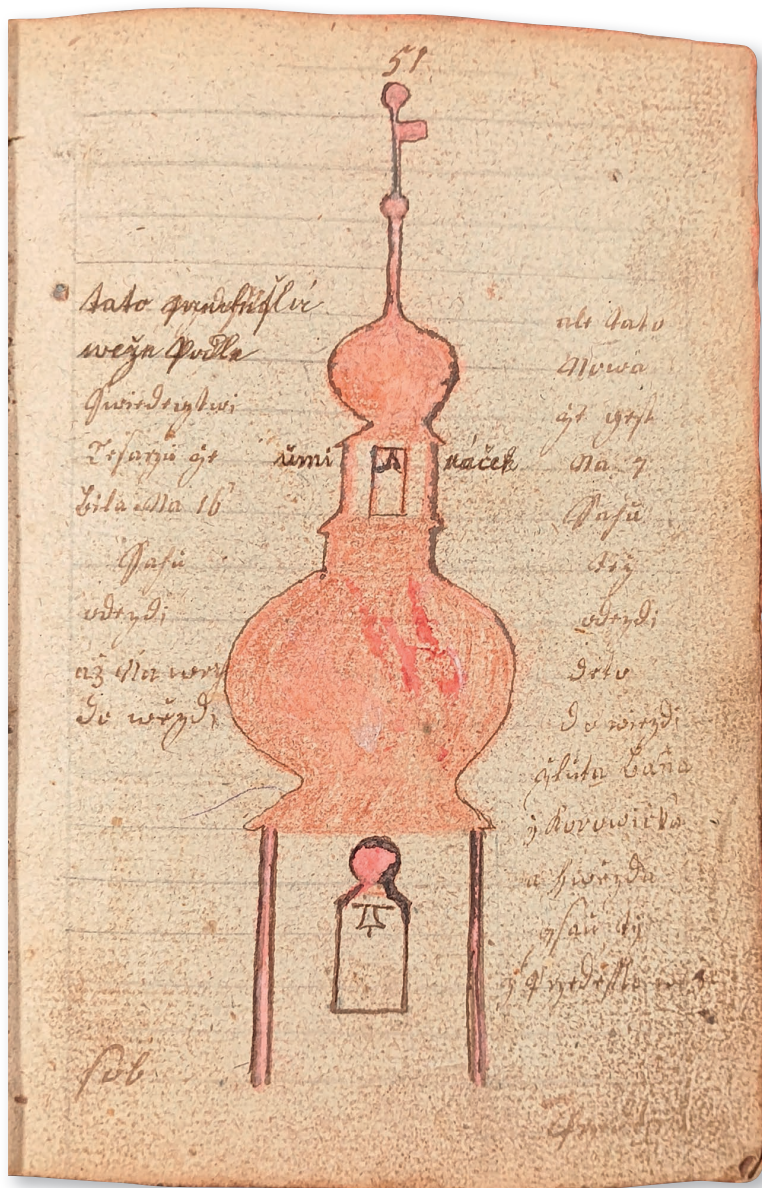
¹⁴ Ibid., s. 16.

¹⁵ SOKA Brno-venkov, fond Ondřej Slouk, F-34, inv. č. 2, s. 209.

¹⁶ Ibid., s. 210.

¹⁷ LUKL, MACEK a SVOBODA, pozn. 4, s. 22; MELMUKOVÁ, Eva. *Patent zvaný toleranční*. Neratovice, 2013, s. 122.

¹⁸ Viz BOLOM-KOTARI, Sixtus. *Svoboda svědomí. Superintendent Michael Blažek a protestantská společnost pozdního osvícenství*. Praha, 2016.

Barokní báň věže kostela sv. Jakuba v Nosislavi, jejíž vzhled si Ondřej Slouk pro sebe zvětčil na památku v mladším zápisníku, a to ve chvíli, kdy došlo k rekonstrukci věžní střechy, která tímto zásahem získala zcela odlišnou podobu. (SOKA Brno-venkov)

Nosislavský písmák vzpomíná na stránkách zápisníku v souvislosti se svým působením v reformované církvi například na výstavbu toleranční modlitebny v obci nebo na neobvyklé setkání s eskortovanými východočeskými sektáři (tzv. deisty nebo také izraelity), kteří se nedokázali ztotožnit ani s jednou ze státem tolerovaných církví, tudíž byli za trest nuceně přesídleni do Sedmíhradska a na vojenskou hranici s osmanskou říší.¹⁹

Ve svátek Narození Páně 25. prosince roku 1787 došlo v nosislavském kostele k „vánočnímu zázraku“, během něhož se z někdejší přední osoby reformovaných evangelíků stal opět katolík. O události podal krátkou latinskou zprávu i místní katolický kněz Izidor Kratochvíl, a to na vnitřní straně desek křestní matriky: „zrodil se nám jako katolík, někdejší senior helvétů a rádce kazatelů, muž neobyčejně zběhlý v Písmě svatém, slovem opora helvetské sekty“.²⁰ Co přesně Ondřeje Slouka k náboženskému přestupu vedlo, nevíme. Pravděpodobně jej však zklamaly poměry v reformovaném sboru, které nastaly po odchodu všeobecně oblíbeného pastora Blažka v roce 1784. Nově příchozí duchovní maďarského původu János Inczédy, kterého sborové staršovstvo dokonce vykázalo,²¹ a posléze Sándor Kún se ve zdejší evangelické komunitě pokoušeli zavádět tradice, na něž byli zvyklí z uherského prostředí. Během svého působení se tak často střetávali s odmítavými postoji věřících, kteří dogmaticky trvali na zvycích dědicích se z generace na generaci již z dob tajného nekatolictví v předtolerančním období.²²

Kolem Sloukova náboženského přestupu se později zrodila legenda, že reformovanou církev opustil z vypočítavosti, aby se mohl ujmout rychtářského úřadu.²³ Nosislavský písmák se však císařským rychtářem stal až téměř dva roky po své konverzi na podzim roku 1789. Zrod zcela nové funkce císařského rychtáře, jež měla vystřídat dosavadní úřady rychtáře a purkmistra, souvisel se zavedením urbairální reformy císaře Josefa II., která měla ve svém důsledku mimo jiné nahradit robotní povinnosti stálým peněžním platem (tzv. reluce). Avšak po brzké císařově smrti a nástupu jeho bratra Leopolda II. na trůn byla reforma záhy odvolána

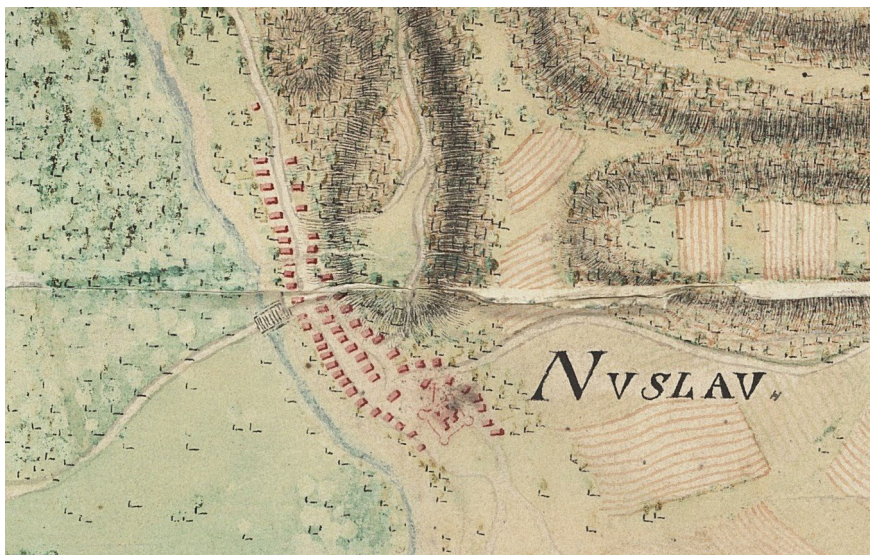
19 Viz NEŠPOR, Zdeněk, R. *Víra bez církve? Východočeské toleranční sektářství v 18. a 19. století*. Ústí nad Labem, 2004.

20 MZA v Brně, Sběrka matrik, E67, č. knihy 3084, fol. 94. V textu použit překlad z: LUKL, MACEK a SVOBODA, pozn. 4, s. 39.

21 Archiv farního sboru ČCE v Nosislavi, fond reformovaného sboru v Nosislavi, zn. R-III-D, inv. č. 18, s. 39.

22 Srov. BOLOM-KOTARI, Sixtus. Předcházející – spojení? Písmák proti pastorovi v počátcích tolerančních sborů na Vysočině. In: MACEK, Ondřej, ed. *Po vzoru Berojských. Život i víra českých a moravských evangelíků v předtoleranční a toleranční době*. Praha, 2008, s. 362–386.

23 Přepis výpovědi jistého Františka Lukla z roku 1955, zapsáno na volném listu, který je přiložen k originálu Sloukova staršího zápisníku: Archiv farního sboru ČCE v Nosislavi, fond reformovaného sboru v Nosislavi, zn. R-III-D, inv. č. 18.

Výřez mapy židlochovického panství z roku 1743 zachycující městečko Nosislav. (MZA v Brně)

a s ní po téměř půl roce zanikl i úřad císařského rychtáře. Ondřej Slouk se posléze přesunul do obnovené funkce purkmistra, v níž strávil dlouhých 12 let mezi lety 1790–1802, což svědčí o jeho oblíbenosti mezi sousedy, kteří jej každého roku v úřadu potvrzovali.

Zdá se, že Ondřej Slouk i přes svou zpětnou konverzi ke katolictví dokázal udržovat dobré vztahy s mnohými evangelíky a fungoval tak jako jakýsi svorník v konfesionálně rozdělené obci, v níž se ještě čas od času objevovaly vzájemné náboženské sváry. Slouk mimo jiné figuruje jako kmotr dětí místních evangelíků či jako svědek na nekatolických svatbách, a to dokonce v rodinách sborových starších. Nosislavský písmák se rovněž uplatnil v roli svatebního řečníka nebo také družby, což mimo jiné dokazují vzorové promluvy pronášené během důležitých okamžiků svatebního veselí, které byly sepsány shodně v obou autorových zápisnících.

NAPOLEONSKÉ VÁLKY OČIMA ONDŘEJE SLOUKA

Nedlouho po odchodu z úřadu nosislavského purkmistra se Ondřej Slouk pustil do sepisování svého mladšího zápisníku, jehož podstatnou část věnoval aktuální politické situaci, tedy válkám s revoluční a posléze napoleonskou Francií. Toto téma

prostupuje hned několika kapitolami více než 500stránkového díla. Zápisy nosislavského písmáka zabývající se touto problematikou jsou významné hned ze dvou důvodů. Předně jsou v nich zachyceny vlastní autorovy zážitky týkající se francouzské vojenské přítomnosti v Noslavlí během Napoleonova tažení, jež vyvrcholilo jen neda-leko odsud v prosinci roku 1805 bitvou u Slavkova. Ve většině zpráv o válečném dění se však Ondřej Slouk opíral, jak sám přiznává, zejména o novinové zpravodajství. Tyto zápisy nám tedy mohou zprostředkovat obrázek o tom, jaké informace mohl gramotný člověk z tohoto stále populárnějšího a dostupnějšího média načerpat.

Ondřej Slouk otevírá své líčení vyhlášením války Františku II. (I.) jakožto českému a uherskému králi ze strany revoluční Francie. Následné vojenské tažení písmák interpretuje jako trestnou výpravu za hanebnou královraždu Ludvíka XVI. a Marie Antoinetty, avšak časová souslednost událostí byla poněkud jiná, neboť královský pár byl v době vypuknutí konfliktu ještě naživu. Navzdory oficiální rakouské státní propagandě, vykreslující panovnickou dvojici pouze jako oběť revoluční lůzy, se v písmákově textu objevují jisté záblesky pochybnosti: „zde ale se mluvilo, že by ten král nějakou těžkou věc a nesnesitelnou na svůj lid měl vložit, a proto že se jemu zprotivili...“²⁴ Zcela jistě však nemůžeme Slouka považovat za stoupence myšlenek Velké francouzské revoluce, naopak šlo o člověka loajálního a oddaného svému panovníkovi i jeho politice.

Svůj kritický osten vůči nepřátelské zemi písmák namířil zejména na osobnost revolučního generála, prvního konzula a posléze císaře Napoleona Bonaparta, jehož označuje za „zlého člověka“, jenž podrobeným zemím vnucuje „svou svobodu“.²⁵ Později dává pád francouzského císaře do souvislosti se zaslouženým božím trestem, zejména pro troufalost, s jakou zasahoval do staletých pořádků na evropských panovnických dvorech: „Nebo ten vysokomyslný člověk všecko podlý (podle pozn. autora) své vůli dělal, koho chcel z království shodit a koho chcel zase povýšit, však ale nejvíc svoje přátele. Však ale jak se vysoko povýšil, tak jej zase Pán Bůh všemohoucí ponížil.“²⁶

Noslavský písmák se nezajímal pouze o rakouskou vojenskou účast zejména v první a druhé koaliční válce, zmiňuje se kupříkladu o vykázání papeže Pia VI. z Říma a následně o strastiplné cestě do Francie, kde Svatý otec nakonec skonal. Stejně tak krátce referuje třeba o Napoleonově tažení do osmanského Egypta.

Nejcennější informace ale Sloukův zápisník poskytuje ve chvíli, kdy se těžiště válečného dění přesouvá na Moravu, a to dokonce do písmákovy bezprostřední blízkosti, kdy doslova „za humny“ vyvrcholilo 2. prosince 1805 slavnou bitvou

24 SOKA Brno-venkov, fond Ondřej Slouk, F-34, inv. č. 2, s. 221.

25 Ibid., s. 224.

26 Ibid., s. 552.

u Slavkova. Ondřej Slouk pečlivě zaznamenal, kterak počínaje 20. listopadem byla Nosislav nucena hostit během jediného týdne hned tři jednotky francouzské armády, mezi nimiž se postupně vystříдалa řadová pěchota, gardový pluk myslivecké pěchoty (Régiment de chasseurs à pied)²⁷ i příslušníci dělostřelectva. Všímavý písmák se samozřejmě neopomenul zmínit o chování nezvaných hostů. Vojáci se vzhledem k zimnímu období ubytovávali v obydlích místních obyvatel, kde jich mohlo přespávat i 20 najednou. Ondřej Slouk vzpomíná, že v jednu chvíli byl nucen u sebe doma ubytovat 12 mužů. Mimo noclehu musel každý hospodář poskytnout vojenskému osazenstvu také jídlo a víno. Bohužel mladé víno toho roku bylo prý velmi kyselé a vojáci jej odmítali pít. Místní tak museli Francouzům dávat ze svých starších a kvalitnějších zásob: „Kdož takové víno staré měl kvaltem se načepovalo a tak Francóзовé i s hospodářema v putýnkách, v putnách i v dřevákách do domu odnášeli tak že za tu noc několik beček vína starého se minulo.“²⁸ Kromě vína vojáci požadovali po hospodářích také jejich dobytek a chleba na cestu, poté Nosislav opouštěli směrem k budoucímu bitevnímu poli.

Samotné střetnutí v bitvě u Slavkova Ondřej Slouk popisuje jen velmi krátce, přičemž si všímá zejména sestupu spojeneckých rusko-rakouských jednotek ze strategicky výhodného Prateckého návrší a jejich následného rozdrčení ze strany Francouzů: „i stala se patalie krvavá a veliká nebo Rusové pokud na kopci byli mnoho francóзовského vojska z kanonů porazili ale vidauce to Francóзовé pomalu k Měninu čaustali (couvali pozn. autora) aby ty Rusy z kopcu svedli.“²⁹ Sloukovo líčení slavkovské bitvy odhaluje jeden zajímavý paradox. Ačkoliv se bojiště nacházelo nedaleko, nosislavský písmák se o střetu nedozvěděl zdaleka tolik informací jako třeba v případě Napoleonova tažení do Pruska, o němž naopak díky novinovému zpravodajství bohatě referoval. Rakouský stát se snažil poměrně úspěšně zatajit zejména svoji aktivní účast v prohrané slavkovské bitvě, a to ze strachu z možných probudivších se negativních nálad v řadách civilního obyvatelstva.³⁰ Sloukovy zmínky o účasti rakouských vojáků se tudíž týkají pouze přesunu vojsk před bitvou, v souvislosti se samotným bojem hovoří písmák pouze o Rusech. Také v případě obětí jmenuje pouze Rusy a Francouze. Slouk chtěl ve svém zápisu zaznamenat i počty zemřelých, avšak žádná konkrétní čísla se nedozvěděl, v textu tak zůstala jen prázdná, nikdy nevyplněná místa.

27 FIDLER, Jiří. *Slavkovská encyklopedie*. Brno, 2005, s. 86–87.

28 SOKA Brno-venkov, fond Ondřej Slouk, F-34, inv. č. 2, s. 470.

29 Ibid., s. 472.

30 Srov. SVOBODA, Miroslav. „Kterak proti všemu lidskému nadání vojna s Francauzem nastala...“ Obraz francouzských vpádů na jižní Moravu na stránkách dobových kronik. In: FASORA, Lukáš, HANUŠ, Jiří a MALÍŘ, Jiří, eds. *Napoleonské války a historická paměť*. Brno, 2005, s. 331–352.

Také po bitvě bylo civilní obyvatelstvo vystaveno vrtochům nepřátelské armády. Francouzští vojáci, opojeni svým vítězstvím, obsazovali vsi v širokém okolí bojiště, kde si na místních vynucovali, často i násilím, nejen jídlo a alkohol, ale také teplé ošacení a dřevo na podpal, které měly zpříjemnit pobyt v mrazivém zimním počasí. Počinání rabujících Francouzů přímo v Nosislavi zachytil Slouk takto: „husy stříleli, slepice bili, prasata a jiné maso, mouku, mastný a peníze i všelijaké šaty a sumou co jen najít mohli i chléb, všecko odebrali i některým ženským osobám násilí učinili, neboť se jim žádný zprotiviti nesměl, a kdož jim něco neotevřel sekerama rozštíпали, a tak tato smutná komedie trvala ten celý den.“³¹ Místní obyvatelé dokonce ze strachu před dalším rabováním a násilným jednáním ze strany Francouzů na noc opustili své domovy a vydali se hledat úkryt do lesů. Jen někteří z mužů zůstali ve vsi a očekávali, zda se nadcházejícího dne bude plenění opakovat, k čemuž však naštěstí nedošlo, neboť vojsko odtáhlo pronásledovat rozprášené zbytky spojeneckých armád.

Jak již bylo naznačeno, nejpodrobněji se nosislavský písmák rozepsal o Napoleonově invazi do Pruska z let 1806–1807, k čemuž využil některého z dobových periodik, v úvahu snad přicházejí zejména noviny *Wiener Zeitung* či pro jihomoravskou Nosislav dostupnější *Brünner Zeitung*. Zápisy obsahují mimo jiné vylíčení pruské porážky v bitvě u Jeny a Auerstedtu (14. října 1806), kterou doplňují odhadované počty mrtvých, raněných i zajatých, ale třeba také perlička, že pod pruským králem padli v bitevní vřavě hned dva koně.³² Opomenuto není ani následné obsazení důležitých měst, jakými bylo Lipsko či Berlín, přičemž jsou podrobně vypsány požadavky, jaké mělo francouzské armádní velení ohledně ošacení (uvedeny počty střevíců, bot, nočních čepic, dek a punčoch), vína i dalšího proviantu, jehož dodání spočívalo na bedrech civilního obyvatelstva. Celé líčení pruského tažení zakončuje Ondřej Slouk krvavou, avšak nerozhodnou bitvou u Jílového (8. února 1807), v níž se Napoleonova armáda střetla se spojeneckými prusko-ruskými vojsky. Konflikt samotný se však protáhl o dalšího půl roku, než byla v Tylži uzavřena mírová smlouva (7. a 9. července 1807).

Roku 1809 válečné události opět zasáhly bezprostřední písmákovo okolí, když Napoleonova armáda vytáhla do války proti rakouskému císaři Františkovi I. a po sérii střetů u Aspern a Wagramu se Francouzi znovu ocitli na Moravě. Zde ještě svedli menší vítěznou bitvu u Znojma, načež bylo uzavřeno příměří, během něhož se cizí vojska na několik měsíců utábořila právě na jižní Moravě: „toho času Francóзовé při začátku žní žitních sem k Brnu se valili a ty oba dva (kraje pozn. autora) znojemský i taky brněnský obsadili a tu až do podzimku zůstávali

31 SOkA Brno-venkov, fond Ondřej Slouk, F-34, inv. č. 2, s. 475.

32 Ibid., s. 482.

tak že se nevědělo, jestli válka a nebo pokoj nastane.³³ Druhou francouzskou okupaci naštěstí již nedoprovázelo násilné rabování a vojsko bylo proviantem pravidelně zásobováno na základě rozkazů armádního velení.³⁴ Rozsah hospodářských škod na straně venkovanů zatížených vojenskými dodávkami však Ondřej Slouk nijak nezmiňuje. Schönbrunnský mír uzavřený na konci tohoto konfliktu, stvrzený navíc sňatkem Napoleona s císařovou dcerou Marií Luisou, vnímal nosislavský písmák jako vytoužený konec dlouhých válečných let, avšak pozdější události jej měly přesvědčit o opaku.

S odstupem několika let přiměl překotný vývoj událostí v Evropě Ondřeje Slouka znovu se chopit pera a zaznamenat tentokrát již skutečný závěr napoleonských válek. Zlomem ve vývoji dlouholeté série konfliktů se stalo tažení Napoleonovy Grande Armée do nitra carského Ruska, které skončilo pro francouzského císaře katastrofou. Zkázou kdysi slavné armády sužované mrazivým počasím, hladem, nemocemi i nečekanými přepady ruských oddílů zaznamenal také Slouk: „mnoho tisíc pomrzlo, poněvadž tam ani dříví ani pokrmu nebylo, i koně pomrzli a Rusové toho tak zemdlého vojska zprobodali tak že Bonapart nevím jakým způsobem s malým počtem svého lidu nazpátek utíkat musil.“³⁵ Následně nově zformovaná rozsáhlá protifrancouzská koalice uštědřila Napoleonově armádě rozhodující porážku v bitvě u Lipska. Nosislavský písmák měl o tomto střetnutí rovněž velmi podrobné informace, které čerpal ze spisu s názvem *Dálejší zpráva o přešastných následcích dne 18. měsíce října 1813 začaté, 18. trvající, a 19. s úplným vítězstvím dokonané bitvy u města Lipska v Sasku, jakož všecky znamenité příběhy této vojny až ku konci tohoto 1813 roku vypravující*, jehož autorem byl katolický kněz Tomáš Fryčaj, působící toho času jako duchovní správce v brněnské trestnici.³⁶ Závěrečný Sloukův zápis se týká dobytí Paříže spojeneckými vojsky, Napoleonovy abdikace a posléze nuceného odchodu excísaře na ostrov Elba. Poslední dějství konfliktu, jímž se stal Napoleonův triumfální návrat nazývaný také stodenní císařství a posléze definitivní francouzská porážka u Waterloo se však na stránky Sloukova zápisníku nedostalo. Stejně tak se písmák nijak nezmiňoval o výsledcích jednání Vídeňského kongresu, jež ovlivňovaly evropskou politiku po celá následující desetiletí. Ondřej Slouk celé své literární dílo uzavřel již v prosinci roku 1814, načež hned v lednu následujícího roku sepsal svoji závěť. Zemřel dne 8. května roku 1818 ve věku nedožitých 80 let.

33 Ibid., s. 498.

34 Srov. SVOBODA, pozn. 30; ČALKOVSKÝ, Jiří. Francouzská invaze v roce 1809 a polní ležení v Podolí v dobových dokumentech. In: *Sborník Muzea Brněnska 2017. Předklášteří*, 2017, s. 138–151.

35 SOKA Brno-venkov, fond Ondřej Slouk, F-34, inv. č. 2, s. 547–548.

36 TROJAN, Jan. Tomáš Fryčaj, farář obřanský, národní buditel a tvůrce populárního Katolického kancionálu. *Vlastivědný věstník moravský*. Brno, 2011, roč. 63, č. 3, s. 240–251.

PRAMENY A LITERATURA

Archiv farního sboru Českobratrské církve evangelické v Nosislavi:

Fond reformovaného sboru v Nosislavi, zn. fondu R-III-D

Inv. č. 18, Zápisník Ondřeje Slouka (1777–1790).

Inv. č. 19, Opisy z archivu moravské reformované superintendence v Praze:

Vokační listina pastora Alexandra Kúna (1785), Stížnost a vysvětlení staršovstva, proč nemohou mít pastora Inczedyho, Stížnost na pastora Inczedyho (25. 7. 1785), Seznam přihlášených z doby okolo let 1783–84.

Moravský zemský archiv v Brně (MZA v Brně):

Josefinský katastr, fond D6, Č. knihy 1227, Nosislav.

Sbírka matrik, fond E67

Č. knihy 2190, Židlochovice, Narození, Oddaní, Zemřelí, (1678–1722).

Č. knihy 2191, Židlochovice, N, O, Z, (1722–1742).

Č. knihy 2215, Židlochovice, O, (1784–1850).

Č. knihy 3082, Nosislav, N, O, Z, (1731–1767).

Č. knihy 3083, Nosislav, N, O, Z, (1768–1784).

Č. knihy 3084, Nosislav, N, (1784–1807).

Č. knihy 3737, Nosislav – helvetské vyznání, N, O, Z, (1782–1791).

Státní okresní archiv Brno-venkov se sídlem v Rajhradě (SOKA Brno-venkov):

Fond Ondřej Slouk, F34, Inv. č. 2, Zápisník (mladší) (1804–1814).

Archiv městečka Nosislav, C-177, Inv. č. 12, Purkrechtní kniha (1615–1757).

BOLOM-KOTARI, Sixtus. *Svoboda svědomí. Superintendent Michael Blažek a protestantská společnost pozdního osvícenství*. Praha: Historický ústav AV ČR, 2016.

ISBN 978-80-7286-286-3.

BOLOM-KOTARI, Sixtus. Mezi patriotismem a rebelií.

Evangelíci na českomoravském pomezí za francouzských válek. In: MADL, Claire a TINKOVÁ, Daniela, eds. *Francouzský švindl svobody. Francouzské revoluce a veřejné mínění v českých zemích*. Praha: Argo, 2012,

s. 195–221. ISBN 978-80-257-0695-4.

BOLOM-KOTARI, Sixtus. Předcházející – spojení? Písmák proti pastrovi v počátcích tolerančních sborů na Vysočině. In: MACEK, Ondřej, ed. *Po vzoru Berojských. Život i víra českých a moravských evangelíků v předtoleranční a toleranční době*.

Praha: Kalich, 2008, s. 362–386. ISBN 978-80-7017-088-5.

- ČALKOVSKÝ, Jiří. Francouzská invaze v roce 1809 a polní ležení v Podolí v dobových dokumentech. In: *Sborník Muzea Brněnska 2017. Předklášteří: Muzeum Brněnska*, 2017, s. 138–151. ISSN 2570–6349.
- FIDLER, Jiří. *Slavkovská encyklopedie*. Brno: Jota, 2005. ISBN 80–7217–381-2.
- KLEIN, František. *Čtení o minulosti nosislavské*. Židlochovice: vlastním nákladem, 1940.
- KLEIN, František. *500 let městečka Nosislav*. Nosislav: Místní národní výbor, 1986.
- KRATOCHVÍL, Augustin a DVORSKÝ, František. *Vlastivěda Moravská. Místopis Moravy*. č. 79. *Židlochovický okres*. Brno: Musejní spolek v Brně, 1910.
- KUPSKÝ, Aleš. *Svět nosislavského chalupníka, písmáka a kovertity Ondřeje Slouka*. Bakalářská práce. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, 2021.
- LUKL, Jiří, MACEK Ondřej a SVOBODA Vladimír. *I zůstávali v učení apoštolském. Snažení a rozpomínání evangelíků na Nosislavsku*. Nosislav: Českobratrská církev evangelická (Farní sbor v Nosislavi), 2011. ISBN 978-80-87098-26-4.
- MACEK, Ondřej. Poznamenání všelijakých a rozličných památek Andrese Slouka: zápisník písmáka jako pramen pro vznik nosislavského reformovaného sboru. In: BOLOM-KOTARI, Sixtus, BOLOM-KOTARI, Martina a NĚMEČKOVÁ, Věra. *Pontes ad fontes: církevní dějiny ve světle pomocných věd historických a příbuzných oborů*. Hradec Králové: Univerzita Hradec Králové – Filozofická fakulta 2011, s. 269–286. ISBN 978-80-260-1384-6.
- MARKEL, Martin. Vinař: příklad rodiny Markelových a Johanna Joschta. In: FASORA, Lukáš, HANUŠ, Jiří a MALÍŘ, Jiří, eds. *Člověk na Moravě 19. století*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004, s. 202–216. ISBN 80-7325-038-1.
- MELMUKOVÁ, Eva. *Patent zvaný toleranční*. Neratovice: Verbum, 2013. ISBN 978-80-903920-4-5.
- NEŠPOR, Zdeněk R. *Víra bez církve? Východočeské toleranční sektářství v 18. a 19. století*. Ústí nad Labem: Albis International, 2004. ISBN 80-86067-92-0.
- SVOBODA, Miroslav. Venkovský písmák a kronikář. Příklad Františka Vrby. In: MALÍŘ, Jiří et al. *Člověk na Moravě ve druhé polovině 18. století*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008, s. 321–332. ISBN 978-80-7325-175-8.
- SVOBODA, Miroslav. „Kterak proti všemu lidskému nadání vojna s Francauzem nastala...“ Obraz francouzských vpádů na jižní Moravu na stránkách dobových kronik. In: FASORA, Lukáš, HANUŠ, Jiří a MALÍŘ, Jiří, eds. *Napoleonské války a historická paměť*. Brno: Matice moravská, 2005, s. 331–352. ISBN 80-86488-23-3.
- SVOBODA, Miroslav. Reflexe Francouzské revoluce a napoleonských válek v kronikářských záznamech z moravského venkova. In: MADL, Claire a TINKOVÁ, Daniela, eds. *Francouzský švindl svobody: francouzské revoluce a veřejné mínění v českých zemích*. Praha: Argo, 2012, s. 237–283. ISBN 978-80-257-0695-4.

ŠPANIEL, Blahoslav. Literární pozůstalost Ondřeje Slouka. Neznámý rukopis nosislavského písmáka. *Jižní Morava: vlastivědný sborník*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 2001, roč. 37, s. 295–300. ISSN 0449-0436.

TROJAN, Jan. Tomáš Fryčaj, farář obřanský, národní buditel a tvůrce populárního Katolického kancionálu. *Vlastivědný věstník moravský*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 2011, roč. 63, č. 3, s. 240–251. ISSN 0323-2581.

UHLÍŘ, Dušan. *Slunce nad Slavkovem*. Třebíč: Akcent, 2010. ISBN 978-80-7268-777-0.

ZIMÁKOVÁ, Alena. Zápisník nosislavského purkmistra Ondřeje Slouka z konce 18. století. *Jižní Morava: vlastivědný sborník*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 1970, roč. 6, s. 138–142. ISSN 0449-0436.

KLÍČOVÁ SLOVA: Ondřej Slouk, písmák, Nosislav, napoleonské války, josefinské reformy, 18. století

ZUSAMMENFASSUNG

Das Leben und die Zeit des Nosislaver Laienchronisten Ondřej Slouk mit besonderem Augenmerk auf der Epoche der Napoleonischen Kriege

Ondřej Slouk (1738–1818) war ein Laienchronist und Häusler aus dem südmährischen Städtchen Nosislav. Er hinterließ zwei Bücher mit seinen Aufzeichnungen, in denen wertvolle datierte Einträge von familiärem sowie lokalem Charakter zu finden sind, Zeugnisse von den Folgen der Reformen von Kaiserin Maria Theresia und Kaiser Joseph II. sowie auch Schilderungen der Geschehnisse des Krieges gegen das revolutionäre und das napoleonische Frankreich, welche unter anderem Erinnerungen an die französische Besatzung Nosislavs vor und nach der Schlacht bei Austerlitz (Slavkov u Brna) im Jahr 1805 enthalten. Ondřej Slouk stieg im Laufe seines Lebens zu einer wichtigen lokalen Persönlichkeit auf, er war in die Bildung der reformierten Kirchengemeinde von Nosislav involviert und beteiligte sich sogar über zehn Jahre lang als kaiserlicher Vogt und später als Bürgermeister an der Verwaltung der Gemeinde. Seine Person ist auch mit dem Ruf eines zweifachen Konvertits behaftet, der sich nach Verkündung der Toleranzpatente von Joseph II. zunächst zur reformierten Kirche bekannte, nach sechs Jahren jedoch wieder zum Katholizismus zurückkehrte. Teil der Lebensgeschichte des Nosislaver Laienchronisten ist zudem ein ungewöhnlicher finanzieller und gesellschaftlicher Aufstieg. Aus dem Sohn einfacher landloser Tagelöhner wurde dank seines angeborenen Intellekts und einer gewissen Wortgewandtheit ein respektiertes und geachtetes Mitglied der hiesigen Gesellschaft.

MATERIÁL

OSÍDLLENÍ KATASTRŮ MOKRÉ U BRNA A HORÁKOVA OD DOBY BRONZOVÉ PO STŘEDOVĚK¹

David Hons

S ohledem na mimořádné archeologické bohatství na katastrech Mokré u Brna a Horákova byla těmto obcím věnována pozornost již v textu uveřejněném ve Sborníku Muzea Brněnska 2024, v němž je detailněji postihnuto nejstarší paleolitické osídlení, působení prvních zemědělců a eneolitické nálezy.² Z hlediska absolutních dat jsme se tedy dostali přibližně do doby 2 300–2 200 př. n. l. Tento příspěvek chronologicky navazuje na předchozí text a zabývá se osídlením od počátku doby bronzové až po vrcholný středověk (cca závěr 15. století). Především obec Horákov hrála v mladším pravěku (2 200–5. století př. n. l.) důležitou roli a stala se eponymní pro tzv. horákovskou kulturu ze starší doby železné (800–450 př. n. l.). Na základě nálezů mohyly z polohy Hlásnice byl definovaný celý kulturní okruh zahrnující podstatnou část jižní a jihozápadní Moravy. Jde o důležité území na rozhraní dvou geomorfologických jednotek – Moravského krasu a Dyjsko-svrateckého úvalu. Zároveň zde ústí významná komunikační trasa mezi dnešním Brnem a střední Moravou. Spolu s okolními katastry představuje toto území jednu z nejlépe archeologicky prozkoumaných lokalit v rámci České republiky. V článku se seznámíme s celkem 69 lokalitami nebo nálezy, datovanými od doby bronzové po konec středověku.

HISTORIE VÝZKUMU

Zevrubnější informace o historii nálezů z obou katastrů byly součástí textu v minulém ročníku sborníku.³ Na tomto místě připomeneme práci L. Belcrediho a jeho kolegů, kteří zpracovali osídlení katastrů z okresu Brno-venkov do roku 1989.³ Tento souhrn je jednou z nejucelenějších prací věnujících se dané problematice. Z ostatních badatelů je třeba zmínit zásluhu K. J. Mašky, který v roce 1892

1 Studie vznikla na základě institucionální podpory dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace poskytované Ministerstvem kultury (DKRVO, MK000094862).

2 HONS, David. Paleolitické, neolitické a eneolitické osídlení na katastrech Mokrá u Brna a Horákov. In: *Sborník Muzea Brněnska 2024*. Brno, 2024, s. 73–100.

3 BELCREDI, Ludvík a kol. *Archeologické lokality a nálezy okresu Brno-venkov*. Brno, 1989.

prozkoumal později eponymní lokalitu horákovské kultury. Šlo o mohyly v poloze Hlásnice na katastru dnešní obce Horákov.⁴ Vzhledem k řadě nových objevů je však nutné tehdy známé informace rozšířit a aktualizovat. Z badatelů věnujících se období mladšího pravěku a středověkým tématům uveďme především P. Kose, který realizoval stovky výzkumů v dané oblasti i přímo v katastru obou obcí.

METODIKA

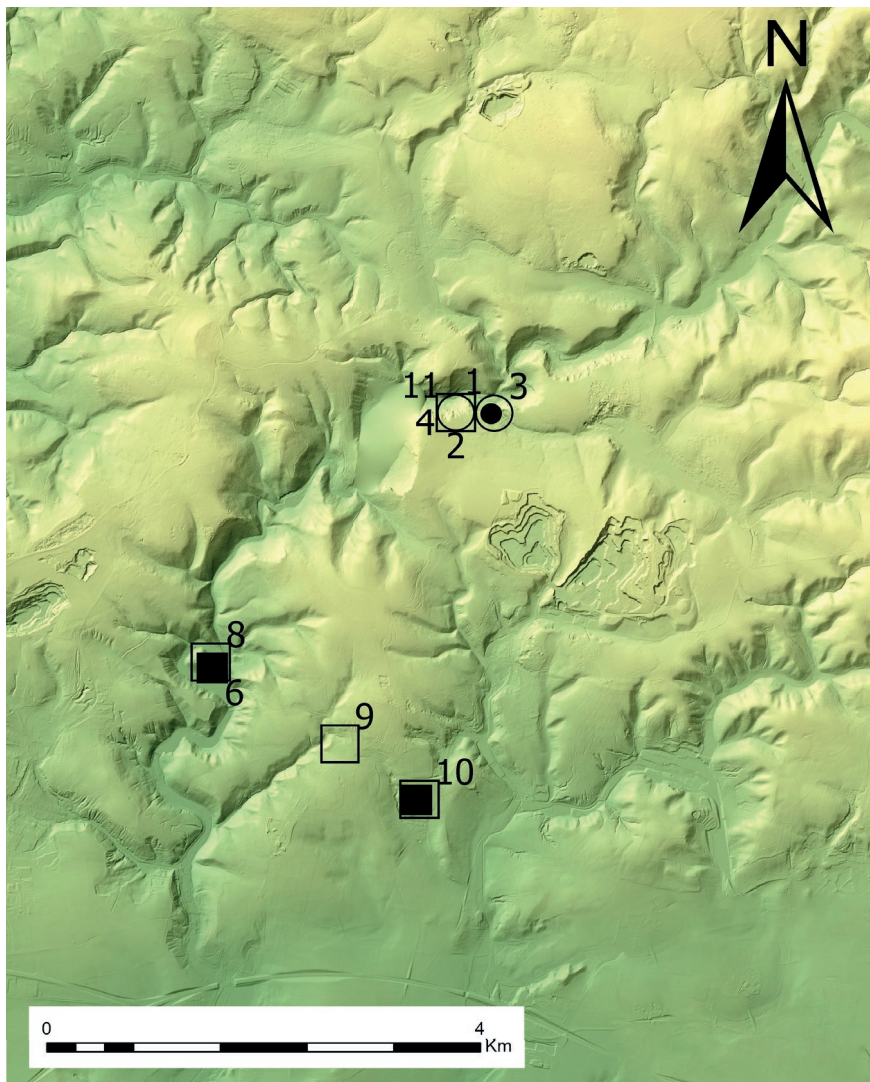
V druhé části mapování osídlení katastrů Horákova a Mokré je postupováno se stejnou metodikou jako v případě tematicky obdobných příspěvků uveřejněných v předchozích ročnících tohoto sborníku. Pro vznik článku byly využity informace dostupné v archivu AÚ AV ČR v Brně (nálezové zprávy a mapky katastrů a tratí). V případě obou katastrů byly klíčové nálezové zprávy z archivu ÚAPP v Brně, jelikož pod vedením této organizace bylo v posledních 15 letech objeveno několik desítek zcela nových archeologických lokalit. Jak bylo řečeno v úvodu, článek navazuje na informace shromážděné L. Belcredim a jeho kolegy a na práce P. Kose. Cílem je poskytnout co nejucelenější informace o současném stavu archeologického bádání na daných katastrech. Na základě informací obsažených ve výše uvedených zdrojích byly získány souřadnice ve formátu S-JTSK (především z vázaných nálezových zpráv AÚ AV ČR Brno a ÚAPP Brno). V případě, že nebylo možné přesně daný nález zaměřit, probíhala orientace alespoň podle traťových názvů. Lokality jsou podle míry jistoty přesnosti polohy rozděleny na kategorie 1–4, kdy 1 = přesná poloha naleziště, 2 = s přesností na několik desítek metrů, 3 = s přesností na střed tratě (potažmo schematického plánu), 4 = známe pouze katastr nálezů. Mapy v článku zahrnují pouze lokality zaměřené alespoň na trať (kategorie 1–3). V první části jsou chronologicky seřazeny všechny lokality z obou katastrů. Diskuse článku je věnována vybraným prostorovým souvislostem v obdobích, kdy jasně vidíme největší míru aktivity v daném mikroregionu. Přibližná datace k jednotlivým obdobím vychází z Archeobotanické databáze ČR.⁵

4 Ibid., s. 132.

5 DRESLEROVÁ, Dagmar. CZAD – Archeobotanical database of Czech Republic. Online. Dostupné z: <https://web.arup.cas.cz/czad/dating.php?l=cz>. [cit. 5. 5. 2025].

1. DOBA BRONZOVÁ (2 300/2 200 – 800 PŘ. N. L.)

Mapa 1

Mapa č. 1 – Doba bronzová (D. Hons)

○ – únětická kultura, ● – středodunajská mohylová kultura, ■ – velatická kultura,
□ – podolská kultura

1. 1. STARŠÍ DOBA BRONZOVÁ (2 300/2 000 – 1 700/1 650 PŘ. N. L.)

1. 1. 1. ÚNĚTICKÁ KULTURA

Sídliště

- Jeskyně Pekárna (lok. 1). V letech 1961–1999 se mezi dalším bohatým materiálem z jeskyně podařilo identifikovat keramické střepy, bronzové předměty a kostěné nástroje ze starší doby bronzové.
- Jeskyně Kůlnička (lok. 2). Snad z intaktních vrstev byl během několika let zachráněn keramický materiál únětické kultury.⁶

Pohřebiště

- Hadí jeskyně (lok. 3), v roce 1958 objeven pohřeb dítěte⁷
- Jeskyně Kůlnička (lok. 4), před jeskyní objeven pohřeb dítěte⁸

Z katastru obce pochází nález solitérní únětické nádoby bez jakýchkoliv dalších podrobností.⁹

1. 2. STŘEDNÍ DOBA BRONZOVÁ (1 600 – 1 300 PŘ. N. L.)

1. 2. 1. STŘEDODUNAJSKÁ MOHYLOVÁ KULTURA

Sídliště

- Jeskyně Pekárna (lok. 5). Ve vrstvách před jeskyní byl v roce 1961 nalezen jeden pohárek středodunajské mohylové kultury.¹⁰

Pohřebiště

- Neznámá jeskyně, v níž byla objevena popelnice s dětským pohřbem.¹¹

6 BELCREDI a kol., pozn. 3, s. 101.

7 Ibid.

8 Ibid.

9 KLÍMA, Bohuslav. Zahajovací výzkum v jeskyni Kůlničce (Mokrá u Brna). *Přehled výzkumů 1959*. Brno, 1960, s. 13.

10 AÚ ČSAV Brno, NZ č. j. 4132/11.

11 BELCREDI a kol., pozn. 3, s. 101.

1. 3. MLADŠÍ DOBA BRONZOVÁ (1300/1350 – 1000 PŘ. N. L.)

1. 3. 1. VELATICKÁ KULTURA

Sídliště

- Horákovský hrad (lok. 6). Povrchovými sběry byla zachycena část materiálu patřící velatické kultuře.¹²
- Půllány (lok. 7). Při povrchových sběrech byla nalezena keramika mladší doby bronzové.¹³

V jeskyni Pekárna byl nalezen nůž s výčnělkem, který je typický pro období popelnicových polí, nejstarší možná datace spadá do velatické kultury.

1. 4. POZDNÍ DOBA BRONZOVÁ (1000 – 800 PŘ. N. L.)

1. 4. 1. PODOLSKÁ KULTURA

Sídliště

- Horákovský hrad (lok. 8). Při povrchových průzkumech, několika sondážích a dokumentaci nelegálních výkopů byl na ostrožně identifikován materiál pozdní podolské kultury.¹⁴
- Nad Palaškou (lok. 9). Během výzkumu se podařilo identifikovat materiál datovaný do závěru podolské kultury (fáze HA B3). Mimo jiné byla objevena chata, u níž se snad podařilo identifikovat i podlahový horizont.¹⁵
- Půllány (lok. 10). Během povrchových sběrů byl získán materiál datovaný do podolské kultury.¹⁶
- Jeskyně Kůlnička (lok. 11). V nelegálním výkopu byla jasně identifikovaná sekven-ce pozdní doby bronzové.¹⁷

12 Ibid.

13 Ibid., s. 133.

14 KOS, Petr. Neue Funde aus der Ausgrabung von Horákov, Podolí und Velatice (Bez. Brno-venkov). *Přehled výzkumů 1986*. Brno, 1989, s. 108–109.

15 KOS, Petr. Mokrý-Horákov (k. ú. Horákov, okr. Brno-venkov). *Přehled výzkumů 55-1*. Brno, 2014, s. 223–224.

16 KOS, Petr. Mokrý-Horákov (k. ú. Horákov, okr. Brno-venkov). *Přehled výzkumů 53-1*. Brno, 2012, s. 177.

17 KOS, pozn. 14.

2. DOBA HALŠTATSKÁ (800 – 450 PŘ. N. L.)

Mapa 2

2. 1. HORÁKOVSKÁ KULTURA

Sídliště

- Jeskyně Kůlnička (lok. 1). Při výzkumu bylo objeveno ohniště datované do halštatského období.¹⁸
- Jeskyně Pekárna (lok. 2). V materiálu z jeskyně byly identifikovány i horákovské keramické fragmenty.¹⁹
- Dům č. p. 91 (lok. 3). V roce 2006 byly nalezeny kulturní vrstvy a v roce 2015 i dva horákovské objekty.²⁰
- Nad Palaškou (lok. 4). Na podolské osídlení přímo navazuje i halštatské sídliště, řazené na počátek tohoto období do stupně HA C1.²¹
- Padělký u mostu/Macocha (lok. 5). Bylo prozkoumáno několik objektů, datovaných průběžně do celého období horákovské kultury. Je možné, že osídlení trvá až do časného laténu (stupeň LT A).²² V téže trati byl nalezen i komorový hrob.²³
- Čtvrtky (lok. 6). Na lokalitě byly zachyceny nejméně dva fáze nejprve staršího halštatu, reprezentované jednou zemnicí a dvěma objekty s doklady zpracování železné rudy, zbytku tyglíků a odlévacích forem (HA C3–HA D1) a dva objekty patří i mladšímu halštatu, eventuálně starému laténu.²⁴
- Horákovský hrad (lok. 7). Zdá se, že osídlení plynule navazuje na podolskou fázi a máme zachycený jak materiál z počátku (HA C1–C2), tak závěru halštatu (HA D), kdy byla lokalita snad i opevněná.²⁵
- V koutech (lok. 8). Na místě domů č. 202 a č. 203 byl nalezen jeden horákovský objekt.²⁶

18 KOS, Petr. Mokrý (okr. Brno-venkov). *Přehled výzkumů 1997–1998*. Brno, 1999, str. 238–239.

19 KLÍMA, pozn. 9.

20 BELCREDI a kol., pozn. 3, s. 134.

21 ÚAPP Brno, NZ č. j. 227/16.

22 KOS, Petr. Mokrý – Horákov (k. ú. Horákov, okr. Brno-venkov). *Přehled výzkumů 53-1*. Brno, 2012, s. 177–178.

23 Ibid.

24 STEGMANN-RAJTÁR, Sussane. *Grabfunde der älteren Hallstzeit aus Südmähren*. Košice, 1992.

25 PARMA, David. Mokrý–Horákov (k. ú. Horákov, okr. Brno-venkov), *Přehled výzkumů 51*. Brno, 2012, s. 372.

26 ÚAPP Brno, NZ č. j. 67/18; NEKVASIL, Jindra. Pravěké nálezy z horákovského hradu (k. ú. Horákov, okr. Brno-venkov). *Přehled výzkumů 32*. Brno, 1990, s. 99–100.

Mapa č. 2 – Doba halštatská (D. Hons)

○ – sídliště, ● – pohřebiště

- Půllány (lok. 9), při povrchových sběrech nalezena halštatská keramika²⁷
- Jihozápadně od Hlásnice (lok. 10), při povrchových sběrech nalezen halštatský keramický materiál²⁸
- Dlouhé Kopaniny (lok. 11). Postupně bylo nalezeno 50 objektů, z nichž některé lze interpretovat jako chaty. Nejdůležitější je nález horákovského ohrazeného dvorce se dvěma palisádami. V areálu mohlo docházet k cílené produkci vápna, redukci surového železa a eventuálně i výrobě červeného barviva.²⁹
- Za Skalkou (lok. 12), povrchové nálezy keramiky datovatelné do halštatu³⁰

Pohřebiště

- Dlouhé Kopaniny (lok. 13). V rámci sídliště nalezen i jeden halštatský pohřeb.³¹
- Hlásnice u Horákova. K. J. Maška v roce 1882 prozkoumal eponymní mohylu horákovské kultury a několik dalších pohřbů v jejím okolí, rovněž pod mohylovými náspy.³²
- Padělký u mostu/Macocha, někde v prostoru trati byl v minulosti objeven halštatský komorový hrob.³³

3. DOBA LATÉNSKÁ (450 – 9/6 PŘ. N. L.)

Mapa č. 3

Sídliště

- Jeskyně Pekárna (lok. 1). V materiálu z výzkumů bylo identifikováno i několik laténských střepů.³⁴
- Macocha (lok. 2), povrchovými sběry zachyceny doklady laténského sídliště³⁵
- V hlavách (lok. 3). Při výzkumu bylo zachyceno laténské sídliště s několika chatami, které zřejmě tvořilo součást většího sídliště.³⁶

²⁷ KOS, pozn. 14, s. 108.

²⁸ Ibid.

²⁹ Ibid.

³⁰ KOS, Petr. Mokrý – Horákov (k. ú. Mokrý, okr. Brno-venkov). *Přehled výzkumů 60-1*, Brno, 2019, s. 236–237, 275.

³¹ KOS, Petr. *Skalka I/Za Skalkou*. Online. In: Státní archeologický seznam. Dostupné z: <https://isad.npu.cz/skalka-i-26394>. [cit. 5. 5. 2024].

³² KOS, pozn. 30, s. 275.

³³ BELCREDI a kol., pozn. 3, s. 132.

³⁴ STEGMANN-RAJTÁR, pozn. 24.

³⁵ BELCREDI a kol., pozn. 3, s. 150.

³⁶ KOS, pozn. 14.

4. DOBA ŘÍMSKÁ

(9/6. PŘ. N. L. – 375 N. L.)

Mapa 3

Sídliště

- Jeskyně Pekárna (lok. 4), v materiálu nalezeno několik germánských keramických fragmentů³⁷

Ojedinělé nálezy

- Ořechová seč (lok. 5), ojedinělý nález spony z mladší doby římské³⁸
- Křížova jeskyně (lok. 6), v kulturní vrstvě nalezena mince císaře Aureliána (vláda 270–275 n. l.)³⁹

5. DOBA STĚHOVÁNÍ NÁRODŮ

(375 N. L. – 568 N. L.)

Mapa 3

Sídliště

- Horákovský hrad (lok. 7), část keramického materiálu datována jako horizont Velké Němčice z doby stěhování národů⁴⁰

6. RANÝ STŘEDOVĚK

(568 N. L. – 1230 N. L.)

Mapa 3

Sídliště

- Jeskyně Pekárna (lok. 8). Zde byly nalezeny dvě železné šipky a několik fragmentů keramiky. Část nálezů je datována do starohradištního období, zbylé spadají obecně do raného středověku.
- Horákovský hrad (lok. 9). Na lokalitě se podařilo identifikovat materiál z 9.–12. století, tedy středohradištního a mladohradištního období.⁴¹
- Půllány (lok. 10), povrchovými sběry zjištěny fragmenty raně středověkého osídlení

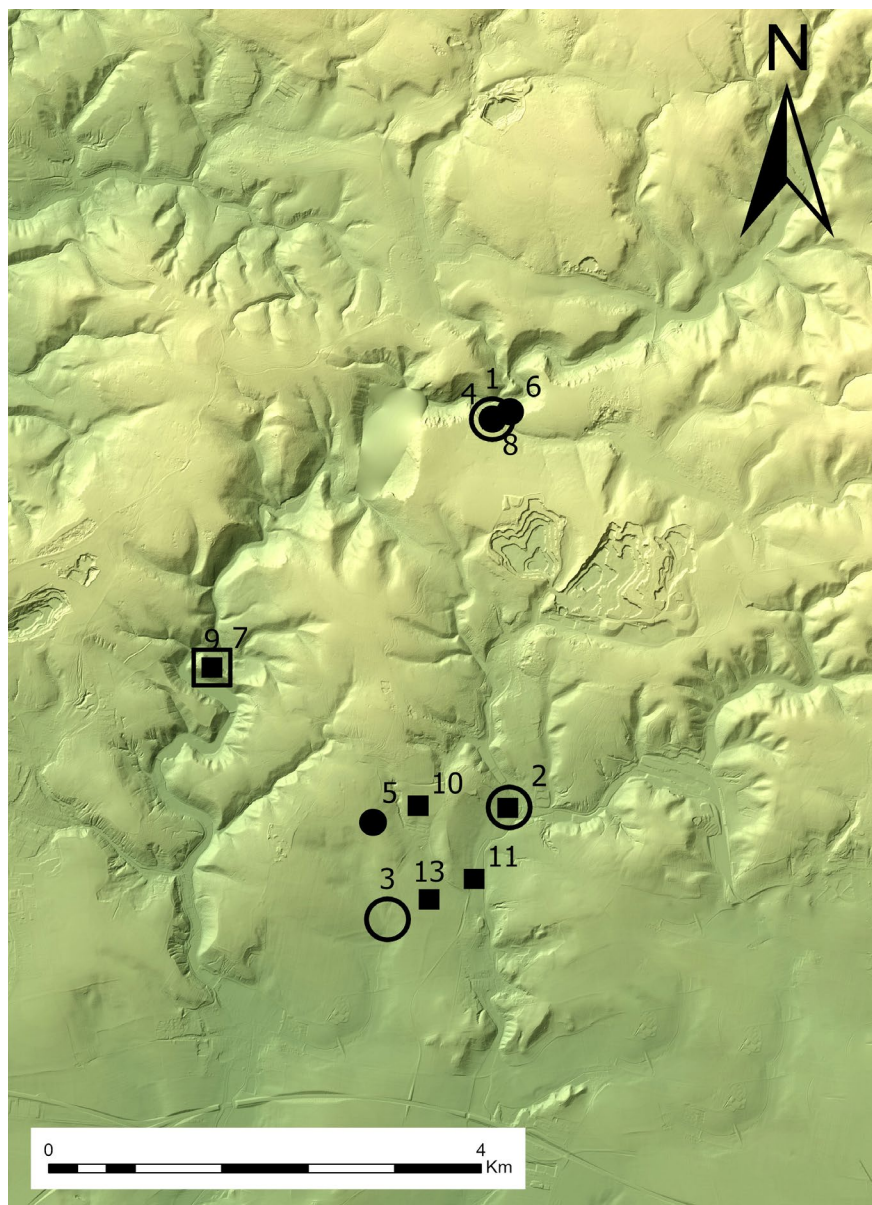
37 KOS, pozn. 16.

38 AÚ ČSAV Brno, NZ č. j. 1673/67.

39 MÁJKOVÁ, Marie a KOS, Petr. Mokrý – Horákov (k. ú. Horákov, okr. Brno-venkov). *Přehled výzkumů 62-1*. Brno, 2022, s. 292.

40 BELCREDI a kol., pozn. 3, s. 160.

41 KOS, Petr. Mokrý – Horákov (k. ú. Mokrý, okr. Brno-venkov). *Přehled výzkumů 55-1*. Brno, 2014, s. 223–224.

Mapa č. 3 – Doba laténská, doba římská doba stěhování národů, raný středověk (D. Hons)
 ○ – doba laténská, ● – doba římská, ■ – raný středověk, □ – doba stěhování národů

- U Kříže (lok. 11), při povrchovém průzkumu získány raně středověké fragmenty keramiky⁴²
- Macocha (lok. 12), fragmenty keramiky spadající do mladohradištního období (11. a 12. století)⁴³

Pohřebiště

- V Hlavách (lok. 13). Bylo detekováno menší pohřebiště z mladší doby hradištní, v hrobech nalezeny esovité záušnice.⁴⁴

7. VRCHOLNÝ STŘEDOVĚK (1230 – 1526 N. L.)

Mapa 4

Sídliště

- Na Zámečku (lok. 1). V místě domů č. 7 a 8 v Horákově byla koncem 15. století postavena tvrz Herinky ze Sloupu,⁴⁵ která zanikla pravděpodobně před rokem 1568.⁴⁶
- Hadí jeskyně (lok. 2). V prostorách jeskyně byly objeveny keramické fragmenty ze středověku.⁴⁷
- Jeskyně Kůlnička (lok. 3), zachyceny doklady středověkých aktivit v podobě keramického materiálu
- Horákovský hrad (lok. 4). Během několika desetiletí byl postupně získáván materiál, který klade stratigraficky hrad do rozmezí 14. a 15. století.⁴⁸ Nejstarší písemná zmínka z roku 1463 mluví o poli, které dříve náleželo pustému hradu.⁴⁹
- Horákov č. p. 91 (lok. 5), zachyceny základy domu z přelomu 15. a 16. století⁵⁰
- U Horákovské hájovny (lok. 6). Během dvou výzkumných sezón zde byly zachyceny pravděpodobně zbytky zaniklé vsi (12.–16. století) a zřejmě i pozůstatky rybníka. Detektorovou prospekci byly rovněž zjištěny další středověké aktivity.⁵¹

42 BELCREDI a kol., pozn. 3, s. 173.

43 ÚAPP Brno, NZ č. j. 67/18; NEKVASIL, pozn. 26, s. 99–100.

44 KOS, pozn. 14, s. 109.

45 Ibid.

46 Ibid.

47 BELCREDI a kol., pozn. 3, s. 173.

48 Ibid., s. 188.

49 ÚAPP Brno, NZ č. j. 124/98.

50 Ibid., s. 191.

51 KLÍMA, Bohuslav. Výzkum jeskyně „Kůlničky“ (Mokrá u Brna). *Přehled výzkumů 1960*. Brno, 1961, s. 28.

Výrobní areály

- Mokrý lom III, IV, VI (lok. 7). V jedné poloze byla nalezena spálená polozemnice, datovaná do 13. století a o 140 metrů jižněji byly objeveny pozůstatky sídlištního objektu ze 13. století. Nálezy z obou poloh mohou pravděpodobně souviset.⁵²
- Mokrý lom VII (lok. 8), nález vápenické pece z 15. století. Mohla by souviset s výrobou materiálu pro přestavbu Brna.⁵³
- Mokrý lom X (lok. 9). V roce 2011 zde byly nalezeny vápenické pece a nadzemní stavby, v roce 2013 zachyceno další zázemí kolem pecí a snad pozůstatky ohrady pro koně. Celý areál je datován do 15.–16. století.⁵⁴
- Mokrý lom XII (lok. 10). Byly objeveny postupně dvě vápenné pece a úvoz, vše datované do 15. století, poslední vápenná pec datována šířeji, do 15.–19. století.⁵⁵
- Mokrý lom XIV, XVI (lok. 11). V letech 2008–2010 byly postupně nalezeny pece na výrobu vápna, datované do 13.–16. století, v nejsevernější části areálu objeveny zbytky obydlí, které snad mohlo patřit vápenické rodině, datováno do 15.–16. století.⁵⁶
- Lom XI (lok. 12), nalezena vápenická pec a další doprovodné struktury datované do 13. a 16. století⁵⁷
- Spálená seč 1 (lok. 13). Byl zjištěn areál vápenických pecí aktivní od 14. století a pozůstatek komunikace vedoucí od pecí.⁵⁸
- Nad Skalami 1 (lok. 14), nalezen vápenický okrsek využívaný od 13. století⁵⁹
- Nad Skalami 2 (lok. 15), nalezen areál exploatace vápenné suroviny⁶⁰
- Nad Skalami 3 (lok. 16), menší prospekční nebo dobývková oblast železné rudy využívaná od 13. do 15. století⁶¹

52 ÚAPP Brno, NZ č. j. 67/18.

53 BELCREDI a kol., pozn. 3, s. 188.

54 KOS, Petr. Mokrý–Horákov (k. ú. Horákov, okr. Brno-venkov). *Přehled výzkumů* 49. Brno, 2008, s. 417–418.

55 KOS, Petr. Mokrý – Horákov (k. ú. Mokrý u Brna, okr. Brno-venkov). *Přehled výzkumů* 55-2. Brno, 2014, s. 240; KOS, Petr. Mokrý – Horákov (k. ú. Horákov, okr. Brno-venkov), *Přehled výzkumů* 60-2. Brno, 2019, s. 287–288.

56 KOS, pozn. 18, s. 349–350, 430–432.

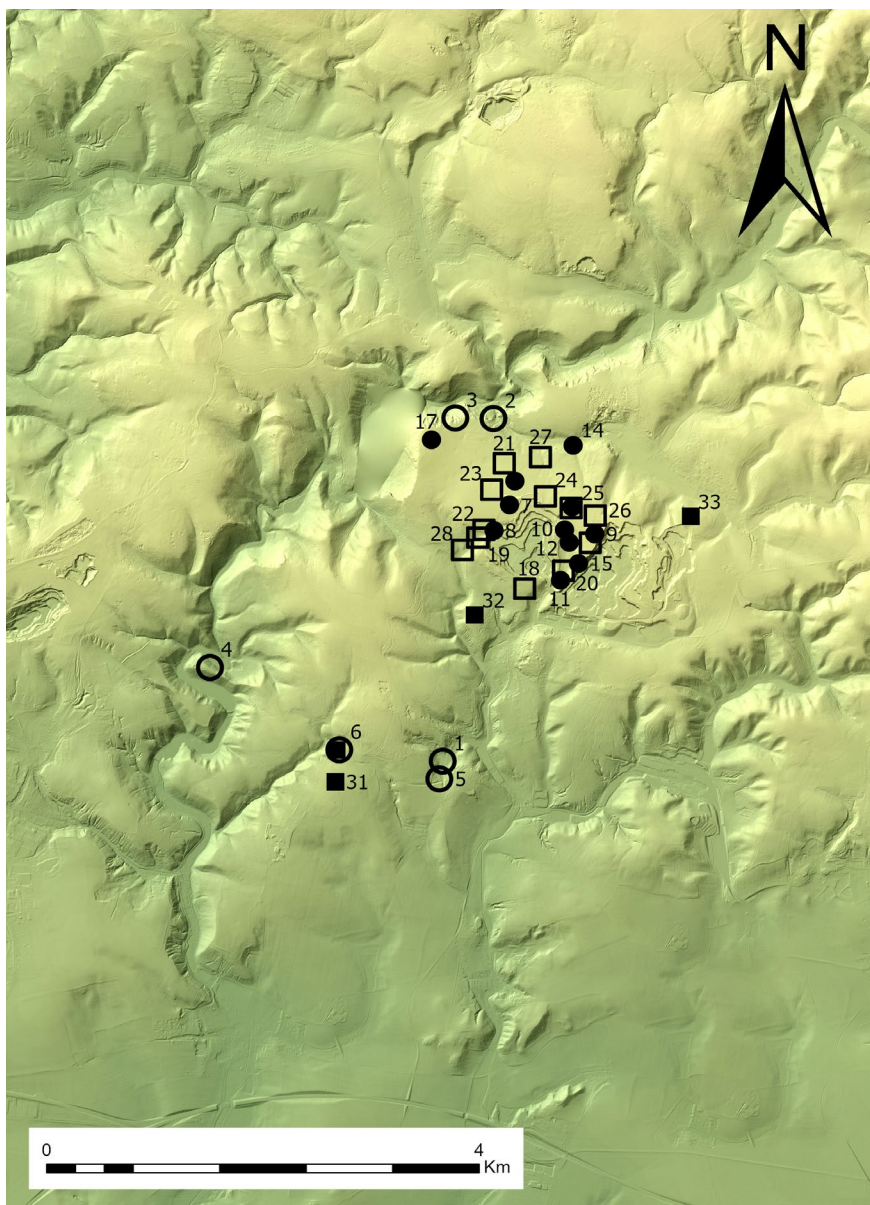
57 KOS, Petr. Mokrý – Horákov (k. ú. Mokrý u Brna, okr. Brno-venkov). *Přehled výzkumů* 42. Brno, 2001, s. 220–221.

58 KOS, Petr. Mokrý – Horákov (k. ú. Mokrý u Brna, okr. Brno-venkov). *Přehled výzkumů* 53-2. Brno, 2012, s. 159.; KOS, Petr. Mokrý – Horákov (k. ú. Mokrý u Brna, okr. Brno-venkov). *Přehled výzkumů* 55-2. Brno, 2014, s. 240.

59 KOS, pozn. 54, s. 418.

60 KOS, Petr. Mokrý – Horákov (k. ú. Mokrý u Brna, okr. Brno-venkov). *Přehled výzkumů* 50. Brno, 2009, s. 408–409; KOS, Petr. Mokrý – Horákov (k. ú. Mokrý, okr. Brno-venkov). *Přehled výzkumů* 51. Brno, 2010, s. 452; KOS, Petr. Mokrý – Horákov (k. ú. Mokrý, okr. Brno-venkov). *Přehled výzkumů* 52-2. Brno, 2011, s. 173–174.

61 KOS, Petr. Mokrý – Horákov (k. ú. Mokrý u Brna, okr. Brno-venkov). *Přehled výzkumů* 47. Brno, 2006, s. 260–261.

Mapa č. 4 – Vrcholný středověk (D. Hons)

○ – sídlště, ● – exploatace zdrojů, ■ – soliterní nálezy, □ – komunikace

- Nad Skalami 4 (lok. 17), objevena exploatační jáma na železnou rudu využívaná ve 12. a 13. století⁶²

Komunikace

- Spálená seč 2 (lok. 18), objeveny pozůstatky původních komunikací z 14.–15. století, respektive 15.–16. století. Na druhou navázala moderní cesta.⁶³
- Spálená seč 3 (lok. 19), pozůstatek komunikace z 15.–16. století, nalezena koňská podkova⁶⁴
- Spálená seč 4 (lok. 20). Komunikace, využívaná od 15. století, pravděpodobně může souviset s areálem Mokrá Lom XIV, XVI (Mapa 4, lok. 11).⁶⁵
- Nad Skalami 5 (lok. 21), lesní cesta od vápenice k Podolské cestě využívaná v 14.–17. století⁶⁶
- Nad Skalami 6 (lok. 22). Cesta z konce 13. století vedoucí k vápenici Mokrá lom VII (Mapa 4, lok. 8) a chodník vedoucí nad danou cestou byly využívány patrně až na přelomu 15. a 16. století.⁶⁷
- Nad Skalami 7 (lok. 23), cesta od myslivny u Hubertka k Podolské cestě. V některých úsecích je šterkovaná a byla využívána od 15. století a dál.⁶⁸
- Nad Skalami 8 (lok. 24). Úvozová cesta prozkoumaná od rozcestí U Obrázku po rozmezí katastrů v poloze U Trojáků byla využívána pravděpodobně v 15.–16. století. V těsné blízkosti se našly pozůstatky lesní úvozové cesty využívané pravděpodobně od 13. do 19. století.⁶⁹
- Nad Skalami 9 (lok. 25), lesní, částečně úvozová cesta. V jejím okolí byly drobné dobývky železné rudy a našla se zde koňská podkova. Využívána mohla být od první poloviny 14. až do 19. století.⁷⁰
- Nad Skalami 10 (lok. 26), jedna z mnoha úvozových cest využívaná od středověku po novověk⁷¹
- Nad Skalami 11 (lok. 27), vrstevnicová cesta pocházející z období středověku z 13.–16. století a na ni navazující spádníková cesta fungující od středověku po novověk⁷²

62 ÚAPP Brno, NZ č. j. 238/19.

63 ÚAPP Brno, NZ č. j. 454/20.

64 Ibid.

65 Ibid.

66 Ibid.

67 ÚAPP Brno, NZ č. j. 238/19.

68 Ibid.

69 Ibid.

70 ÚAPP Brno, NZ č. j. 454/20.

71 Ibid.

72 Ibid.

- Nad Skalami 12 (lok. 28). Lesní cesta spojující několik dalších cest, jež vznikla pravděpodobně již ve středověku v 14.–15. století.⁷³
- Nad Skalami 13 (lok. 29), lesní cesta vedoucí k Mokrá lom X (Mapa 4, lok. 9), datovaná však již do 13.–14. století⁷⁴

Ojedinělé nálezy

- Singletrail okruh 3-1 (lok. 30), nález středověké keramiky.
- Singletrail okruh 3-2 (lok. 31), nález středověké keramiky.
- Dlouhé Kopaniny – Bahenec (lok. 32). Nalezena železná šipka, kterou lze teoreticky spojit s mongolským nájezdem v 13. století.⁷⁵
- Mokerský les (lok. 33), jihozápadní a severní předpolí velkolomu Mokrá. Detektovou prospekci byly v oblasti zjištěny středověké a novověké aktivity datovatelné od 14. století do novověku.⁷⁶

VÝVOJ STRUKTURY OSÍDLLENÍ

Závěrečná fáze eneolitu, kterou končil první článek věnovaný katastrům Horákova a Mokré, nevykazovala nijak významné doklady lidských aktivit v této oblasti.⁷⁷ Stejně tomu je i s doklady lidské přítomnosti v následující starší době bronzové (viz Mapa 1). Jediné nálezy pocházejí z prostředí jeskyní Pekárny (Mapa 1, lok. 1) a Kůlničky (Mapa 1, lok. 1) a jde o důkazy občasného využívání prostorů jeskyně i v tomto období. V současné době však nejsme schopni spolehlivě říct, zda mohlo jít o nouzové útočiště, dlouhodoběji využívané obydlí, nebo zda je v přítomnosti materiálu možné spatřovat například nadstavbovou ideologickou sféru. Nálezy dvou hrobů v jeskyních Hadí (Mapa 1, lok. 3) a Kůlnička (Mapa 1, lok. 4) by naznačovaly spíše využití jeskyní k pietě nad zemřelými. Ve srovnání s jižněji situovanými katastry obcí Velatice, Podolí,⁷⁸ Šlapanice⁷⁹ atd. jsou nálezy spojené s únětickou kulturou velmi minoritní. Obdobná situace platí i pro střední dobu bronzovou, kdy opět evidujeme několik keramických nálezů v materiálu z jeskyně Pekárna (Mapa 1, lok. 5) a blíže nelokalizovatelný pohřeb z téhož období.

S nastupující kulturou popelnicových polí se počet a především kvalita dokladů lidské přítomnosti a činnosti mírně zvyšuje. Do období velatické kultury

⁷³ Ibid.

⁷⁴ Ibid.

⁷⁵ Ibid.; KOS, Petr. Mokrá – Horákov (k. ú. Mokrá u Brna, okr. Brno-venkov).

Přehled výzkumů 63-2. Brno, 2022, s. 161–162.

⁷⁶ Ibid.

⁷⁷ ÚAPP Brno, NZ č. j. 741/18.

⁷⁸ Ibid.

⁷⁹ ÚAPP Brno, NZ č. j. 201/22.

jsme schopni datovat nálezy z Horákovského hradu (Mapa 1, lok. 6), kde zhruba v 13. století př. n. l. začíná relativně nepřerušované období lidské přítomnosti trvající až do středověku. Další nálezy, které pravděpodobně pocházejí ze zaniklého sídliště, se podařilo identifikovat v poloze Půllány (Mapa 1, lok. 7). V každém případě se po téměř 1 000 letech znovu objevují typické sídlištní nálezy mimo kontext jeskyní jižního Moravského krasu. V pozdní době bronzové (1 000–800 př. n. l.), během trvání podolské kultury, nacházíme doklady pokračujícího osídlení Horákovského hradu (Mapa 1, lok. 8), které spadá spíše do 9. století př. n. l. Stopy sídliště se opět objevují i v trati Půllány, (Mapa 1, lok. 10) a nově evidujeme doklady osídlení v trati Nad Palaškou (Mapa 1, lok. 9). Podobně jako v případě Horákovského hradu i zdejší nálezy podolské keramiky spadají spíše do její závěrečné fáze HB 3. Ojedinelé doklady přítomnosti v jeskyních poskytují nálezy z Kůlničky (Mapa 1, lok. 11). Ačkoliv celkové množství nálezů stále není příliš intenzivní, narůstající počet sídlišť ukazuje na postupné výraznější využívání území obou dnešních katastrů.

Následné halštatské osídlení představuje jeden z hlavních vrcholů přítomnosti člověka v regionu. Celkově se podařilo zachytit 12 sídlištních poloh a 2 pohřební komponenty. V prostoru před jeskyní Kůlnička se podařilo identifikovat ohniště z doby halštatské (Mapa 2, lok. 1) a několik horákovských střepech se objevilo i v bohatém nálezovém fondu z jeskyně Pekárna (Mapa 2, lok. 2). Nálezy však pocházejí i z prostoru dnešní obce Horákov, konkrétně se pod domem č. 91 podařilo identifikovat jak kulturní vrstvu, svědčící o dlouhodobější sídelní aktivitě, tak dva sídlištní objekty horákovské kultury (Mapa 2, lok. 3). Kontinuita osídlení ze závěru pozdní doby bronzové pokračovala i v trati Nad Palaškou (Mapa 2, lok. 4), kde se našly doklady osídlení z počátku doby halštatské ze stupně HA C1. Na lokalitě Padělky u mostu/Macocha (Mapa 2, lok. 5) jsou už zastoupeny doklady osídlení z celého trvání horákovské kultury a sahají pravděpodobně až do časného laténu, stupně LT A (tedy zhruba 5. století př. n. l.). Nikoliv nepodobná je i situace v trati Čtvrťky (Mapa 2, lok. 6), kde evidujeme jak starší fázi horákovské kultury, tak fázi mladší a také možný přesah až do časného laténu jako v předchozím případě. Osídlení z pozdní doby bronzové pokračuje i na Horákovském hradě (Mapa 2, lok. 7), kde je reprezentována jak starší horákovská fáze, tak mladší, během níž byla lokalita snad již i opevněna. V intravilánu obce pod domy č. 202 a 203 (Mapa 2, lok. 8) byl nalezen pozůstatek halštatského obydlí. V tratích Půllány (Mapa 2, lok. 9) a v prostoru jihozápadně od mohyly Hlásnice (Mapa 2, lok. 10) byly povrchovými sběry zachyceny rovněž pozůstatky horákovské kultury. Prvně jmenovaná lokalita vykazuje kontinuitu osídlení již od velatické kultury. Nejintenzivnější doklad osídlení pochází z tratě Dlouhé Kopaniny (Mapa 2, lok. 11), pod níž se podařilo postupně objevit 50 sídlištních objektů, přičemž část z nich je možné identifikovat

jako obytné chaty. Důležitý je pravděpodobný nález ohrazeného dvorce. V prostoru lokality mohlo podle indicií a nálezů docházet k výrobě vápna, redukci železné rudy, eventuálně výrobě červených barviv. Poslední nevýrazné doklady halštatského osídlení pocházejí z polohy Za Skalkou (Mapa 2, lok. 12). Výrazný nárůst dokladů sídlištních a zpracovatelských aktivit je podtržen existencí dvou pohřebišť. První je eponymní lokalita Hlásnice u Horákova (Mapa 2, lok. 14), která dala pojmenování celé této kultuře. Byla prozkoumána již velice brzy, v počátcích archeologické vědy, v roce 1892 K. J. Maškou. Nálezový inventář nejen v této mohyle, ale i v okolních rozoraných mohylových náspech byl natolik signifikantní, že vedl k označení všech obdobných památek jako horákovských. Druhá nekropole není zcela přesně lokalizována, nachází se v trati Dlouhé Kopaniny (Mapa 2, lok. 13) a pravděpodobně v poválečném období zde byl objeven bohatý komorový hrob.

V následující mladší době železné archeologických objevů opět výrazně ubývá a platí to až do počátku raného středověku. Doklady aktivit pocházejí z jeskyně Pekárny (Mapa 3, lok. 1). Povrchovými sběry byly identifikovány zbytky sídliště v trati Macocha (Mapa 3, lok. 2). Nejsignifikantnější doklady laténské přítomnosti pocházejí z trati V Hlavách (Mapa 3, lok. 3), kde bylo prozkoumáno i několik laténských chat. Celkově však můžeme poměrně spolehlivě konstatovat, že míra intenzity využívání prostoru v obou katastrofách v tomto období výrazně upadá. Ještě marginálnější jsou naše poznatky o době římské a době stěhování národů. Zatímco z doby římské evidujeme snad sídlištní aktivity v prostoru jeskyně Pekárny (Mapa 3, lok. 4), další nálezy reprezentují již jen solitéry. V prvním případě se jedná o sponu z mladší doby římské (Mapa 3, lok. 5), ve druhém o nález mince s portrétem císaře Aureliána z téhož období (Mapa 3, lok. 6). Na Horákovském hradě (Mapa 3, lok. 7) se podařilo zachytit alespoň vzácné doklady sídlištních aktivit z doby stěhování národů reprezentované nálezy keramiky z tzv. horizontu Velké Němčice.

V raném středověku se množství dokladů lidské přítomnosti opět zvyšuje. Nálezy pocházejí opět z jeskyně Pekárny (Mapa 3, lok. 8), nicméně máme i pozůstatky keramiky z Horákovského hradu (Mapa 3, lok. 9) datované do poměrně širokého období od 9. do 12. století. Nálezy lze přiřadit jak středohradištnímu, tak mladohradištnímu osídlení. Povrchové sběry prokázaly pravděpodobné sídlištní aktivity zařazené jen obecně do raného středověku v tratích Půllány (Mapa 3, lok. 10) a U Kříže (Mapa 3, lok. 11). V trati Macocha (Mapa 3, lok. 12) se podařilo najít zbytky keramiky z 11. a 12. století. Jediný doklad menšího pohřebiště z mladohradištního období pochází z lokality V Hlavách (Mapa 3, lok. 13). V hrobech se podařilo najít esovitě záušnice, které byly přidány jako milodary.

Jednoznačně největší počet dokladů lidské činnosti pochází z vrcholného a pozdního středověku. To je dáno do značné míry stavem výzkumu a velkým množstvím záchranných a předstihových archeologických akcí realizovaných především

v prostoru Mokerských lomů a přilehlých lesních tratí. Díky tomu se za posledních více než 20 let významně rozrostl nálezový fond vápenických areálů (exploatačních či zpracovatelských) a dobývkových areálů pro železnou rudu. Identifikováno bylo i velké množství reliktních cest, často využívaných několik století. Ze sídlisťních pozůstatků začneme doklady o osídlení v tzv. Zámečku (Mapa 4, lok. 1; pod domy č. 7 a 8 v Horákově). Zde se nacházela tvrz, vystavěná Herinky ze Sloupu, snad už na sklonku 15. století, neměla však příliš dlouhého trvání, protože již v roce 1568 je označena jako pustá nebo pobořená. Určité doklady využití jeskyní Hadí (Mapa 4, lok. 2) a Kůlnička (Mapa 4, lok. 3) je patrné i v tomto období, jedná se však jen o několik střepů. Opakovaně zmiňovaný Horákovský hrad (Mapa 4, lok. 4) je samozřejmě množstvím nálezů i dodnes patrných terénních reliktních nejlépe dochovanou archeologickou památkou na obou katastrech. Podle keramických a kovových nálezů lze klást vznik a existenci hradu do 14. a 15. století. První písemná zmínka o něm pochází až z roku 1463 a již tehdy se o něm mluví jako o pustém. Jeho existence tedy pravděpodobně nebyla příliš dlouhá. Přímo z obce Horákov, z prostoru domu č. 91 (Mapa 4, lok. 5), pochází pozůstatky domu datovaného do přelomu 15. a 16. století. Z prostoru Horákovské hájovny (Mapa 4, lok. 6) pochází důkazy existence samoty, možná dokonce menší zaniklé středověké vsi, jejíž doklady se podařilo opakovaně zaznamenat. Pravděpodobně se podařilo zachytit i zbytky menšího rybníku. Jak již bylo řečeno v úvodu, v prostoru Mokerského lomu se nachází řada památek dokládajících středověké vápenictví (Mapa 4, lok. 7–15) nebo exploataci železa (Mapa 4, lok. 16–17). Vápenické okrsky jsou nejčastěji reprezentovány nálezy pecí a jejich fungování klademe do celého období vrcholného a pozdního středověku. Řada areálů pravděpodobně fungovala až do novověku. Kromě toho se v několika případech podařilo detekovat i pozůstatky hospodářského a obytného zázemí jednotlivých okrsků. To reprezentovaly obytné stavby, předpokládaná ohrada pro koně a relikty středověkých cest. Na dvou místech se podařilo identifikovat i pozůstatky po exploataci železné rudy, ačkoliv zcela jistě neměla takový význam jako vápenická produkce. Nezbytnou součástí celého průmyslově laděného prostoru byla i řada komunikací, jelikož vyrobený materiál bylo nutné dopravovat na místo spotřeby. Dokladů komunikací, využívaných od středověku opět velmi často až do novověku, se dosud podařilo identifikovat 12 (Mapa 4, lok. 18–29). Několik ojedinělých nálezů keramiky nebo kovových artefaktů jen dokresluje míru intenzity využívání daného prostoru ve středověku (Mapa 4, lok. 30–33).

V případě katastrů obcí Horákov a Mokrá můžeme tedy pozorovat dvě výrazná období, během nichž se nápadně zvyšuje intenzita a množství dokladů lidských aktivit. V obou případech se zdá velmi pravděpodobné, že za významným nárůstem archeologických dokladů stojí exploatace nerostných surovin – železa a vápenická produkce. Železo a jeho získávání nebo kontrola zdrojů může stát za intenzivním

osídlením ve starší době železné. Teoreticky by mohlo jít o kontinuální vývoj od mladší doby bronzové (velatická kultura), přes pozdní dobu bronzovou (podolská kultura) až k halštatskému osídlení. Význam celé oblasti shrnuje v širším měřítku ve svém článku P. Kos.⁸⁰ Ve starší době železné hrála zřejmě povrchová ložiska železa, dostupná v oblastech Moravského krasu a pravděpodobně i na katastrech obou obcí, důležitou roli. Železo v té době představovalo nový materiál, který se dostával do běžné ekonomiky, a evidujeme několik podobných lokalit s ohrazeným dvorcem, jako je ten v trati Dlouhé Kopaniny (Mapa 3, lok. 11). Za všechny jmenujme nejlépe prozkoumaný nález z Kuřimi.⁸¹ Zatímco v dřívějších obdobích mladší a pozdní doby bronzové leželo těžiště osídlení mikroregionu východně od Brna o několik kilometrů jižněji a východněji v oblasti Tvarožné,⁸² v době halštatské se stahuje blíže k výchozům železné rudy, která se stává ekonomicky důležitou surovinou. Elity, které do té doby těžily z výhod produkce bronzové industrie, si to pravděpodobně uvědomily a přesunuly svou pozornost k novým zdrojům. Ačkoliv o pojmenování archeologických kultur často rozhoduje prvenství autora a jeho schopnost prosadit jím zavedené pojmenování, není dost možná náhoda, že z oblasti východně od Brna pocházejí eponymní lokality tří následných kultur – Velatice, Podolí a Horákov. Naopak to svědčí o výrazné kontinuitě osídlení a nepřetržitém vývoji společnosti. Během 150leté historie archeologického bádání se podařilo nalézt řadu důležitých dokladů svědčících o významu mikroregionu východního Brněnska v pravěkém vývoji přinejmenším od 13. do 5. století př. n. l. V průběhu této doby se jen měnilo těžiště osídlení a místní společnost byla zřejmě poměrně movitá, o čemž svědčí nálezy mohyl s bohatou pohřební výbavou. Je zajímavé, že po stupni LTA, který tvoří určitý přechod mezi halštatským a laténským osídlením, se doklady aktivit na obou katastrech téměř vytrácejí. Zda je to důsledek společenské, nebo například sociální změny nejsme v současné době schopni říct.

Druhé významné rozšíření aktivit spojujeme především s vápenickou a v omezené míře i železářskou produkcí ve vrcholném středověku. Od tohoto období v zásadě dodnes hraje prostor současného Mokerského lomu důležitou roli v produkci vápenických produktů. Svědčí o tom celá řada dokladů vápenických pecí i zázemí jednotlivých zpracovatelských areálů, které pravděpodobně zásobovaly nejbližší okolí i město Brno. O důležitosti komunikace a dopravní dostupnosti daného

80 KOS, Petr. Osídlení Tvaroženského Santonu a jeho okolí od pravěku po raný novověk. KOLÁŘOVÁ, Draga, ed. *Santon. Příroda a historie*. Tvarožná, 2008, s. 40–61.

81 ZEMAN, Jan. *Sídelní struktury dvorce horákovské kultury v Kuřimi, okr. Brno-venkov*. Online. Magisterská diplomová práce. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, 2015. Dostupné z: <https://is.muni.cz/auth/th/rixg7/>. [cit. 5. 5. 2025].

82 HONS, pozn. 84; HONS, David. Pravěké a středověké osídlení na katastrech obcí Kovalovice, Pozořice, Sívce, Tvarožná a Viničné Šumice. In: *Sborník Muzea Brněnska* 2022. Brno, 2022, s. 83–110.

prostoru vypovídají i postupně identifikované reliktu pozemních komunikací, jak je naznačeno v mapce výše. Pravděpodobně propojují jednotlivé výrobní okrsky i široké okolí, do kterého mířily zpracované suroviny.

ZÁVĚR

Z katastrů obcí Horákov a Mokrá pochází více než 150 samostatných komponent, které jsme dosud byli schopní identifikovat. Jedná se o rozhraní dvou typů krajiny – jižní část Moravského krasu, charakterizovaná vyšší nadmořskou výškou, se pozvolna mění v jižním a jihovýchodním směru v nížinu jižní Moravy. Díky tomu zde můžeme pozorovat poměrně unikátní rozdíly v přístupu a využití krajiny v jednotlivých obdobích. Prostřednictvím nálezů z jeskyní Pekárna, Kůlnička nebo Hadí se podařilo sledovat aktivity lidí v podstatě kontinuálně od paleolitu po středověk. Jeskyně zcela jistě představovaly něco nevšedního, pravděpodobně nesloužily jako obydlí, ale o jejich konkrétním významu můžeme často jen spekulovat. Nesmírně cenná z pohledu archeologických dokladů jsou i naleziště po exploataci surovin. Ať už se jedná o využívání výchozů v době kamenné, době železné, nebo ve středověku. Můžeme pozorovat, jak si člověk všímá okolí kolem sebe a využívá zdroje, které aktuálně potřebuje. V kontrastu k těmto obdobím, kdy jsou doklady osídlení poměrně intenzivní, přicházejí někdy i dlouhé periody, kdy jsou doklady lidských aktivit naprosto minimální a my tak můžeme uvažovat o jiném přístupu k danému prostoru. Území obou obcí je jedním z nejbohatších archeologických nalezišť v Česku a je pravděpodobné, že v budoucnu odtud budeme schopní získat ještě řadu dalších důležitých informací o naší minulosti.

Soupis jednotlivých lokalit se souřadnicemi

ČÍSLO MAPY	ČÍSLO A NÁZEV LOKALITY	VÁHA LOKALITY (4-1)	SOUŘADNICE N	SOUŘADNICE E
1.	DOBA BRONZOVÁ			
	1 – Pekárna - jeskyně	1	49.2417706	16.7420319
	2 – Kůlnička - jeskyně	1	49.2417706	16.7420319
	3 – Hadí jeskyně	1	49.2420383	16.7465564
	4 – Kůlnička - jeskyně	1	49.2417706	16.7420319
	5 – Pekárna - jeskyně	1	49.2419631	16.7461894
	6 – Horákovský hrad	1	49.2194269	16.7164886
	7 – Půllány	3	49.2105894	16.7423947
	8 – Horákovský hrad	1	49.2198894	16.7162153
	9 – Nad Palaškou	1	49.2144119	16.7325875
	10 – Půllány	3	49.2106489	16.7427489
	11 – Kůlnička - jeskyně	1	49.2417706	16.7420319
2.	DOBA HALŠTATSKÁ			
	1 – Jeskyně Kůlnička	1	49.2417706	16.7420319
	2 – Jeskyně Pekárna	1	49.2417706	16.7420319
	3 – Dům č. p. 91	1	49.2130397	16.7446189
	4 – Nad Palaškou	1	49.2136236	16.7313761
	5 – Padělky u mostu/Macocha	1	49.2111567	16.7530397
	6 – Čtvrtky	1	49.2126375	16.7409517
	7 – Horákovský hrad	1	49.2198894	16.7162153
	8 – V koutech	1	49.2207825	16.7549019
	9 – Půllány	3	49.2105894	16.7423947
	10 – JZ Hlásnice	2	49.2112064	16.7363864
	11 – Dlouhé Kopaniny	1	49.2262575	16.7468669
	12 – Za skalkou	2	49.2239614	16.7566786
	13 – Dlouhé Kopaniny	1	49.2259808	16.7469956
	14 – Hlásnice	1	49.2127397	16.7342706

3.	DOBA LATÉNSKÁ			
	1 – Jeskyně Pekárna	1	49.2419631	16.7461894
	2 – Macocha	2	49.2112064	16.7531922
	3 – V hlavách	1	49.2013028	16.7402389
	DOBA ŘÍMSKÁ			
	4 – Jeskyně Pekárna	1	49.2419631	16.7461894
	5 – Ořechová seč	1	49.2089000	16.7373000
	6 – Křížova jeskyně	1	49.2427092	16.7482117
	DOBA STĚHOVÁNÍ NÁRODŮ			
	7 – Horákovský hrad	1	49.2198894	16.7162153
	RANÝ STŘEDOVĚK			
	8 – Jeskyně Pekárna	1	49.2419631	16.7461894
	9 – Horákovský hrad	1	49.2198894	16.7162153
	10 – Půllány	3	49.2105894	16.7423947
	11 – U Kříže	2	49.2052256	16.7499708
	12 – Macocha	1	49.2111567	16.7530397
	13 – V Hlavách	3	49.2032292	16.7449061
4.	VRCHOLNÝ STŘEDOVĚK			
	1 – Na Zámečku	1	49.2143569	16.7449717
	2 – Hadí jeskyně	1	49.2420383	16.7465564
	3 – Jeskyně Kůlnička	1	49.2417706	16.7420319
	4 – Horákov hrad	1	49.2198894	16.7162153
	5 – Horákov 91	1	49.2129172	16.7448000
	6 – U Horákovské myslivny	1	49.2144119	16.7325875
	7 – Mokrá lom III, IV, VI	2	49.2353064	16.7495819
	8 – Mokrá lom VII	2	49.2331319	16.7480553
	9 – Mokrá lom X	1	49.2336722	16.7600417
	10 – Mokrá lom XII	1	49.2337711	16.7563839
	11 – Mokrá lom XIV, XVI	1	49.2297231	16.7565978
	12 – Mokrá lom XI	3	49.2327925	16.7571264
	13 – Spálená seč 1	1	49.2372428	16.7499053
	14 – Pod Skalami 1	1	49.2405603	16.7563425

15 – Pod Skalami 2	1	49.2312125	16.7585056
16 – Pod Skalami 3	1	49.2356511	16.7569950
17 – Pod Skalami 4	1	49.2398417	16.7394983
18 – Spálená seč 2	1	49.2287686	16.7524458
19 – Spálená seč 3	1	49.2324231	16.7462317
20 – Spálená seč 4	1	49.2304950	16.7568061
21 – Pod Skalami 5	1	49.2385639	16.7484117
22 – Pod Skalami 6	1	49.2330942	16.7468625
23 – Pod Skalami 7	1	49.2363558	16.7472575
24 – Pod Skalami 8	1	49.2362661	16.7537119
25 – Pod Skalami 9	1	49.2355489	16.7569047
26 – Pod Skalami 10	1	49.2351453	16.7598572
27 – Pod Skalami 11	1	49.2393597	16.7526133
28 – Pod Skalami 12	1	49.2313342	16.7445794
29 – Pod Skalami 13	1	49.2329483	16.7596169
30 – Singletrail 1-3	1	49.2143725	16.7322756
31 – Singletrail 2-3	1	49.2118272	16.7325503
32 – Dlouhé kopaniny, Bahenec	1	49.2262575	16.7468669
33 – Mokerský les	1	49.2358789	16.7711847

PRAMENY A LITERATURA

Nálezové zprávy:

Mokrý-Horákov (okr. Brno-venkov), NZ č. j. 4132/11.

KOS, Petr. Mokrý-Horákov (okr. Brno-venkov). ÚAPP Brno, NZ č. j. 124/98.

KOS, Petr. Mokrý-Horákov (okr. Brno-venkov). ÚAPP Brno, NZ č. j. 227/16.

KOS, Petr. Mokrý-Horákov (okr. Brno-venkov). ÚAPP Brno, NZ č. j. 67/18.

KOS, Petr. Mokrý-Horákov, Singletrail okruh 3 (okr. Brno-venkov). ÚAPP Brno, NZ č. j. 741/18.

KOS, Petr. Mokrý-Horákov. Single trialová dráha (okr. Brno-venkov). ÚAPP Brno, NZ č. j. 238/19.

KOS, Petr. Mokrý-Horákov. Single trialová dráha (okr. Brno-venkov). ÚAPP Brno, NZ č. j. 454/20.

KOS, Petr. Mokrý-Horákov (okr. Brno-venkov). ÚAPP Brno, NZ č. j. 201/22.

BELCREDI, Ludvik a kol. *Archeologické lokality a nálezy okresu Brno-venkov*. Brno: Okresní muzeum Brno-venkov, 1989.

HONS, David. Paleolitické, neolitické a eneolitické osídlení na katastrech Mokrý u Brna a Horákov. In: *Sborník Muzea Brněnska 2024*. Brno: Muzeum Brněnska, 2023, s. 73–100. ISSN 2570-6349.

HONS, David. Pravěké a středověké osídlení na katastrech obcí Kovalovice, Pozoříce, Sívce, Tvarožná a Viničné Šumice. In: *Sborník Muzea Brněnska 2022*. Brno: Muzeum Brněnska, 2022, s. 83–110. ISSN 2570-6349.

HONS, David. Pravěké a středověké osídlení na katastrech obcí Podolí a Velatice (okr. Brno-venkov). In: *Sborník Muzea Brněnska 2023*. Brno: Muzeum Brněnska, 2023, s. 105–136. ISSN 2570-6349.

HONS, David. Pravěké a středověké osídlení na katastrech obcí Šlapanice a Bedřichovice. In: *Sborník Muzea Brněnska 2020*. Brno: Muzeum Brněnska, 2020, s. 85–105. ISSN 2570-6349.

KLÍMA, Bohuslav. Výzkum jeskyně „Kůlničky“ (Mokrý u Brna). *Přehled výzkumů 1960*. Brno: Archeologický ústav ČSAV Brno. 1961, s. 28. ISSN 1211-7250.

KLÍMA, Bohuslav. Zahajovací výzkum v jeskyni Kůlničce (Mokrý u Brna). *Přehled výzkumů 1959*. AÚ ČSAV Brno, 1960, s. 13. ISSN 1211-7250.

KOS, Petr. Mokrý (okr. Brno-venkov). *Přehled výzkumů 1997–1998*. Brno: AÚ AV ČR Brno 1999, s. 238–239, 349–350, 430–432. ISSN 1211-7250.

KOS, Petr. Mokrý – Horákov (k. ú. Mokrý u Brna, okr. Brno-venkov). *Přehled výzkumů 42*. Brno: AÚ AV ČR Brno 2001, s. 220–221. ISSN 1211-7250.

KOS, Petr. Mokrý – Horákov (k. ú. Mokrý u Brna, okr. Brno-venkov). *Přehled výzkumů 47*. Brno: AÚ AV ČR Brno, 2006, s. 260–261. ISSN 1211-7250.

- KOS, Petr. Mokrá-Horákov (k. ú. Horákov, okr. Brno-venkov). *Přehled výzkumů 49*. Brno: AÚ AV ČR Brno, 2008, s. 417–418, 418. ISSN 1211-7250.
- Kos, Petr. Mokrá – Horákov (k. ú. Mokrá u Brna, okr. Brno-venkov). *Přehled výzkumů 50*. Brno: AÚ AV ČR Brno, 2009, s. 408–409. ISSN 1211-7250.
- Kos, Petr. Mokrá – Horákov (k. ú. Mokrá, okr. Brno-venkov). *Přehled výzkumů 51*. Brno: AÚ AV ČR Brno, 2010, s. 452. ISSN 1211-7250.
- KOS, Petr. Mokrá – Horákov (k. ú. Mokrá, okr. Brno-venkov). *Přehled výzkumů 52-2*. Brno: AÚ AV ČR Brno, 2011, s. 173–174. ISSN 1211-7250.
- KOS, Petr. Mokrá – Horákov (k. ú. Horákov, okr. Brno-venkov). *Přehled výzkumů 53-1*. Brno: AÚ AV ČR Brno 2012, s. 177–178. ISSN 1211-7250.
- KOS, Petr. Mokrá – Horákov (k. ú. Mokrá u Brna, okr. Brno-venkov). *Přehled výzkumů 53-2*. Brno: AÚ AV ČR Brno 2012, s. 159. ISSN 1211-7250.
- KOS, Petr. Mokrá – Horákov (k. ú. Mokrá u Brna, okr. Brno-venkov). *Přehled výzkumů 55-1*. Brno: AÚ AV ČR Brno, 2014, s. 223–224. ISSN 1211-7250.
- KOS, Petr. Mokrá – Horákov (k. ú. Mokrá u Brna, okr. Brno-venkov). *Přehled výzkumů 55-2*. Brno: AÚ AV ČR Brno, 2014, s. 240. ISSN 1211-7250.
- KOS, Petr. Mokrá – Horákov (k. ú. Mokrá, okr. Brno-venkov). *Přehled výzkumů 60-1*. Brno: AÚ AV ČR Brno 2019, s. 236–237, 275. ISSN 1211-7250.
- KOS, Petr. Mokrá – Horákov (k. ú. Horákov, okr. Brno-venkov). *Přehled výzkumů 60-2*. Brno: AÚ AV ČR Brno, 2019, s. 287; 287–288. ISSN 1211-7250.
- KOS, Petr. Mokrá – Horákov (k. ú. Mokrá u Brna, okr. Brno-venkov), *Přehled výzkumů 62-1*. Brno: AÚ AV ČR Brno, 2021, s. 169–170. ISSN 1211-7250.
- KOS, Petr. Mokrá – Horákov (k. ú. Mokrá u Brna, okr. Brno-venkov). *Přehled výzkumů 63-2*. Brno: AÚ AV ČR Brno, 2022, s. 161–162. ISSN 1211-7250.
- KOS, Petr. Neue Funde aus der Ausgrabung von Horákov, Podolí und Velatice (Bez. Brno-venkov). *Přehled výzkumů 1986*. Brno: Archeologický ústav ČSAV Brno, 1989, s. 108–109. ISSN 1211-7250.
- KOS, Petr. Osídlení Tvaroženského Santonu a jeho okolí od pravěku po raný novověk. In: KOLÁŘOVÁ, Draga, ed. *Santon. Příroda a historie*. Tvarožná: obec Tvarožná, 2008, s. 40–61. ISBN 978-80-903881-4-7.
- MÁJKOVÁ, Marie a KOS, Petr. Mokrá – Horákov (k. ú. Horákov, okr. Brno-venkov). *Přehled výzkumů 62-1*. Brno: AÚ AV ČR Brno 2022, s. 292. ISSN 1211-7250.
- NEKVASIL, Jindra. Pravěké nálezy z horákovského hradu (k.ú. Horákov, okr. Brno-venkov). *Přehled výzkumů 32*. Brno: Archeologický ústav ČSAV Brno, 1990, s. 99–100. ISSN 1211-7250.
- PARMA, David. Mokrá-Horákov (k. ú. Horákov, okr. Brno-venkov), *Přehled výzkumů 51*. Brno: AÚ AV ČR Brno, 2012, s. 372. ISSN 1211-7250.
- STEGMANN-RAJTÁR, Sussane. *Grabfunde der älteren Hallstzeit aus Südmähren*. Košice, 1992.

ELEKTRONICKÉ ZDROJE

DRESLEROVÁ, Dagmar. *CZAD – Archeobotanical database of Czech Republic*. Online.

Dostupné z: <https://web.arup.cas.cz/czad/dating.php?l=cz>. [cit. 5. 5. 2025].

KOS, Petr. *Skalka I/Za Skalkou*. Online. In: Státní archeologický seznam.

Dostupné z: <https://geoportal.npu.cz/webappbuilder/apps/104/>. [cit. 5. 5. 2025].

ZEMAN, Jan. *Sídelní struktury dvorce horákovské kultury v Kuřimi, okr. Brno-venkov*. Online.

Magisterská diplomová práce. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, 2015.

Dostupné z: <https://is.muni.cz/auth/th/rixg7/>. [cit. 5. 5. 2025].

ARCHEOLOGICKÉ VÝZKUMY BRATRSKÉHO SBORU V IVANČICÍCH

Klára Sovová

V roce 2023, při příležitosti pětistého výročí narození Jana Blahoslava, biskupa Jednoty bratrské, připravilo Muzeum Brněnska výstavu *Srdce mé skládá píseň. Ivančický sbor Jednoty bratrské v 16. a 17. století*, připomínající nejen osobnost samotného Jana Blahoslava, ale pojednávající téma Jednoty bratrské v širší dalších aspektech, včetně podoby a polohy areálu bratrského sboru. Při studiu a kompletaci výsledků archeologických výzkumů týkajících se sboru byly objeveny písemnosti do této doby nepovšimnuté, informace, které byly buď dosud nezveřejněné, nebo sice figurovaly v síti internetových i tradičních pramenů, avšak vzhledem k jejich fragmentárnosti či jistě „neviditelnosti“ nebyly dosud v publikacích zohledněny. Do značné míry se podařilo tento nedostatek napravit zmínovanou výstavou s doprovodným katalogem.¹ Vyvstala však potřeba sumarizovat informace získané archeologickými výzkumy, které postupně v areálu sboru, především v jeho samotném centru, probíhaly, a které z velké části nebyly publikovány. Snaha srovnat tyto výstupy s dosud známými informacemi stojí za vznikem tohoto textu, jehož cílem není vědecké zhodnocení výzkumů, ani analýza materiálu (čítajícího řádově tisíce položek), ale spíše shrnutí všech v současné době známých (byť někdy dílčích) informací.

IVANČICKÝ BRATRSKÝ SBOR – STRUČNÁ HISTORIE A POLOHA

Počátky působení Jednoty bratrské se v Ivančicích datují do posledních desetiletí 15. století.² Tato datace se opírá o usnesení Moravského zemského sněmu z roku 1505, zakazující bratrská shromáždění v Napajedlích, Třebíči, Prostějově a Ivančicích, což předpokládá, že v době zákazu již v těchto v místech bratrské sbory

1 DAVID, Jiří, ed. *Srdce mé skládá píseň. Ivančický sbor Jednoty bratrské v 16. a 17. století. Katalog výstavy, Památník Alfonse Muchy v Ivančicích*, 9.–26. 11. 2023. Brno, 2023.

2 F. Hrejsa dokonce předpokládá existenci nejen sboru, ale i školy již v roce 1498 a názor přebírá i Mořic Trapp, tyto údaje však nejsou verifikovány, viz VYKOUPILOV, Libor. *Ivančice za panství pánů z Lipé*. In: ČEJKA, Jiří. *Ivančice: dějiny města*. Ivančice, 2002, s. 211.

vyvíjely nepřehlédnutelnou činnost.³ Působení Jednoty bratrské v Ivančicích znamenalo pro město nejen proměnu ve významné centrum vzdělanosti, ale i růst a ekonomickou prosperitu. Na místě řídce osídlené původní zástavby předměstského charakteru vybudovali bratři v krátké době rozsáhlý areál tvořený budovami škol, tiskárnou, výrobními objekty a dílnami.

Za okamžik založení ivančického sboru (ve smyslu areálu) je konsensuálně považován rok 1536, resp. koupě domu a pozemku hrnčíře Jíry na jižním předměstí Ivančic.⁴ V jeho přímém sousedství vznikla budova modlitebny, pro bratrskou komunitu zcela zásadní stavby. Na rozdíl od jiných míst, kde bratrské modlitebny v době rekatolizace přešly do rukou katolické církve, byly nově vysvěceny a tím zachovány pro budoucnost (např. Mladá Boleslav, Fulnek, Kralice, Přerov), v Ivančicích nový majitel Gundaker z Liechtenštejna konfiskací získané objekty užíval ryze utilitárním způsobem, takže se z celého areálu zachovaly jen fragmenty.

Citelně chybí písemné či ikonografické prameny přibližující okolnosti vzniku modlitebny i její podoby (modlitebna není v žádném textu explicitně zmiňována), a proto není divu, že doba vzniku stavby i úvahy o její podobě byly často diskutovaným tématem.

Do diskuse se zapojili i Lubomír Šebela a Jiří Vaněk. Ve své analýze vycházeli především z textů privilegií a dalších dobových pramenů. V privilegiu vydaném Janem z Lipé v roce 1539, týkajícím se domu a polností, které bratři koupili od hrnčíře Jíry, se mimo jiné uvádí: „správcové jich na tom domu sedící nyní i na časy budoucí v témž domu sbory mívati a (...) Pánu Bohu sloužiti i jiné k tomu vésti mohli“,⁵ zatímco v privilegiu vydaném Janem IV. z Lipé v roce 1576 se již hovoří o vykonávání bohoslužeb v „místě k tomu vzdělaném“. Podle názoru autorů datují tyto výroky dobu vzniku modlitebny do období mezi vydáním obou privilegií, pravděpodobně však před rok 1544, kdy se v Ivančicích konal synod jednoty bratrské.⁶

Kolem původního jádra sboru postupně vznikl rozsáhlý areál, tvořený samotným bratrským domem, modlitebnou, dále budovami škol, špitálem, tiskárnou, knihařskými a dalšími dílnami, ale i zahradami, loukami a vinicemi. K největšímu

3 Ibid.

4 Nejnovější shrnutí informací o poloze sboru, včetně jeho vyobrazení na historických mapách viz SOVOVÁ, Klára. Hledání Ostrova zahrad – archeologické výzkumy bratrského sboru. In: DAVID, Jiří, ed. *Srdce mé skládá píseň. Ivančický sbor jednoty bratrské v 16. a 17. století. Katalog výstavy, Památník Alfonse Muchy v Ivančicích*, 9.–26. 11. 2023. Brno, 2023, s. 57–80.

5 Více k privilegiu viz DAVID, Jiří. Jednota Bratrská a její ivančický sbor. In: DAVID, Jiří, ed. *Srdce mé skládá píseň. Ivančický sbor jednoty bratrské v 16. a 17. století. Katalog výstavy, Památník Alfonse Muchy v Ivančicích*, 9.–26. 11. 2023. Brno, 2023, s. 10–11.

6 Podrobný rozbor a výklad viz ŠEBELA, Lubomír a VANĚK, Jiří. *Hromadný nález ze studny v areálu bývalého bratrského sboru v Ivančicích (přelom 16. a 17. stol.)*. Ivančice, 1985, s. 6, 10.

rozmachu a rozkvětu areálu došlo za Jana Blahoslava, jak o tom píše Šimon Teofil Turnovský v dopise z roku 1570. V té době žilo ve škole kolem 40 studentů, jejich učitelé a pomocníci. Studenti kromě vlastního studia pomáhali i ve vazačských dílnách, pracovali v tiskárně a zapojovali se do obecného i pracovního života komunity.⁷

Přestože se otázce ivančických bratří a jejich sboru věnovala celá řada badatelů, dodnes nedokážeme definovat velikost a podobu tohoto v čase se neustále proměňujícího areálu. Ivančický „ostrov zahrad“, jak jej krycím názvem pojmenovali sami bratři, nebyl uzavřenou komunitou ve smyslu zdmi obehnaného ghetta, ale volným seskupením jednotlivých nemovitostí sousedících s majetky a domy ivančických měšťanů odlišného vyznání. Tmelícím prvkem sboru byla společná víra, nikoliv prostor.

PODOBA SBORU – REKAPITULACE STARŠÍCH PRAMENŮ

Povědomí o historii i podobě areálu se v samotných Ivančicích uchovávalo kontinuálně orální tradicí, a tedy se značnou mírou nepřesnosti. V písemné podobě pak zaznamenali informace o sboru (bohužel více než 150 let po jeho zániku) především kněz Václav Michal Volák, později Tomáš Procházka, Mořic Trapp a naposledy Augustin Kratochvíl. Nejstarší zpráva pochází z pera kněze Václava M. Voláka, který měl kolem roku 1782 možnost navštívit tehdy ještě stojící, byť poškozenou, budovu modlitebny a pořídit opisy nápisů umístěných na budově.⁸ Mořic Trapp ve studii věnované památkám Jednoty bratrské popisuje pozůstatky sboru jako ruiny budov doplněné řadou „přístavků a dostavků“, živelně vznikajících dle potřeby nájemce.⁹ Areál sboru byl v té době využíván nedůstojným způsobem coby palírna a nálevna kořalky. Za doklady původního sboru považuje Trapp „základy, několik sklepění, bývalou tiskárnu a věž“. Ne všechny objekty a budovy lze podle jeho popisu jednoznačně identifikovat, to se však netýká pálence (v literatuře též palírna,

7 VYKOUPILOV, pozn. 2, s. 220.

8 KRATOCHVÍL, Augustin. *Ivančice, býv. král. město na Moravě: popis dějepisný, místopisný a statistický*. Ivančice, 1906, s. 219–220. Více o nápisích na stěnách modlitebny viz STEIBITZ, Ferdinand. K nápisům z kostela bratrského sboru v Ivančicích. *Časopis Matice moravské*. Brno, 1937, s. 71–81; JUST, Jiří. Předlohy latinských biblických nápisů v bratrském kostele v Ivančicích. *Z králické tvrže*. Kralice nad Oslavou, 2005, roč. XXIII, s. 23–27. Kratochvíl zmiňuje také nápis v interiéru věže, ale bohužel bez jejich dokumentace či odkazu na zdroj informace. Viz KRATOCHVÍL, Augustin. Ivančický okres. In: *Vlastivěda moravská II: Brněnský kraj*. Brno, 1904, s. 72.

9 TRAPP, Mauritz. Památky jednoty bratrské na Moravě. *Památky archaeologické a místopisné vydávané od sboru Musea království Českého*. Praha, 1865, s. 59–60.

Dům Ve sboru č. 10 v barokní úpravě s renesančním portálem, obr. 1. (Muzeum v Ivančicích)

severojižní trakt), na které Trapp našel a zdokumentoval latinský nápis,¹⁰ citát z Druhého listu Timoteovi, 4:5: „Vigila in omnibus, perfer et opus perage Evangelistae, ministerii tu i plenam fidem facito“.¹¹ S budovou palírny je podle M.Trappa spojeno ještě „stavení nárožní, do něhož obilí se skládá.“ Budovu popisuje jako podlouhlé přízemní stavení s mansardovou střechou a šesti okny zdobenými shora „vějířovitou štukaturou“. Popis odpovídá jediné dochované fotografii, na níž je zřejmé dům č. 10 považovaný za hlavní dům (obr. 1). Tento dům je uváděn také jako dům sousedící s věží, obydlí palírníkovy, bratrský dům, či dům č. 171 dle popisu Mořice

-
- 10 Trapp popisuje situaci doslovně takto „Ve staveních při věži jsou obydlí pachtýřovo, komory, chlévy a pálenka, která záleží z kamenných síní s dvěma okrouhlými obloukovitými otvory na způsob vrat...ve dvoře, vedle prvního otvoru...možné pozorovati na stěně začazené stopy latinského nápisu...“ Ibid., s. 60. Srovnej plán „palírny“, obr 10.
- 11 Existenci nápisu na budově palírny zmiňuje i Procházka viz Muzeum v Ivančicích, Sběrka Muzea v Ivančicích, podsbírka Historická, PROCHÁZKA, Tomáš. Dějiny Ivančic, rukopis, nedatováno, přír. číslo 20/92., a dále Kratochvíl, viz KRATOCHVÍL, Ivančice, býv. král. město na Moravě, pozn. 8, s. 219.

Trappa,¹² dnes dům č. 10 v ulici Ve Sboru.¹³ Nelze jednoznačně potvrdit, že zmíněná fotografie skutečně zobrazuje tuto budovu, Trappův popis nás však nenechá na pochybách, že se jedná o jednu z budov v samotném centru bratrského sboru. Poněkud matoucí je totiž Trappem deklarované využití budovy jako skladu obilí. V této době mělo podle Procházky sloužit jako obydlí nájemce (palírníkovo). Skutečnosti, že jde o hlavní dům, nasvědčuje jak jeho honosná podoba s mansardovou střechou, která vykazuje shody s dobovou přestavbou věže (použití shodného typu střechy), tak v neposlední řadě vizuální porovnání charakteru zástavby zaznamenaném na indikačních skicách (především na revidované z roku 1893) i novodobých zákresech místa.¹⁴ Z indikačních skic je patrné, že půdorysně ani velikostí nelze dům ztotožnit s jinou budovou v jádru sboru (obr. 1, 2a–c, 10). Dále do počtu bratrských budov zahrnuje M. Trapp ještě objekt tehdejší Nové hospody, tedy tzv. Dům pánů z Nácho-da, který byl nepřehlédnutelný pro svůj charakteristický portál a nápis na něm.

O něco později, v roce 1906, popisuje sbor Augustýn Kratochvíl.¹⁵ Kratochvíl chápe areál sboru jako: „Všecko, co patří k palírně Weissově, sousední stodole a vedlejšímu domu, zahrada asi 12 měř s veškerým příslušenstvím bylo někdy jménem ivančických bratří. Sbor sestával z několika budov, bylať tu budova, kde se kázalo slovo Boží česky, chrám či modlitebna, škola, nemocnice, obydlí církevních služebníků a jiná potřebná stavení jako při klášterích.“¹⁶ Na západní straně věže se podle Kratochvíla nacházelo opravené stavení, které sloužilo jako obydlí palírníka, na východní straně věže, v místě dnešní zahrady, pak kdysi stával kostel. Zde byly nalezeny lidské kosti, předpokládá se, že pocházely z hrobů u bratrské modlitebny, ostatně Procházka zmiňuje v těchto místech existenci hřbitova. Ve štítu sousední stodoly

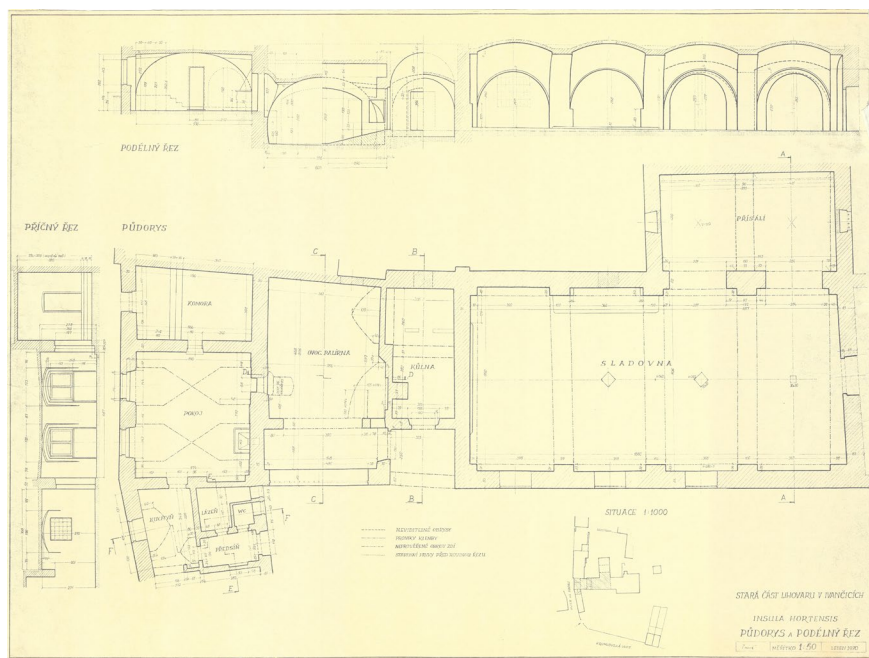
12 Srovnej revidovaný otisk stabilního katastru/indikační skicu z roku 1893, viz obr. 2c.

13 Funkčně se jednalo o bratrský dům, tedy budovu, kterou užívali správci a kde probíhala výuka, viz LAPÁČEK, Jiří. O bratrském sboru a domu aneb jednota bratrská v Přerově. In: *Sborník Státního okresního archivu v Přerově*. Přerov, 2013, s. 30. Problematické je však přesné ztotožnění místa, kde se jednotlivé činnosti odehrávaly. Hlavní budova je totiž chápána „spíše jako stavebně souvislý pás několika domů s křídly vybíhajícími do zahrad, respektive samostatnými budovami“ viz ŠEBELA a VANĚK, pozn. 6, s. 11.

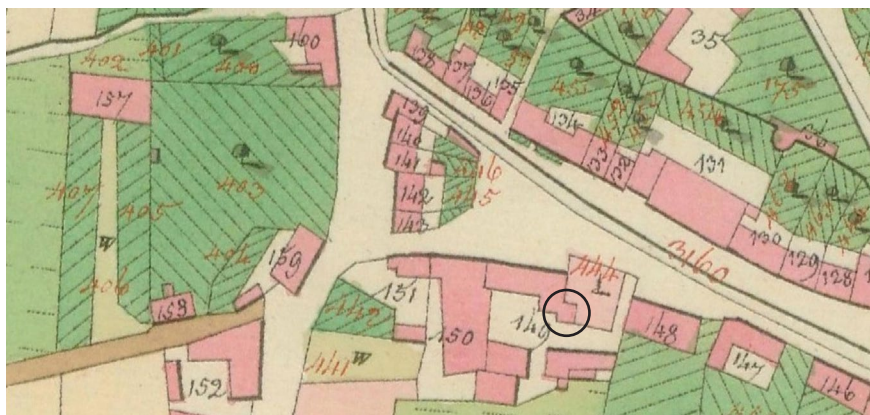
14 Například Mapa 1:5000, list Moravský Krumlov 6–4, první vydání; plán „palírny“ z roku 1970 (obr. 10).

15 Kratochvíl podává ve svých textech ucelenou sumu znalostí, přičemž vychází z prací Procházkových, Volákových i Trappových. Poněkud problematické je určení posloupnosti vzniku Procházkova a Trappova popisu areálu. Procházkův rukopis by měl být staršího data, bývá kladen do poloviny 19. století (Procházka zemřel v roce 1858). Trappův článek vyšel v roce 1865 (kresba věže, uložená v Moravské galerii, nese vročení 1863). Ve skutečnosti jsou však zřejmě Procházkova pozorování mladšího data než Trappova. Vyplývá to ze skutečnosti, že Trappem popsany nápis na zdi palírny Procházka uvádí již jako zničený, resp. „při poslední obnově zamazaný“. Trapp tedy nutně popisuje starší situaci než Procházka, popř. text nápisu získal ze zdrojů, které nám dnes nejsou známy.

16 KRATOCHVÍL, *Ivančice, býv. král. město na Moravě*, pozn. 8, s. 218.

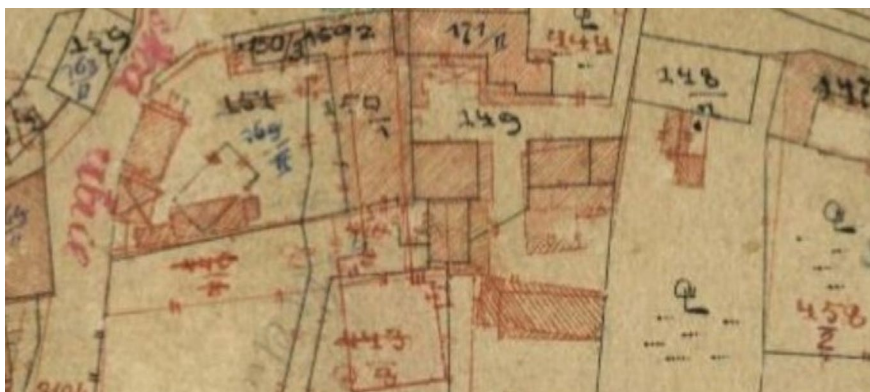
Plán dnes již neexistujícího severojižního traktu zakreslený v roce 1970, obr. 10. (Muzeum v Ivančicích)

Celkový pohled na dnešní ulici Ve Sboru, věž modlitebny je označena kroužkem. Císařský otisk stabilního katastru z roku 1825, obr. 2a. (Moravský zemský archiv)

Detail téhož (zahrada areálu bratrského sboru), stavba označená jako „magazín“ byla v minulosti vyzdobena nápisy, obr. 2b. (Moravský zemský archiv)

Indikační skica z roku 1893 se zaznačenými korekcemi původního plánu. Na skice byly upraveny proporce budov, dispozice staveb, zaneseny přístavky a nové číslování staveb a pozemků, obr. 2c. (Moravský zemský archiv)

popisuje Kratochvíl zeď s výklenky a považuje ji za dochovaný závěr modlitebny.¹⁷ Vedle palírníkovy obydlí byla umístěna šenkovna a za ní do dvora situovaná palírna a chlévy (severojižní trakt). Dále ke sboru patřila i stodola v zahradě (považovaná

17 Kratochvíl neuvádí přesně počet dochovaných výklenků, pravděpodobně však již v této době nejjihnější část zdi nestála, jak naznačuje kresba Jana Sovy datovaná do roku 1906. Tato část zdi totiž nebyla začleněna do stodoly, a snadno tedy podlehla destrukci. Na fotografiích ze 30. let 20. století je již jasně patrné, že tato část stěny z větší části chybí. Lefnerová zmiňuje ještě v roce 1968 (tedy po památkové obnově věže a areálu) jako dochované pouze dva výklenky viz LEFNEROVÁ, Libuše. *Evidenční list nemovité kulturní památky č. 0728, 0728a, 1965*. Online. In: Národní památkový ústav, Památkový katalog. Dostupné z: <https://pamatkovykatalog.cz/bratrsky-sbor-1192741>. [cit. 25. 3. 2025]. K renovaci zdi došlo až koncem 70. let 20. století. Na vnější straně zdi je dodnes dobře patrný přechod mezi původním zdívem s dochovaným kamenným soklem, s lištou z cihelných tvarovek, a moderní dostavbou z cihel.

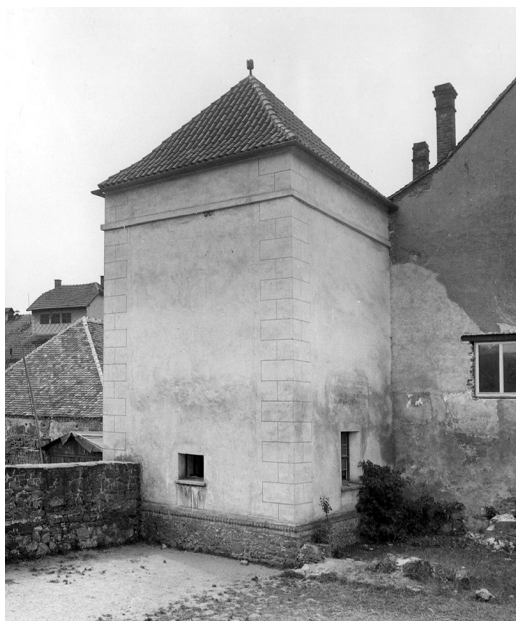
Celkový pohled na areál sboru v roce 1980. V pravém dolním rohu je vidět koruna zdiva východní zdi modlitebny, uprostřed věž modlitebny s dochovanou částí jižní zdi lodi, za ní dům č. 10. Vlevo stojí dvorní stavení, dosud stavebně propojené se severojižním traktem. V posledním plánu lze vidět Dům pánů z Náchoda, obr. 3. (Muzeum v Ivančicích)

Pohled na dům s věží a přístavbou, v popředí je patrné koryto potoka, 20. léta 20. století, obr. 4a. (Muzeum v Ivančicích)

Totéž místo v době opravy věže, na štítové stěně domu č. 10 je čerstvý otisk zbourané přístavby. V zahradě domu je vidět štít dvorního stavení a část střechy dnes již zbourané renesanční stavby, v době působení sboru vyzdobené nápisy, 1955, obr. 4b. (Muzeum v Ivančicích)

Totéž místo, na stěně domu se dosud rýsuje profil zbourané přístavby, dobře patrné jsou pozůstatky zdí prádelny, 1968, obr. 4c. (Národní památkový ústav)

některými prameny za původní budovu školy) a „dům pod ní, kterému se dodnes říká sbor“ (obr. 2b).¹⁸ Také na této stodole se podle Kratochvíla, resp. Procházky, nacházely (bohužel už za Procházky zalíčené) nápisy.¹⁹ Jako poslední součást areálu uvádí Kratochvíl, ve shodě s Trappem a Procházkou, dům na Krumlovské ulici.²⁰

SBOR VE 20. STOLETÍ

Situace, jak ji známe z výše uvedených popisů a vyobrazení, přetrvávala přibližně do druhé poloviny 20. století (obr. 3). Modlitebna se dochovala v jednotlivých prvcích: východní stěna s výklenky byla částečně včleněna do Čočulovy stodoly (též Čočulovská či Zozuliovská stodola).²¹ Na druhé straně parcely stála věž, západní stěnou přiléhající k domu č. 10, který si zachovává přinejmenším od doby barokní přestavby stále stejný půdorys. Jeho dnešní podoba je pak výsledkem různých stavebních úprav probíhajících od druhé poloviny 15. století, přes barokní přestavbu až k dnešnímu stavu. Propisuje se do ní zcela živelný způsob výstavby přístěnků a dostaveb, spojený s přeměnou sboru na manufakturu a později palírnu, i pozdější necitlivé přestavby. Na indikačních skicách vidíme, že prostor lodi modlitebny byl nejméně od 19. století využíván jako zahrada. Mezi štítovou stěnou domu č. 10 a věží stála jednoduchá přístavba s pultovou střechou, zaznamenaná již na Trappově kresbě z roku 1863,²² na počátku 20. století přestavěná na prádelnu (obr. 4a). Po jejím odstranění došlo k odhalení posledního dochovaného a do té doby nezaznamenaného latinského nápisu, části žalmu 121, resp. 122 (dle číslování Bible králické): LAETATVS SVM IN HIS QVAE DICTA/ SVNT MIHI : IN DOMUM DOMINI/...IVST ST.NTESERANI P...SNO/ S...IN A IRVS TVIS I...EM.²³ Tento nápis byl při opravě věže v padesátých letech 20. století zrestaurován (obr. 5a, 5b), nedlouho nato však došlo k jeho zániku. Další nevratné ztráty bohužel následovaly. Řada původních budov,

18 Jak upozorňují Šebela a Vaněk, zaměňuje ji při popisu s Čučolovou stodolou.

Jedná se však o stavení v zahradě domu č. 10, viz ŠEBELA a VANĚK, pozn. 6

19 Procházka výslovně uvádí, že informace o nápisích získal zprostředkovaně, od hospodáře, jímž byl v té době palírník Weiss. Viz PROCHÁZKA, pozn. 11, s. 38.

20 KRATOCHVÍL, *Ivančice, býv. král. město na Moravě*, pozn. 8, s. 218–219.

21 ŠEBELA a VANĚK, pozn. 6, s. 13.

22 Viz SOVOVÁ, pozn. 4, s. 69, obr. 7.

23 Přepis zachycuje původní podobu fragmentů nápisu podle opisu L. Lefnerové, viz LEFNEROVÁ, pozn. 17. Lefnerová zachytila některé pasáže, které již na dochované fotografii nejsou dobře čitelné, v některých partiích je však její čtení nepřesné. Z fotografie, pořízené zřejmě kolem roku 1960, lze přečíst celý text, část žalmu 121. LAETATVS SVM IN HIS QVAE DICTA/ SVNT MIHI : IN DOMVM DOMINI/IBIMVS STANTES ERANT PEDES NO/STRI IN ATRIIS TVIS JERUSALEM. Přepis respektuje grafickou podobu a rozvržení textu. Za ochotu při hledání čitelné fotografie nápisu autorka děkuje Haně Winklerové (Národní památkový ústav).

Severní stěna věže s dochovaným nápisem, 1968, obr. 5a.
(Národní památkový ústav)

Při zvětšení starší fotografie věže se podařilo objevit zcela zachovaný nápis. Jeho podoba je deformovaná vzhledem k úhlu, v jakém byla fotka pořízená, nápis je však zcela čitelný. Kolem 1960, obr. 5b.
(Národní památkový ústav)

tvořících integrální součást bratrského sboru, byla poškozena či zcela zničena. Do dnešní doby zde, kromě pozůstatků modlitebny, zůstal stát dům č. 10 v ulici Ve sboru, znehodnocený vícerymi přestavbami, naposledy v roce 2002 provedenou demolicí tzv. severojižního traktu (obr. 10), který musel ustoupit stavbě supermarketu. Severní průčelí traktu směřovalo do ulice Ve Sboru. Trakt původně tvořil jeden celek s domem i s renesanční budovou stojící v zahradě domu č. 10 (tzv. dvorní stavení). Jižně od modlitebny (v úrovni dvorního stavení) stála ještě v padesátých letech stodola, některými považovaná za původní školu. O této budově pravděpodobně hovoří Procházka v souvislosti s dalšími nápisy (viz výše). Poslední budova, kterou můžeme vztáhnout ke sboru, je Trappem i Kratochvílem zmiňovaný renesanční dům s kamenným portálem na Krumlovské ulici, který bratři získali k užívání od Fridricha z Náchoda v roce 1577 a který sloužil jako obydlí rektora i k výuce.²⁴ Naproti tomu renesanční stavení přímo naproti sboru (č. 15 v ulici Ve Sboru) bylo dlouho tradicí mylně označováno za budovu bratrského gymnázia. Tento dům byl však v držení bratří jen velmi krátkou dobu a poté byl vrácen původní majitelce.²⁵

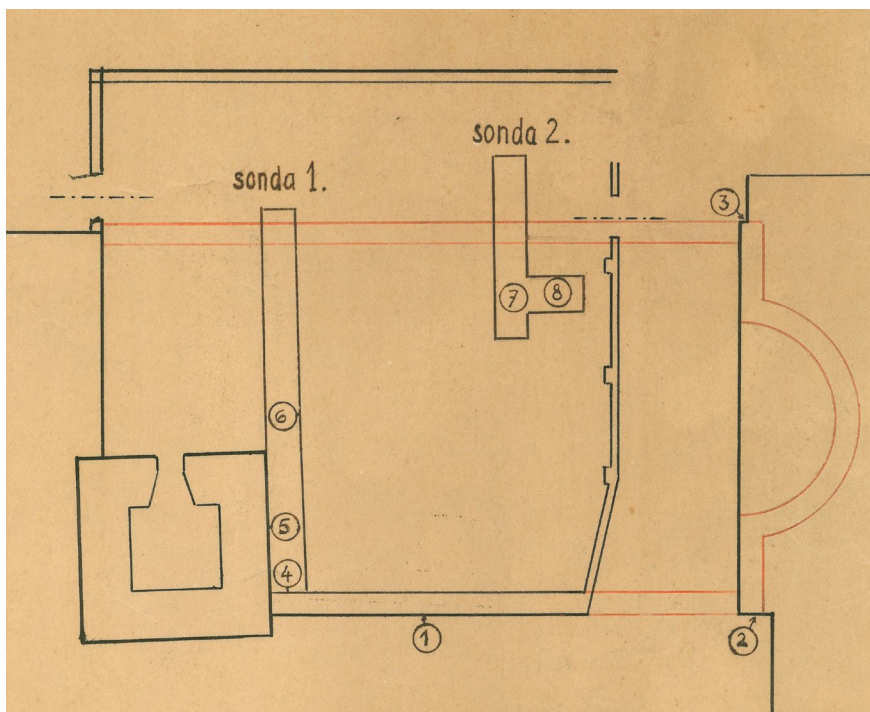
ARCHEOLOGICKÉ VÝZKUMY SBORU²⁶

První (doložený) výzkum na místě bývalé modlitebny provedla Vlasta Fialová, vedoucí oddělení historické archeologie Moravského muzea. Jednalo se o výzkum předstihový, na který navazovala plánovaná oprava věže (proběhla v letech 1955–1957). Bohužel se z výzkumu nedochovala nálezová zpráva, publikační výstup ani nálezy. Jedinou sumarizaci výsledků výzkumu představuje tzv. „nástěnka“ vytvořená pro účely prezentace výstupů výzkumu. Schematický zákres situace ukazuje dislokaci archeologických sond, dále jsou zde fotografie klíčových konstrukčních prvků, doplněné stručnými popisy situace. V době výzkumu stála ještě Čočulova stodola s částečně začleněnou východní zdí modlitebny a velmi pravděpodobně i přístavba prádelny na druhé straně zahrady, proto se sondáž omezila na plochu vlastní loď kostela. V. Fialová položila v prostoru modlitebny dvě sondy (obr. 6a). První z nich mapovala situaci v místě, kde se stýká věž s jižní a západní stěnou modlitebny, a zároveň průběh západní zdi modlitebny. Sonda odhalila část základu této zdi,

24 Více o využití budovy viz VYKOUPILOV, pozn. 2, s. 223.

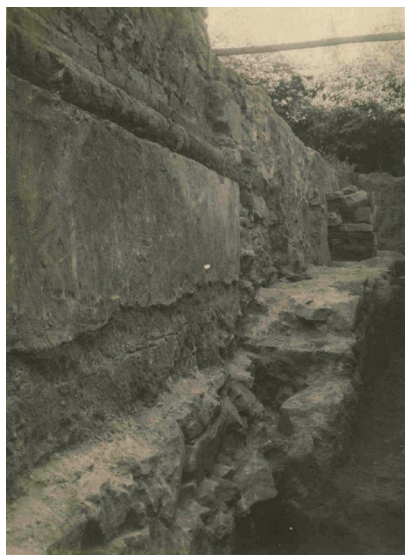
25 Dům bratři získali v roce 1600 od Kateřiny Hrubčické z Čechtína a v roce 1605 jí ho vrátili. Nevíme, k jakému účelu a zda vůbec dům užívali. ČEJKA, Jiří. *Dějiny ivančického školství*. In: ČEJKA, Jiří. *Ivančice: dějiny města. Ivančice*, 2002. s. 564, errata; KRATOCHVÍL, *Ivančice, býv. král. město na Moravě*, pozn. 8, s. 196–197.

26 Shrnutí všech archeologických výzkumů modlitebny viz SOVOVÁ, pozn. 4, s. 62–68. V příspěvku je zveřejněna další související dokumentace.

Plán výzkumu V. Fialové se zakresleným půdorysem stojících staveb. Předpokládaný půdorys je zvýrazněn, obr. 6a. (Muzeum v Ivančicích)

napojeného na základ věže. Na věži a stojícím reliktu jižní stěny byla pod úrovní terénu dochovaná původní omítka pokrývající i kamenný sokl věže (obr. 6b). Druhá sonda, jejíž umístění bylo zvoleno tak, aby zachytila průběh severní stěny modlitebny, byla bez zásadních nálezů, severní stěnu se zachytit nepodařilo. V hloubce cca 1,5 m pod tehdejším povrchem (jeho nivelita je dnes neznámá) však byla zdokumentována vrstva volně kladených kamenů (obr. 6c). V. Fialové se podařilo zjistit otisky obou podélných zdí ve východní stěně modlitebny, takže mohla přistoupit k rekonstrukci půdorysu modlitebny, jejíž rozměr určila na 16,5×12,9 m. Přestože badatelé do té doby předpokládali, že zeď s výklenky uzavírala prostor modlitebny, Fialová ve své rekonstrukci anticipovala existenci presbytáře. Tento předpoklad potvrdila svým průzkumem také L. Lefnerová, která při popisu východní zdi zmiňuje druhotnou vyzdívku triumfálního oblouku z nesvázaného kamenného zdiva,

Západní základ modlitebny na fotografii z výzkumu V. Fialové. Kamenný sokl věže je opatřen vápennou omítkou, obr. 6b. (Muzeum v Ivančicích)

Vrstva volně ložených kamenů v sondě č.II, obr. 6c. (Muzeum v Ivančicích)

oddělující loď od presbytáře, jehož pozůstatky byly patrné i v interiéru stodoly.²⁷ Z výzkumu V. Fialové se přes opakovanou snahu nepodařilo dohledat žádný materiál.²⁸

V roce 1967 proběhl drobný výzkum pod vedením Olgy Uhrové (Okresní muzeum Brno-venkov). Informace o něm jsou známy pouze prostřednictvím několika dochovaných fotografií a řady nálezů uložených v Muzeu v Ivančicích.²⁹ Uhrová položila sondu podél východní stěny s výklenky, z vnitřní strany lodi. V místě středové vyzdívky byl odhalen roznášecí oblouk, který byl vystavěný ve funkci základu budoucí zdi (obr. 6d). Značné množství materiálu, které O. Uhrová získala, je datováno do doby raného novověku. Objevují se zde jak artefakty z 15. století, tak

27 LEFNEROVÁ, pozn. 17. Pracovnice KS SPPOP (dnes NPÚ) Libuše Lefnerová měla zřejmě v 60. letech 20. století přístup do celého areálu (v té době patřícího zčásti MěNV Ivančice a zčásti Šmeralovým závodům), takže mohla místo důkladně prozkoumat. Evidenční list nemovité památky, který vytvořila, je díky preciznosti popisu i dnes cenným zdrojem informací.

28 Za pomoc při procházení materiálu z výzkumů V. Fialové ve sbírkách Moravského zemského muzea autorka děkuje PhDr. Zdeňce Měchurové.

29 Z výsledků výzkumu však (dle osobního sdělení L. Šebely) hojně čerpali prostřednictvím osobních konzultací L. Šebela a J. Vaněk.

Pohled na sondu v lodi kostela s odhaleným roznášecím obloukem, základem dodatečné vyzdívky vítězného oblouku. Výzkum z roku 1967, na fotografii Olga Uhrová, obr. 6d. (Muzeum v Ivančicích)

mladší z 18. století (nálezy barokních kachlů), zakuřovanou hrnčinu je pak možné datovat do širokého rozpětí od 16.–19. století. Kromě toho ze sondy pocházejí šesti-boké cihelné dlaždice (obdobné byly zřejmě použity v prvním patře věže)³⁰ a zbytky vápenných omítek se stopami malby provedené černými a okrovými pigmenty.³¹

V roce 1980 bylo při vyklízení plochy po zbořené Čočulově stodole objeveno zdivo z lomového kamene. Následný výzkum odkryl základy polygonálního presbytáře s pěti opěráky (obj. 1/80). Autoři výzkumu, L. Šebela a J. Vaněk, se vzhledem k charakteru stavby původně domnívali, že jde o základy staršího gotického kostela,³² s postupem výzkumu však názor přehodnotili a presbytář označili za organickou součást bratrské modlitebny. Ze stavebního hlediska byl zajímavý objev soustavy kanálků v základovém zdivu presbytáře, interpretovaných jako provzdušňovací kanálky sloužící k odvětrávání základu ve vlhkém prostředí parcely, posazené v přímém sousedství potoka. Kanálky vznikly zřejmě použitím dřevěných

30 TRAPP, pozn. 9, s. 60.

31 Materiál z výzkumu je uložen v Muzeu v Ivančicích, v podsбірce Keramika, přír. číslo 26/76 a inv. čísla K1207–K1261.

32 ŠEBELA a VANĚK, pozn. 6, s. 18.

Západní základ modlitebny s paralelní základovou zdí, výzkum L. Belcrediho, 1981, obr. 8a, b. (Muzeum v Ivančicích)

trámek, které byly po obezdění odstraněny.³³ V těsné blízkosti presbytáře byla objevena studna (obj. 2/80) vybudovaná z nasucho kladeného kamene, hluboká 4 m, založená na věnci z dubových trámů. Dle autorů výzkumu došlo k zásypu studny jednorázově, snad v souvislosti s pobělohorskými událostmi, popř. při zřícení zdiva presbytáře. Studna obsahovala značné

množství materiálu datovaného převážně do raného novověku. Absolutní datování pak poskytly nálezy mincí: solnohradského feniku z roku 1599, říšského solidu

33 Muzeum v Ivančicích, archiv nálezových zpráv, Zpráva o výsledku jednání komise, svolané dne 16. října 1985 Jiřím Knosem, ředitelem OM Brno-venkov, do Ivančic, 1985.

Zikmunda III. raženého po roce 1600 a norimberského početního penízu s portrétem Ludvíka XIII. (1610–1643).³⁴

Na stejné parcele, ve vzdálenosti cca 15 m východoseverovýchodně od studny, byl částečně prozkoumán zděný objekt (obj. 3/80). Z něj pochází, kromě všudypřítomné stolní i stavební keramiky, řada cenných nálezů: bronzové špendlíky dokládající přítomnost tiskárny, kostěný hřeben s monogramem a letopočtem 1572 nebo zlomek přenosných slonovinových slunečních diptychových hodin, datovaných do poloviny 16. století, pravděpodobně importovaných z Norimberka.³⁵ Objekt byl prozkoumán jen částečně (ležel na hranici pozemku a část zabíhala pod komunikaci).³⁶

V následujících sezónách (v letech 1981–1985) pokračoval výzkum pod vedením L. Belcrediho (obr.7).³⁷ Postupně byla odkryta plocha cca 300 m², prozkoumána byla loď kostela, prostor jižně od kostela i vnitřek věže. Cílem výzkumu bylo (kromě zjištění průběhu základového zdiva) také ověřit, zda se v prostoru nenacházejí další pohřby, o nichž se zmiňuje již Procházka.³⁸

Výzkum navázal na výsledky sondáže Vlasty Fialové, s níž však autoři nebyli seznámeni. Dokumentace jejího výzkumu byla totiž objevena teprve v roce 2022 v souvislosti s přípravou výstavy *Srdce mé skládá píseň*. Vedle V. Fialovou objeveného základu západní zdi modlitebny mělkého založení byl odhalen paralelní, těsně na spáru přiléhající vnější základ hlubšího založení, jehož průběh se dochoval do délky necelých 6 m (obr. 7, 8a, 8b). Ve fragmentárním stavu byly potvrzeny i části základu severní zdi (přiléhající k východní stěně)³⁹ a základ zbořené části jižní zdi modlitebny. U štítové stěny domu č. 10 byly zdokumentovány dva reliкty kamenného zdiva, z nichž první (obj. 7/81) náleží již zmiňované novodobé přístavbě prádelny

34 Výzkum studny, včetně podrobného katalogu nálezů viz ŠEBELA a VANĚK, pozn. 6.

35 FOMÍN, Jiří. Archeological Findings of Nuremberg Travelling Sundials from Bohemia and Moravia. *Stoletá Praha: recenzovaný časopis pro národní kulturní dědictví, památkovou péči, archeologii a dějiny umění v Praze*. Praha, 2024, č. 2, s. 64.

36 ŠEBELA, Lubomír a VANĚK, Jiří. Předběžná zpráva o záchranném archeologickém výzkumu v areálu bývalého bratrského sboru v Ivančicích. *Vlastivědný věstník moravský*. Brno, 1982, roč. XXXIV, s. 201–206.

37 VANĚK, Jiří. Výzkum bratrského sboru v Ivančicích /okr. Brno-venkov/. *Přehled výzkumů 1982*. Brno, 1984, s. 72–73.

38 Muzeum v Ivančicích, archiv náleзовých zpráv, BELCREDI, Ludvík. Zpráva o výzkumu z roku 1982.

39 Ze severní zdi kostela zbyl pouze otisk ve východní zdi a malý fragment základu v místě styku s východní zdí. Předpokládá se, že byla zničena při úpravách terénu, resp. snižování terénu svažujícího se k potoku, případně že bylo zdivo rozebráno při pozdějších přestavbách areálu.

(obr. 4a, 4b, 4c),⁴⁰ druhý (obj. 3/81) je konstrukčně provázaný se štítovou zdí domu č. 10. Po snížení terénu se v témže místě vyrýsovala odpadní jáma (obj. 1 /81). Šlo o jámu půdorysu nepravidelného kruhu o průměru cca 200×200 cm, o hloubce místy až 90 cm. Její výplň tvořily popelovité vrstvy, přepálená keramika a zbytky zuhelnatělého dřeva. Keramický odpad z hrnčířské dílny je datován na přelom 15. a 16. století. Další objekt (obj. 4/81) podkovovitě protáhlého nepravidelného tvaru byl přerušen základem pro novodobý chodník. Objekt měl mocnost necelých 8 cm. Jde zřejmě o nášlapovou vrstvu vzniklou před vchodem do budovy. Objekt není možné jednoznačně datovat, přestože z něj pochází množství keramiky i železné rombické střely do kuše.

Pozůstatky uvedeného zdiva v kombinaci s nášlapovou vrstvou hodnotí autoři výzkumu jako doklad existence předsíně modlitebny, doložené i v písemných pramenech.⁴¹ Stavba předsíně obdélníkového půdorysu přiléhala těsně k věži a pravděpodobně byla vestavěna mezi západní zeď lodi kostela a štítovou zeď domu č. 10 (na základě dokumentace se zdá, že byla bez vlastních nosných bočních zdí). Uzávřela ji severní stěna, jejíž fragment svázaný se štítem domu č. 10 byl zachycen a zdokumentován.

Sondy provedené na ploše jižně od lodi zachytily základové zdivo dalších objektů.⁴²

Archeologický materiál získaný tímto výzkumem nebyl dosud plně vědecky vyhodnocen. Kromě značného množství kuchyňské stolní keramiky pochází z celého výzkumu také kamnářská a stavební keramika. Dále například fragmenty kamenných renesančních ostění, nalezených v druhotné poloze v prostoru věže, nebo použitých ve zdivu Čočulovy stodoly. Objeveny byly také zbytky okenních terčíků, stolního skla, středověké rombické šipky do kuše, místní napodobeniny brněnských pohárů, původní omítky s vápennou oličkou, v některých případech i se stopami červeného, černého a okrového barviva, značné množství zvířecích kostí (včetně celé koňské kostry), ale také třeba dva ruční granáty z doby druhé světové války.⁴³

40 Na fotografiích z průběhu 20. století je možné pozorovat postupný vývoj místa: stojící prádelsna, snímek čerstvě odstraněné prádelsny, po které zůstal jasný negativní otisk na štítové zdi domu a zbytky základového zdiva. Stavební úpravy poté část situace zahladily, stále patrné však zůstávají nadzemní reliktů zdiva u věže a zdi domu.

41 Jedná se zřejmě o pasáž z „Rejster sboru Ejvančického“: „...Nazad u dveří Bratří sedati (ženy v sínci též) nemají...“ viz KRATOCHVÍL, *Ivančice, býv. král. město na Moravě*, pozn. 8, s. 208.

42 VANĚK, pozn. 37, s. 72.

43 Materiál z výzkumů Okresního muzea Brno-venkov (dnes Muzea Brněnska) z let 1980–1985 je uložen ve sbírce Muzea v Ivančicích, v podsбірce Archeologická. Výzkum z roku 1981 má přír. číslo 18/81, výzkumy z let 1981–1985 jsou vedeny v druhém stupni evidence. Celý výzkum je v rozsahu inv. čísel A1001–A5006. Informace o nálezů granátů, jejich zneškodnění a likvidaci vycházejí z osobního sdělení L. Belcredih.

Zatím poslední archeologický průzkum v lokalitě provedla společnost Archaia Brno v roce 2002. Výzkum probíhal formou dohledu a dokumentace situace při demolici severojižního traktu (tedy budovy palírny dle Trappa, respektive jím předpokládaného objektu bratrské tiskárny).⁴⁴ Výzkum se zaměřil především na severní, tedy nejstarší část objektu (východozápadní trakt).⁴⁵ Kamenné zdivo bylo lepeno na hliněnou maltu (stejně jako zdivo zbořené Čočulovy stodoly)⁴⁶ a v nejstarší partii byly objeveny pozůstatky černé kuchyně. Zdivo bylo konstrukčně propojeno dubovými trámy, které poskytly dvě dendrochronologická data, 1579 a 1593. Nejstarší část budovy tedy vznikla v závěru 16. století, případně na počátku 17. století. Při příležitosti výzkumu byl proveden také stavebněhistorický průzkum části budovy, tzv. příčného traktu.⁴⁷

Z prostoru ulice ve sboru pochází další artefakty, které však nebyly získány cíleným výzkumem, ale byly do muzea darovány. Jedná se o fragmenty kamnových kachlů.⁴⁸

POZNÁMKY K MOŽNOSTEM DATOVÁNÍ

Přes množství materiálu uloženého v Muzeu v Ivančicích je obtížné datovat jednotlivé stavební fáze a prvky na základě rozboru získaných artefaktů. Vyplývá to z charakteru lokality, resp. nespecifických vrstev, z nichž materiál pochází. V rámci celého výzkumu lze hovořit pouze o dvou, maximálně třech uzavřených nálezových celcích, které mohou poskytnout validní data. Jde o obj. 2/80 (studna), pravděpodobně obj. 3/80 a obj. 1/81 (odpadní jáma). Všechny tři objekty jsou datovány do raného novověku a chronologicky se tedy nevymykají době vzniku a trvání areálu sboru. Zastavme se však ještě u obj. 1/81. Jak bylo uvedeno, jedná se o poměrně

44 Archaia Brno, archiv nálezových zpráv, HOLUB, Petr a MERTA, David. Ivančice „Ve Sboru“, číslo akce: A09/2002, nálezová zpráva, 2002. HOLUB, Petr a MERTA, David. Ivančice (okr. Brno-venkov). *Přehled výzkumů* 44. Brno, 2003, s. 252–253.

45 V textu používáme pro zjednodušení termín severojižní trakt pro celou budovu lihovaru (obj. 150/1, 150/2 a 150/3 na indikačních skicách i v evidenční kartě NPU). Lefnerová však v popisu odlišuje severojižní trakt – budova postavená ze smíšeného zdiva, členěná na tři místnosti, přičemž velký prostor je členěný valenou klenbou na pasy a úzký prostor má křížovou klenbou s hřebínky, tato část byla již v době popisu pod úrovní terénu a příčný východozápadní trakt s křížovou klenbou v místnostech, viz LEFNEROVÁ, pozn. 17; HOLUB a MERTA, Ivančice „Ve Sboru“, pozn. 44.

46 ŠEBELA a VANĚK, pozn. 6, s. 18.

47 Výsledky stavebněhistorického průzkumu, který realizoval v roce 2001 J. Sadílek, byly promítnuty do nálezové zprávy společnosti Archaia, viz HOLUB a MERTA, Ivančice „ve Sboru“, pozn. 44.

48 Materiál je uložen ve sbírce Muzea v Ivančicích, v podsbírcce Keramika, přír. čísla 24/72 a 10/70.

rozsáhlou jámu s propálenými a popelovitými vrstvami, která sloužila jako odpadní jáma při keramické dílně. Pochází z ní velké množství materiálu datovaného do 16. století. Lze tedy s velkou mírou pravděpodobnosti konstatovat, že se jedná o pozůstatek dílny hrnčíře Jíry, původního majitele domu a pozemků, které byly základem budoucího bratrského sboru.⁴⁹

Naproti tomu z plochy výzkumů pochází materiál převážně z období 15. až 18. století, ale i novějšího data. Toto široké časové období dobře koresponduje se způsobem využívání parcely. Neustálá proměna, drobné stavební úpravy a přestavby, vycházející vstříc aktuálním potřebám nájemců a uživatelů objektů, s sebou nesly nezbytné úpravy terénu, vznik destrukčních vrstev, či naopak zavážení a vyrovnavání nerovností stavební sutí, pocházející i ze vzdálenějších lokalit. Tyto aktivity zde probíhaly, jak potvrzuje i skladba materiálu, od třicátých let 17. století do 20. století. Transport sutí je dobře ilustrován současnou přítomností jednoduchých habánských kachlů a jejich napodobenin, vyhovujících estetice a principům uspořádání interiéru bratrských domácností, pocházejících pravděpodobně z místa samého, s kachli s honosnými figurálními vzory s vyobrazením alegorií, delfínů a dalších světských motivů. Analogie figurálních kachlů nacházíme v bohatém patricijském prostředí Brna, Kutné Hory či Prahy.⁵⁰ O kachlích s těmito motivy lze předpokládat, že se na lokalitu dostaly druhotně.

ZÁVĚR

Poznátky o vzhledu areálu sboru a modlitebny se v průběhu doby proměňovaly především v závislosti na dostupných informacích a výsledcích nových, nejen archeologických výzkumů. Hlavní pozornost byla při výzkumech věnována prostoru modlitebny a jejího nejbližšího okolí, o kterém se předpokládá, že je jádrem sboru. Tradicí je areál situován na jižní předměstí Ivančic, mezi potok protékající ulicí Ve Sboru a náhon mlýna Na rovni. Podrobným studiem písemných pramenů se L. Šebelovi a J. Vaňkovi podařilo potvrdit tyto dva údaje. Západní hranici pak pravděpodobně tvořila cesta, dnes Krumlovská ulice, východní hranici už dnes není

49 Podle soupisu ivančických hrnčířů O. Uhrové pracovaly ve zmíněné době v dnešní ulici Ve sboru pouze dvě dílny. Již zmiňovaná dílna hrnčíře Jíry, lokalizovaná na adrese Ve Sboru č. 10, a dílna Tomáše Tábořského, která fungovala v letech 1594–1604 na místě dnešního domu č. 13, tedy na protější straně ulice, v té době rozdělené potokem, viz Muzeum v Ivančicích, Sběrka Muzea v Ivančicích, podsbírka Historická, UHROVÁ, Olga. Hrnčíři a jejich dílny v Ivančicích, rukopis, 1973, inv. č. IR97.

50 Kachle s figurální výzdobou mají své analogie v mnoha českých lokalitách, včetně Pražského hradu. SOVOVÁ, Klára. Renesanční kachle s figurální výzdobou z Ivančic. In: *Sborník Muzea Brněnska 2019*. Brno, 2019, s. 88–106.

Západní strana věže, pohled z domu, v popředí je patrná soklová úprava stěny a lišta z cihelných tvarovek, 1981, obr. 9. (Muzeum v Ivančicích)

možné rekonstruovat.⁵¹ Strukturu celého bratrského areálu se vzhledem k devastaci plochy nepodařilo přes cílený archeologický výzkum zásadněji identifikovat.

Z modlitebny se dochovala v téměř neporušené podobě robustní, excentricky umístěná věž obranného charakteru (délka zdí je přibližně 6 m, síla zdí v přízemí přibližně 146 cm). Její spodní kobka je přístupná jen z přízemí, do horních prostor se vstupuje dalším vchodem z úrovně prvního patra. Původně byl hlavní dům pravděpodobně menšího půdorysu a stál odděleně od věže, se kterou mohl být propojen pavlačí. Obě horní poschodí ve věži vzájemně propojuje úzké kamenné točité schodiště (o průměru cca 180 cm), v podkroví přerušené.⁵² Věž byla původně vyšší, odhaduje se její snížení alespoň o půl patra. Podle popisu L. Lefnerové byla věž postavena samostatně a přilehlé budovy k ní byly dostavovány později. Také B. Samek uvádí, že původně byla věž volná nejméně ze tří stran. Čtvrtá (západní) strana je dle něj nejistá. Svě tvrzení opírá o jednotnou úpravu kamenného soklu věže zakončeného oble formovanými cihlovými tvarovkami, sokl je stejně

51 ŠEBELA a VANĚK, pozn. 6, s. 8–9.

52 Uvedené míry viz BELCREDI, pozn. 38.

zpracovaný jak na všech třech (dnes odhalených) stranách věže, tak na dochovaných zdech modlitebny. Stavbu zprvu samostatné věže, jak o ní hovoří Lefnerová, potvrzuje fotodokumentace pořízená při výzkumu v roce 1981, která ukazuje totožnou úpravu i na západní straně věže (obr. 9).⁵³

Masivní obranné věže městských kostelů byly od středověku využívány kromě jiného i jako strážní věže, z nichž bylo možné monitorovat okolí, často také jako pokladnice/trezory, kam byly ukládány městské cennosti, především listiny. Pro příklady nemusíme jít daleko. Tímto způsobem byla využívána věž kostela Nanebevzetí Panny Marie přímo v Ivančicích,⁵⁴ ale i věže kostelů v Hnanicích, Hustopečích nebo Tišnově. Stavba obranné věže, která nepochybně měla strážní, refugiální i trezorovou funkci, na předměstí Ivančic logicky zapadá do zjitřeného kontextu doby. Vzdálenou připomínkou této její role je orální tradicí deklarované využití věže jako knihovny/pracovny Jana Blahoslava.⁵⁵ Ať už se jedná o vzpomínku na reálné využívání bezpečného prostoru věže k uchovávání cenných a tajných knih, nebo jde jen o pozdější, romantické vztažení známé funkce kostelní věže sousedního farního kostela na bratrskou modlitebnu, skutečnost, že se tato interpretace užití věže v Ivančicích zachovala, je bezpochyby pozoruhodná.⁵⁶

O něco později došlo k propojení věže s nově budovanou modlitebnou. Jižní stěna lodi byla přistavěna k věži s mírným odsazením od hrany východní zdi. Západní stěna lodi, známá jen prostřednictvím zdvojené základové zdi, pravděpodobně přímo přiléhala k hraně věže. Důvod zdvojení základu je nejasný, snad se mohlo jednat o dvě fáze výstavby základu, případně o způsob, jakým byla základová zeď ukotvena k již stojící věži.

Nevíme, kdy přesně byla hlavní budova přistavěna k věži (nicméně na indikační skice z roku 1825 má již zástavba v zásadě současný půdorys), pravděpodobně však k tomuto propojení došlo ještě za doby působení bratrského sboru, buď přímo v souvislosti s výstavbou kostela, nebo při některé z dalších stavebních úprav sboru. Písemnými prameny máme doloženu stavební aktivitu v roce 1577. „Vejchod k Zboru ejvančickému“ totiž zaznamenává komisionální šetření

53 SAMEK, Bohumil. *Umělecké památky Moravy a Slezska*. Praha, 1994. sv. 1, s. 598; LEFNEROVÁ, pozn. 17; BELCREDI, pozn. 38; Věž, dům č. 10 i dvorní stavení jsou dnes v soukromých rukou, proto nebylo možné ověřit některé skutečnosti přímo na místě.

54 Také věž kostela Nanebevzetí Panny Marie představuje nejstarší část kostela (vznikla pravděpodobně již ve 13. století), přičemž síla zdí v přízemí je v tomto případě 2,2 m. Viz KROUPA, Petr. Dobový vzhled gotických kostelů. In: CHAMONIKOLA Kaliopi a MARTYČÁKOVÁ, Alena, eds. *Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550*. Brno, 1999, s. 111.

55 Za upozornění na tuto okolnost autorka děkuje Mgr. Martě Němečkové.

56 O využití obranných věží v pozdním středověku více např.: KROUPA, pozn. 54, s. 87; FLÍDR, Aleš, KONEČNÝ, Michal a ŠTĚPÁN, Radim. *Průvodce krajinou hradů: středověké památky v povodí Svratky a Svitavy*. Kroměříž, 2014, s. 287–292.

Stodola se začleněnou zdí modlitebny, vedle schodiště je dobře patrný pozůstatek severní zdi modlitebny, na druhé straně destruovaná část zdi, 1968, obr. 11. (Národní památkový ústav)

za účasti nejvyšších představitelů města přímo na místě stavby. V dokumentu se jako důvod šetření uvádí úmysl bratří rozšířit budovu o více pokojů a jejich žádost vystoupit s budovou do uliční fronty. Další, písemnými prameny doložené stavební úpravy probíhaly v letech 1606–1611, tyto údaje však nejsou nijak konkrétní, mohlo se jednat o opravy modlitebny, nebo další přestavby budov sboru. Šebela a Vaněk zvažují, že tehdy mohlo dojít k oddělení presbytáře od lodi modlitebny. Důvod vyzdívky triumfálního oblouku není zcela srozumitelný, předpokládá se

Pohled na základy presbytáře, na nichž je patrný pozdější základ stodoly, 1980, obr. 12. (Muzeum v Ivančicích)

však její renesanční stáří.⁵⁷ Šebela a Vaněk uvažují, že motivací k zazdění presbytáře bylo zmenšení prostoru modlitebny, která byla po proběhlé morové epidemii příliš prostorná pro zmenšující se komunitu. Za změnou dispozic však mohly stát i v té době převládající kalvínské tendence vedení bohoslužeb a jejich chápání liturgického prostoru.⁵⁸

Na existenci chrámové předsíně stavby poukazují nálezy reliktní zdi mezi základem západní zdi modlitebny a štítovou zdí hlavního domu. U něj se dochovaly dva „pilíře“ předsínky. První z nich (bližší věži) je pravděpodobně recentního stáří a souvisí s dostavbou prádelny. Druhý, severnější pilíř je však provázán se zdívem hlavního domu a je tedy renesančního stáří. Jedná se pravděpodobně o pozůstatek

57 Určení stáří jednotlivých dostaveb je o to komplikovanější, že k nim byl používán původní materiál z bratrských budov.

58 ŠEBELA a VANĚK, pozn. 6, s. 11 a 15.

závěru (severní zdi) předsíně.⁵⁹ Existence zmiňovaného mladšího přístavku pradelny není argumentem proti přítomnosti předsíně. Jednotlivé prvky modlitebny byly prokazatelně využívány v novějších stavbách v jiných částech sboru, stejně tak byla původní předsíň pravděpodobně zkrácena a upravena podle aktuálních potřeb. Prokazatelně byl takto pro novou dostavbu využit základ západní stěny modlitebny. Stejný postup byl doložen i při stavbě Čočulovy stodoly po požáru roku 1787. Dochované zdivo bylo využito pro novou stavbu, konkrétně část východní stěny modlitebny byla začleněna do štítové stěny stodoly (obr. 11) a jižní základová zeď presbytáře se stala částí základu zdi stodoly (obr. 12).

Při rekonstrukci podoby modlitebny lze vycházet pouze z dochovaných stavebních prvků, neboť neexistuje žádné dobové vyobrazení místa. V současné době je přijímána interpretace L. Belcrediho zhmotněná na místě prostřednictvím sanace a rekonstrukce základů kostela in situ.⁶⁰ Jednalo o poměrně vyspělou stavbu, jednolodní kostel s presbytářem a asymetricky situovanou, původně samostatnou hranolovou věží obranného charakteru, vybudovaný v duchu pogotického stylu. Gotizující tvarosloví není v tomto případě anachronismem, ale celkem běžnou volbou, záměrnou reflexí tradičních hodnot víry spojovaných se starším, v tomto případě gotickým stylem.⁶¹ Gotizující sloh je na církevních stavbách běžně užíván vedle renesančního tvarosloví. Obdobné schéma nalezneme i u dalších renesančních církevních staveb, například u bratrského kostela

59 Objasnění této problematiky by pomohlo provedení stavebněhistorického průzkumu, který by mohl napovědět více o postupu výstavby kostela a hlavního domu. Na základě dosavadních zjištění lze pouze konstatovat propojení předsíně s oběma stavbami, nelze však rozhodnout, zda byla předsíň postavena ve stejné době jako modlitebna, její západní zeď by v tom případě byla začleněna do štítové zdi domu č. 10 až při jeho rozšíření (viz výše), nebo byla předsíň postavena zároveň s tímto domem. Nejméně pravděpodobná je její vestavba mezi již stojící budovy.

60 Jediná kresebná rekonstrukce půdorysu kostela, se kterou se v současnosti lze setkat v literatuře, je schematický zakres uveřejněný v popularizačním průvodci po archeologických lokalitách, viz DEHNEROVÁ, Hana et al. *100 zajímavých archeologických lokalit Moravy a Slezska*. Praha, 2018, s. 131. Zákes však vychází pouze z publikovaného schematického plánu výzkumu z roku 1980 a zaměření dostavěné makety půdorysu kostela. Nerozlišuje tedy novodobé dozdívky, ani nezohledňuje existující, avšak pod zemí skryté, substrukce, neboť autoři neměli k dispozici existující plány ani zprávy o výzkumu. Za informace děkuji Mgr. Aleně Knechtové.

61 JAKUBEC, Ondřej. Modalita a konfesionalita sakrálních staveb v českých zemích 16. a počátku 17. století. In: HORNÍČKOVÁ, Kateřina a ŠRONĚK, Michal, eds. *In puncto religionis: konfesní dimenze předbělohorské kultury Čech a Moravy*. Praha, 2013, s. 59–60.

v Přerově nebo Lipníku nad Bečvou, v kapli zámku v Náměšti nad Oslavou etc.⁶² S tímto jevem se setkáváme i v dalších obdobích, příklonem k archaické formě vyjadřoval stavebník záměrnou kontinuitu s původní podobou víry.

Z dochovaného půdorysu stavby, konkrétně opěráků zachycených u presbytáře, nikoliv však u lodi modlitebny, lze usuzovat, že presbytář byl opatřen klenbou, zatímco loď byla plochostropá. Z vnější strany pravděpodobně celou stavbu obíhal kamenný sokl, na horní hraně zdobený lištou z cihelných tvarovek (na presbytáři se sokl z tvarovek nepodařilo prokázat, jde však pravděpodobně spíše o stav dochování než jeho neexistenci). Ty jsou dodnes patrné na věži i obou dochovaných původních zdech. Stěny modlitebny (včetně věže) byly omítnuty a v interiéru zřejmě opatřeny ornamentální výzdobou, jak naznačují dochované vzorky omítek se stopami malby červenou, černou a okrovou barvou. Ta doplňovala tradiční výzdobu, již tvořily nápisy v pěti jazycích – češtině, latině, řečtině, hebrejštině a němčině. Zaznamenány jsou například řecké citáty z děl klasických filosofů, hebrejský citát ze Starého zákona, latinské citáty ze Starého i Nového zákona a jeden český citát ze Starého zákona. Poslední dochovaný (v literatuře zatím nereflektovaný) nápis byl po staletí ukryt pod přístavkem prádelny na zdi věže. Po odstranění přístavku v souvislosti s památkovou obnovou věže došlo k jeho odhalení. Bohužel nápis své odkrytí dlouho nepřežil a dnes jeho existenci připomíná jen obdélník původní omítky ponechaný nad oknem severní zdi věže.

Přes současný havarijní stav areálu a nenávratně zničené bratrské budovy však dosud nebylo řečeno vše. Sami autoři výzkumů měli v plánu navázat na svou první publikaci nálezů ze studny, k čemuž bohužel nedošlo. Nicméně řádný stavebně historický průzkum dosud stojících objektů (především domu 10 a přilehlé věže) a komplexní vyhodnocení materiálu a dokumentace, uložené v Muzeu v Ivančicích, by mohl významně posunout hranici našich znalostí o vzniku, trvání i zániku tohoto významného místa.⁶³

62 MYSLIVEČKOVÁ, Hana. *Moravská sakrální architektura v letech 1580–1660*. Disertační práce. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, 2002, s. 26–30; SCHENK, Zdeněk a MIKULÍK, Jan. Přerov – Na Marku. Archeologický odkryv sboru a domu se školou jednoty bratrské. In: *Sborník Státního okresního archivu v Přerově*. Přerov, 2013; TOMEŠEK, Jiří. Hmotová rekonstrukce bratrského centra v lokalitě Na Marku v Přerově. In: *Sborník Státního okresního archivu v Přerově*. Přerov, 2013, s. 101–110.

63 Autorka děkuje PhDr. Lubomíru Šebelovi, za konzultace poskytnuté v průběhu přípravy výstavy, a PhDr. Ludvíkovi Belcredimu za ochotu pomoci zrekonstruovat časem a nepřízní klimatu degradované deníky výzkumu. Díky této pomoci bylo možné zrekonstruovat alespoň ty nejdůležitější části záznamů a doplnit naše znalosti o řadu zásadních informací.

PRAMENY A LITERATURA

Archaia Brno, archiv nálezových zpráv, HOLUB, Petr a MERTA, David. Ivančice „Ve Sboru“, číslo akce: A09/2002, nálezová zpráva, 2002.

Muzeum v Ivančicích, archiv nálezových zpráv:

BELCREDI, Ludvík a VANĚK, Jiří. Zpráva o archeologickém výzkumu areálu býv. bratrského sboru v Ivančicích v roce 1981.

BELCREDI, Ludvík. Zpráva o výzkumu z roku 1982.

FIALOVÁ, Vlasta. Výsledky archeologického průzkumu z 18.–23. V. 1953.

Zpráva o výsledku jednání komise, svolané dne 16. října 1985 Jiřím Knosem, ředitelem OM Brno-venkov, do Ivančic, 1985.

Muzeum v Ivančicích, Sbírka Muzea v Ivančicích:

Podsbírka Historická, PROCHÁZKA, Tomáš. Dějiny Ivančic, rukopis, nedatováno, přír. číslo 20/92.

Podsbírka Rukopisy, UHROVÁ, Olga. Hrnčíři a jejich dílny v Ivančicích, rukopis, 1973, inv. č. IR97.

ČEJKA, Jiří. Dějiny ivančického školství. In: ČEJKA, Jiří. *Ivančice: dějiny města*.

Ivančice: Město Ivančice, 2002. s. 571–624. ISBN 80-238-9441-2.

DAVID, Jiří, ed. *Srdce mé skládá píseň. Ivančický sbor Jednoty bratrské v 16. a 17. století*.

Katalog výstavy, Památník Alfonse Muchy v Ivančicích 9.–26. 11. 2023. Brno: Muzeum Brněnska, 2023. ISBN 978-80-88496-08-3.

DAVID, Jiří. Jednota Bratrská a její ivančický sbor. In: DAVID, Jiří, ed. *Srdce mé skládá píseň*.

Ivančický sbor Jednoty bratrské v 16. a 17. století. Katalog výstavy, Památník Alfonse Muchy v Ivančicích 9.–26. 11. 2023. Brno: Muzeum Brněnska, 2023, s. 7–56. ISBN 978-80-88496-08-3.

DEHNEROVÁ, Hana et al. *100 zajímavých archeologických lokalit Moravy a Slezska*.

Praha: Národní památkový ústav, 2018, s. 130–131. ISBN 978-80-7480-114-3.

FLÍDR, Aleš, KONEČNÝ, Michal a ŠTĚPÁN, Radim. *Průvodce krajinou hradů: středověké památky v povodí Svatky a Svitavy*. Kroměříž: Národní památkový ústav, územní památková správa v Kroměříži, 2014. ISBN 978-80-87231-17-3.

FOMÍN, Jiří. Archeological Findings of Nuremberg Travelling Sundials from Bohemia and Moravia, *Staletá Praha: recenzovaný časopis pro národní kulturní dědictví, památkovou péči, archeologii a dějiny umění v Praze*. Praha: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště, 2024, s. 33–77. ISSN 0231-6056.

HOLUB, Petr a MERTA, David. Ivančice (okr. Brno-venkov). *Přehled výzkumů 44*.

Brno: Archeologický ústav, AV ČR Brno, 2003, s. 252–253. ISSN 1211-7250.

- JAKUBEC, Ondřej. Modalita a konfesionalita sakrálních staveb v českých zemích 16. a počátku 17. století. In: HORNÍČKOVÁ, Kateřina a ŠRONĚK, Michal, eds. *In puncto religionis: konfesní dimenze předbělohorské kultury Čech a Moravy*. Praha: Artefactum, 2013, s. 49–72. ISBN 978-80-86890-57-9.
- JUST, Jiří. Předlohy latinských biblických nápisů v bratrském kostele v Ivančicích. *Z Kralické tvrze*. Kralice nad Oslavou: Muzejní spolek, 2005, roč. XXIII, s. 23–27. ISSN 0862-294
- KRATOCHVÍL, Augustin. Ivančický okres. In: *Vlastivěda moravská II: Brněnský kraj*. Brno, 1904.
- KRATOCHVÍL, Augustin. *Ivančice, býv. král. město na Moravě: popis dějepisný, místopisný a statistický*. Ivančice: Musejní spolek, 1906
- KROUPA, Petr. Dobový vzhled gotických kostelů. In: CHAMONIKOLA, Kaliopi a MARTYČÁKOVÁ, Alena, eds. *Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550*. Brno, 1999, s. 85–87. ISBN 80-7027-097-7.
- LAPÁČEK, Jiří. O bratrském sboru a domu aneb jednota bratrská v Přerově. In: *Sborník Státního okresního archivu v Přerově*. Přerov: Státní okresní archiv v Přerově, 2013, s. 25–101. ISSN 1214-4762.
- MUCHA, Ludvík. Ivančice a Ivančicko na starých mapách: Ivančickému muzeu ke 100. výročí jeho založení. In: *Historická geografie*. Praha: Komise pro historickou geografii při Historickém ústavu ČSAV, 1997, s. 173–198. ISSN 0323-0988.
- MYSLIVEČKOVÁ, Hana. *Moravská sakrální architektura v letech 1580–1660*. Disertační práce. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, 2020.
- SAMEK, Bohumil. *Umělecké památky Moravy a Slezska*. Praha: Academia, 1994, sv. 1, s. 598. ISBN 80-200-0473-4.
- SCHENK, Zdeněk a MIKULÍK, Jan. Přerov – Na Marku. Archeologický odkryv sboru a domu se školou jednoty bratrské. In: *Sborník Státního okresního archivu v Přerově*. Přerov: Státní okresní archiv v Přerově, 2013, s. 5–24. ISSN 1214-4762.
- STEIBITZ, Ferdinand. K nápisům z kostela bratrského sboru v Ivančicích 71–81. *Časopis Matice moravské*. Brno: Matice moravská, 1937, s. 71–81. ISSN 0323-052X.
- SOVOVÁ, Klára. Renesanční kachle s figurální výzdobou z Ivančic. In: *Sborník Muzea Brněnska 2019*. Brno: Muzeum Brněnska, 2019, s. 88–106. ISSN 2570-6349.
- SOVOVÁ, Klára. Hledání ostrova zahrad – archeologické výzkumy bratrského sboru. In: DAVID, Jiří, ed. *Srdce mé skládá píseň. Ivančický sbor Jednoty bratrské v 16. a 17. století. Katalog výstavy, Památník Alfonse Muchy v Ivančicích 9.–26. 11. 2023*. Brno: Muzeum Brněnska, 2023, s. 7–56. ISBN 978-80-88496-08-3.
- SOVOVÁ, Klára. Ivančické husitské reminiscence. Kachlové motivy husitského okruhu ze sbírek Muzea v Ivančicích. In: *Sborník muzea Brněnska 2024*. Brno: Muzeum Brněnska, 2024, s. 101–130. ISSN 2570-6349.

ŠEBELA, Lubomír a VANĚK, Jiří. Předběžná zpráva o záchranném archeologickém výzkumu v areálu bývalého bratrského sboru v Ivančicích. *Vlastivědný věstník moravský*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 1982, roč. XXXIV, s. 201–206. ISSN 0323-2581.

ŠEBELA, Lubomír a VANĚK, Jiří. *Hromadný nález ze studny v areálu bývalého bratrského sboru v Ivančicích (přelom 16. a 17. stol.)*. Ivančice: Okresní muzeum Brno-venkov, 1985.

TRAPP, Mauritz. Památky jednoty bratrské na Moravě. *Památky archaeologické a místopisné vydávané od sboru Musea království Českého*. Praha, 1865, roč. VI, s. 58–63.

TOMEŠEK, Jiří. Hmotová rekonstrukce bratrského centra v lokalitě Na Marku v Přerově. In: *Sborník Státního okresního archivu v Přerově*. Přerov: Státní okresní archiv v Přerově, 2013, s. 101–110. ISSN 1214-4762.

VANĚK, Jiří. Výzkum bratrského sboru v Ivančicích/okr. Brno-venkov/. *Přehled výzkumů* 1982. Brno: AÚ ČSAV Brno, 1984, s. 72–73. ISSN 0528-631X.

VÍCH, David a FOMÍN, Jiří. Nález slunečních hodin z hradu v Brandýse nad Orlicí. *Archaeologia historica*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 2022, roč. 37, s. 363–371. ISSN 0231-5823.

VYKOUPILOV, Libor. Ivančice za panství pánů z Lipé. In: ČEJKA, Jiří. *Ivančice: dějiny města*. Ivančice: Město Ivančice, 2002. s. 175–237. ISBN 80-238-9441-2.

INTERNETOVÉ ZDROJE:

Císařský otisk stabilního katastru, 1825, signatura 1502, identifikátor MOR150218250. Online. In: Moravský zemský archiv.

Dostupné z: <https://www.mza.cz/indikacniskici/skica/detail/2145>. [cit. 25. 3. 2023].

LEFNEROVÁ, Libuše. *Evidenční list nemovitě kulturní památky č. 0728, 0728a, 1965*. Online.

In: Národní památkový ústav, Památkový katalog. Dostupné z: <https://pamatkovykatalog.cz/bratrsky-sbor-1192741>. [cit. 25. 3. 2025].

Indikační skica, 1893, signatura 1502, identifikátor MOR150217930. Online. In: Moravský zemský archiv. Dostupné z: <https://www.mza.cz/indikacniskici/skica/detail/2147>. [cit. 25. 3. 2023].

NEZNÁMÉ DENÍKY Z CHRILIC A ROZNBERKA¹

Andrea Jochmanová

Obce Chrlice a Roznberk na jižním okraji Brna jsou zmiňovány už ve středověké literatuře a jejich historie, definitivně oba celky spojující v roce 1947 pod názvem Chrlice,² je svázána s rozsáhlým zemědělským půdním fondem spadajícím až do konce první světové války pod správu Biskupství brněnského. Pomineme-li četnou aktivitu spojenou se spolkovou činností, radikální snahy prokázat se jako moravská obec při pokusech o germanizaci obou osad ještě začátkem 20. století, angažovaný kulturní aktivismus roznerského sokolstva, byla oblast v podstatě jednou z poklidnějších částí jihobrněnské výspy. V novodobých dějinách obě lokality zasáhly pochopitelně i významné historické události, jako byly vojenské či válečné

Chrlický zámek se sladovnou (vlevo) a rybník zvaný Hěda v místech dnešního zámeckého parku na pohlednici cca z roku 1912. (rodinný archiv Felixe Davidka)

- 1 Studie vznikla za finanční podpory Ministerstva kultury v rámci institucionálního financování na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace Moravské zemské muzeum (DKRVO, MK000094862).
- 2 K městu Brnu byla obec Chrlice připojena v roce 1971.

Dobová pohlednice z Roznberka, vydaná nákladem obchodníka, hostinského a Sokola Antonína Kirsche, zde psán variantou Kirš. (soukromý archiv Bořivoje Kirsche)

konflikty – bitva tří císařů v roce 1805, jejímž následkům čelilo panství Biskupství brněnského, a znovu v jiné intenzitě dolehly až po více než století. Během první a druhé světové války se obyvatelé stali svědky a aktéry dramatických proměn: mobilizací, odchodů na frontu, ztrát, okupace i poválečného vypořádávání se s následky válečných konfliktů. Paměť místních obyvatel, uchovaná ve vzpomínkách, kronikách i denících, dnes tvoří cenný zdroj poznání toho, jak „velké dějiny“ dopadaly na život v konkrétní lokalitě.

K osmdesátému výročí konce druhé světové války autorka, ve spolupráci s vedením obce, místní pobočkou Knihovny Jiřího Mahena a Centrem sociálních služeb v lokalitě bývalého biskupského zámku v Chrlicích, připravila vzpomínkový projekt *Chrlice (nejen) 1945*. Proběhl o velikonoční sobotě (19. 4. 2025) v areálu obvykle nepřístupného zámeckého parku a byl spojen nejen s výstavou a přednáškou věnovanou historii Chrlic a Roznberka,³ ale také s přehlídkou klubů vojenské historie a dalšími doprovodnými akcemi. Vzhledem k tomu, že konvolut obecní historie je dnes jen ve správě Archivu města Brna, přičemž novodobá historie je

3 Původní raabisační osada získala samostatnost v roce 1875, s Chrlicemi byla znovu spojena v roce 1949, od 20. let probíhaly snahy o zavedení českého názvu Růžový, dodnes se ale v obecní místní řeči užívá označení Roznberk (dalšími variantami zápisu názvů jsou Rozenberg, Rosnberk, Rosenberg).

Příprava slavnostního odhalení pomníku padlých na dnešním Chrlickém náměstí v roce 1924. (soukromá sbírka Věry Černé)

zaznamenávána do kroniky založené kolem milénia a nespadá do péče dávného vlastivědného kroužku,⁴ bylo nutno vyvolat k životu zájem a reakci pamětníků. Místní rodáci do celého projektu přispěli cenným materiálem, z něhož byly pro tuto studii vybrány čtyři rukopisné soubory deníkového či kronikářského typu se vztahem k událostem první a druhé světové války. Jedná se o *Deník Františka Trenze*, *Pamětní kroniku obce Roznberku*, *Kroniku Antonína Davidka* a *Deník Miloslava Mulička*. Tyto materiály měly pro všechny hodnotu rodinné památky, nikoliv hodnotu historického dokladu, jenž by měl být zpřístupněn badatelům, proto se k veřejnému publikování dostávají poprvé jako forma svědectví. K jejich doslovení bylo využito také pamětníků – zejména vzpomínek Františka Jochmana (1912–1998) a Františka Šika (*1939).

4 Vlastivědný kroužek v Chrlicích založili a vedli v 60. a začátkem 70. let minulého století Leo Davídek a Zdeněk Smutný. Kromě četných archeologických nálezů, dnes uložených ve sbírkách Muzea města Brna, také pro lokalitu vytvořili výstavu *900 let Chrlic* a k ní příslušné drobné tiskoviny a katalog (1965), publikaci *Chrlice ve vzpomínkách a dokumentech* (1969) a čtyři svazky časopisu *AVE: Archeologie, vlastivěda a etnografie*; *Sborník vlastivědných pracovníků osvětových besed z Chrlic, Modřic, Rajhradu a Tuřan* (1969–1971).

DENÍK FRANTIŠKA TRENZE

První z rukopisných vzpomínkových souborů, *Deník Františka Trenze*, je v originálu majetkem bývalé chrlické kronikářky, chrlické rodačky a také místní učitelky Jitky Růžičkové, která jej získala právě díky svému výše zmíněnému renomé. Dvacetistránkový rukopisný soubor (formát 310×220 mm) zachycuje osobní zkušenosti Františka Trenze (1898–1974) z první světové války. Trenz narukoval jako osmnáctiletý v roce 1916. Po splnění povinnosti brance a pouze měsíčním základním výcviku jej z Brna zařadili k 8. polnímu pluku, jehož základní pozicí byl tehdejší Hermannstadt (dnešní rumunské město Sibiu, česky Sibiň). Trenz v poměrně krátkém souboru zachycuje všechny zlomové okamžiky, které jej vedly k cestě do československých legií. Zásadní motivací přitom bylo chování a šikana ze strany maďarských jednotek, které měly na starosti právě rekruty 8. polního pluku v Brně, a hlad provázející vojáky přes dnešní maďarské teritorium až do vojenského ležení v Hermannstadtu. Situace tvrdého a zrychleného měsíčního výcviku a zároveň zákazy dovolených, jež byly jinak běžně udělovány na dobu žní všem vojákům v domácnosti nepostradatelným, postupně vedla Trenze k myšlence dezerce. Na rozdíl od Kopeckého výzkumů⁵ se z nově objeveného deníku dozvídáme i málo známou skutečnost, že se otec a syn Trenzovi při přesunech vojska v Rumunsku viděli – doslova v jediném okamžiku – aby se už nikdy v životě nesetkali.⁶ Krátce po vstupu do legií byl Trenz spolu s dalšími dobrovolníky převezen do rumunské Jasy. Cestu popisuje slovy: „Ve vagonech nás bylo po 72 mužích, cesta vlakem trvala tři dni, aniž by nás vypustili ven, žádného jídla ani vody jsme neobdrželi, zajatci byli nemocní, po celou cestu se mohlo ve voze jen stát, následkem toho jsme byli velmi zdecimováni.“⁷ Právě v lokalitě někdejšího vojenského cvičiště u Jesy se koncem roku 1916 Trenz poprvé setkal s Milanem Rastislavem Štefánikem, jemuž se během jeho rumunské mise povedlo pro myšlenku česko-slovenských legií získat 1500 dobrovolníků z řad zajatců: „Jakmile se Štefánikovi povedlo dosíci povolení od rumunských úřadů, začal jezdit neúnavně od tábora k táboru, utěšoval a kde jen trochu mohl, zmírňoval zoufalou bídu nebohých zajatců Čechoslováků

5 KOPECKÝ, Miroslav. *Občané tuřanské farnosti v zahraničním odboji 1914–1920*. Brno, 2003, s. 220–221.

6 František Trenz st. (1867–1917) zemřel na bojišti první světové války, 12. 12. 1917 v lokalitě vesnice Cuverca, v rumunské sukeavské oblasti. Viz *Kniha zemřelých v polních nemocnicích (Sterberegister)*. Online. Svazek 10, s. 1. In: Digitální studovna Ministerstva obrany ČR. Dostupné z: <https://www.digitalniknihovna.cz/dsmo/view/uuid:ab5d46bd-ed82-469c-8475-7c83f07a4e8a?page=uuid:a6d2e972-9c72-4d39-96a1-e01fb154f0c5 & fulltext=trenz> [cit. 20. 5. 2025].

7 TRENZ, František. *Deník*. Rukopis, nedatováno, soukromý archiv J. Růžičkové, digitální kopie v archivu autorky, s. 10.

a přesvědčoval je o nutnosti jejich odjezdu do Francie.⁴⁸ Trenz ve svém deníku zaznamenává anabázi přesunu z Rumunska do Francie, která se od původních Štefáníkových plánů z ledna 1917 přesunula až na červen téhož roku.

Popisuje také tragickou události, k níž došlo při pěším přesunu z Jasy do Vasile Lupu, když na skupinu pohybující se v noci po železniční trati nečekaně najel rychlík.⁹ 15. lednu 1917 se rumunská skupina dostala do Kišiněva,¹⁰ kde Štefáník představil svou vizi: „Podle původního plánu Štefáníkova měli jsme odjeti ještě v lednu 1917 do Kyjeva, Moskvy a sibiřskou drahou do Vladivostoku. Odtud jsme měli odjeti francouzskou lodí přes japonské a čínské moře, pak průlivem Malackým, Indickým oceánem kolem ostrova Ceylonu, Rudým mořem, průlivem Suezským do Středozemního moře, průlivem Gibraltarským do Atlantického oceánu a pak do francouzského přístavu Brestu. Kdyby se byli vyskytly nepředvídané potíže s naší dopravou přes Středozemní moře, mělo se plouti z průlivu Malackého kolem ostrova Sumatry, Indickým oceánem kolem Madagaskaru průlivem Mozambickým a konečně kolem celé Afriky do některého francouzského přístavu.“¹¹ Štefáníkovu vizi, postavenou na jeho organizačních schopnostech, geografických znalostech i meteorologických kalkulacích narušily infekční choroby, ostatně i vnitřní rozklad velení, a proto k plánovanému přesunu z Kišiněva došlo teprve 9. června 1917.¹² Trenz rovněž uvádí, že oddíl pod velením poručíků Reše a Horváta a medika Žáčka přišel téměř o polovinu mužů. V červenci 1917 se oddíl v Archangelsku konečně naloduje na Dvinsk, jenž je součástí flotily 12 lodí, která je 23. července 1917 přijata námořní základnou La Pallice v přístavu La Rochelle. Zde legionáře osobně přivítali Edvard Beneš a František Kupka.¹³ Právě v této lokalitě se Trenz setkal poprvé s chrlickým rodákem Josefem Hunkesem (1888–1952), jehož cesta do francouzských legií vedla ze Srbska přes Albánii.¹⁴ Z posledních odstavců deníku pak vyplývá jedna zásadní skutečnost, ukazující morálku československých legií v oblasti kultury duchovní a fyzické – v oblasti dosud ne vždy v tomto směru saturované přinesli legionáři pravidelné aktivity divadelní, hudební i pohybové ve stylu odkazu sokolské myšlenky.

8 Ibid., s. 13.

9 Následkem střetu tři muži zemřeli, dva byli těžce zraněni. Jejich jména Trenz neuvádí. Ibid., s. 14.

10 Sídlní město besarabské gubernie carského Ruska, v roce 1926 zde byl vztyčen památník na památku československých legionářů, obnoven v roce 2023.

11 TRENZ, pozn. 7, s. 14.

12 Více k tomu viz *Legionářský směr. Transporty speciál*. Online. 2020. Dostupné z: www.csol.cz/wp-content/uploads/2022/08/LS_transporty_spec_2020.pdf. [cit. 2. 6. 2025].

13 HAVLOVÁ, Eliška a MUSILOVÁ, Helena. *František Kupka: Legionář a vlastenec = Legionnaire and Patriot*. Praha, 2018.

14 Útržky z Hunkesova deníku viz KOPECKÝ, pozn. 5, s. 96–106.

Trenz Fr.

Válčbné vzpomínky:

1.

Dne 11. května 1916. nastoupil jsem vojenskou službu k 8. pěš. pl. v Berně, tam jsme byli znovu ležícím prohlášení a jako nováči poněkud poznali maďarské úrovně, resp. obecně tlumím nás parkami do nových řad. To prokládá byli jsme třídění a tak se stalo, že jsem se musel poroučeti s kamarády z podnět vesnice Chalic. Nicoblylo to na mě sklíčeně, ale jak se ten vojenský život lívá, hned začalo seznamování a vyptávání odkud který je a podobné věci, takže mhu říci během dopoledne jsem měl nové kamarády. Potom jsme byli odvozeni do dřevěných baráků na Šlovou ulici, kde jsme měli vyčkatí poraz. k odjezdu do Hermanstadtu kde byl po dobu války 8. pl. přeložen. Městitan' pobyt v dřevěných barácích trval několik dní, ac nám bylo řečeno, že tam máme jenom přežít, a nastoupíme cestu. Pobyt v barácích se nám tím více xhmsil, že byli nuceni někomu a špatným zacházením s námi maďarskými vojáky, kteří tam měli sídlo a četali služby a snámi zacházeli jak nebylo zapotřebí.

To nás přimělo k tomu, že jsme se ptávali našim důstojníkem kteří promís přijeli k Hermanstadtu, a bylo nám povídáno, že to jsou takový maďarští dupani, že tedy nic nepodáme, ale zato tam v Hermanstadtu tam jsou první osmáři, když je k něma maďarovi dupan x utíkají, a kde, že ani oni nemohou ven z těchto úživých baráků a musí xde i přežít. Někteří se odvářili přelstít plot a tak se dostali do města, mohl jsem i já a tak jsem mohl navštívit moje přátele se kterými jsem x ani nerozloučil.

Třetího dne dopol. nastál okamžik odjezdu, byli jsme svázení na dvore a kolem nás maďarští vojáci s nasazenými hodky a tak nás doprovázeli přes město, při

Z těch, kteří plnili vojenskou službu za první světové války,¹⁵ víme jistě o pětadvaceti mužích z Chrlic a Roznberku, kteří vstoupili do legií.¹⁶ Jedním z nejvýznamnějších se stal Antonín Ivanov Job (1890–1942), syn Jana Joba a Františky Jobové, který si v čsl. legiích v Rusku změnil (pro Rusy hanlivě znějící) příjmení Job na Ivanov.¹⁷ Po návratu do vlasti se stal vojákem z povolání v československé armádě, sloužil v posádce města Josefova, kde byl okrskovým náčelníkem místního Sokola. Za okupace pracoval v sokolské odbojové organizaci ve východních Čechách, která spolupracovala s paraskupinou Silver A a poskytovala útočiště radiotelegrafistovi Jiřímu Potůčkovi. Zatčen byl 3. července 1942 v Hradci Králové, odkud byl předán do policejní vazby v Praze na Pankráci, dále deportován do Malé pevnosti Terezín. Stanným soudem v Praze byl v nepřítomnosti odsouzen dne 29. září 1942 k trestu smrti a k jeho vykonání převezen do koncentračního tábora Mauthausen.¹⁸

PAMĚTNÍ KNIHA OBCE ROZNBERKU

Další z dochovaných písemných pramenů, ručně vázaná *Pamětní kniha obce Roznberku*, založená v roce 1924 v kronikářském konvolutu (formát 320×250×60 mm),¹⁹ informuje o dalších ztrátách, které nebyly dříve známy nebo uvedeny na pietních místech²⁰ – mezi nimi je zmíněno 19 příslušníků tehdy ještě separátní obce

-
- 15 Zatímco některé oběti byly známy hned po válce, osudy jiných mužů zůstávají i po více než sto letech nejasné. Jejich jména, stejně jako jména těch, kteří byli zranění, případně konflikt přežili bez větší újmy, se proto neobjevila ani na pomnících a památnících, které vznikly hned po první světové válce: Antonín Richter (1894–1958?) dezertoval z rakousko-uherské armády a zůstal v Sovětském svazu; Dominik Šmíd (1894–1917) a Julius Lang (1886–1915) padli na italské frontě; Jan Rudolecký (1873–1917) zemřel a je pochován ve Vídni; Ondřej Edler (1898–1917) byl prohlášen nezvěstným, padl pravděpodobně na italské frontě; František Tuřínek (*1882) narukoval k FJB, batalionu polních myslivců č. 21 se štábem v srbské Mitrovici, jeho další osud je neznámý.
- 16 Do italských legií vstoupili František Kachlír (1898), bratři Josef (1895) a František (1900) Krejčířikovi, Jan Pernes (1877), Cyril Prokeš (1891), Ondřej Richter (1899) a Leopold Šrom (1898), strýc pozdějšího stíhacího esa RAF, Leopolda Šroma (1917–1968).
- 17 Legionář Antonín Ivanov byl otcem českého spisovatele a publicisty Miroslava Ivanova (1929–1999).
- 18 Více viz POŠMURA, Ladislav. *Pro sokola přijelo gestapo, manželka ochrnula. Kniha líčí osudy umučených*. Online. iDnes. 16. 6. 2019. Dostupné z: https://www.idnes.cz/hradec-kralove/zpravy/sokolove-valka-odboj-gestapo-ivanov-rezkova-spatenkova-silver-popravy.A190523_477523_hradec-zpravy_pos. [cit. 2. 6. 2025].
- 19 Vázaná rukopisná kniha v pevných kožených deskách, vedená kronikářem Františkem Přichystalem a obsahující 321 stran glos z historie obce, obecního folkloru, vzniku sokolské jednoty, Krejcarového spolku atd. byla uložena v majetku rodiny Kirschových, dnes je díky Bořivoji Kirschovi v rukách autorky. *Pamětní kniha obce Roznberku*, archiv autorky.
- 20 Viz zejména pomník padlých na Chrlickém náměstí a Kaple padlých v areálu tuřanského kostela (Hanácká 2).

Titulní strana Pamětní knihy obce Roznberku. (soukromý archiv autorky)

Roznberk.²¹ Pozoruhodný je obsáhlý zápis věnovaný historii konfliktu, který vedl k rozpoutání první světové války, v němž kronikář líčí (pravděpodobně z detailních novinových zpráv převzaté) jednotlivé body atentátu na Františka Ferdinanda d'Este, včetně rozmístění útočníků a přítomných členů státní delegace. Kronika se podrobně věnuje čtyřem válečným letům, včetně vzniku legií i detailů o proklamaci velkoknížete Nikolaje Nikolajeviče Romanova s příslibem samostatnosti pro Čechy a další slovanské národy. Zmiňuje také první výsledky bolševické vlády, s výpovědí o ztrátách ve výši 30 milionů ruských obyvatel, bitvu u Zborova a Bachmače, kromě oblasti Ruska pak i klíčové momenty bitev ve Francii, Itálii a pochopitelně též příjezd prezidenta Masaryka do Prahy. Zprávy z období mezi dvěma válkami jsou pak hlavně bilancováním obecních aktivit, voleb do samosprávy, hospodaření,

21 Jsou zde vyjmenováni i nevěstní a padlí občané z osady Roznberk: Leopold Bednář, Josef Hamrla, Josef Pokorný, Antonín Kuchařík, Jan Job, František Hoffman, Antonín Krajcigr, Josef Krátký, Jan Němec, Rudolf Smolinský, Petr Šiklar, Jakub Švarc, Ludvík Šudák. Viz *Pamětní kniha obce Roznberku*, pozn. 19, s. 137–138. K nejmladším obětem patřili Jakub Hamrla, Ludvík Vaněk a Josef Božek, jehož kříž je v lokalitě dochován a stále rodinou udržován. Na následky válečných útrap zemřeli po válce ještě někteří další z místních občanů.

velmi často provázené zmínkami o nezaměstnanosti. Od roku 1938 se ovšem povaha záznamů postupně mění – všeobecná mobilizace počítala i s ochranou železniční sítě, a proto se právě v oblasti Chrlic a Roznberka usadila posádka chránící trať i její mostní konstrukci, zvanou viadukt. Situace se opakovala s novou protektorátní správou, která si v Kirschově hostinci zřídila i dočasnou strážnici Schutzpolitzei.²²

Etapu druhé světové války kronika z pochopitelných důvodů v letech 1939–1945 zaznamenává velmi opatrně a soustředí se na informace vztahující se k organizaci obce. Teprve s osvobozením se v kronice otevírají témata vztahující se k obětem druhé světové války a dalším okolnostem. Největší rozsah je zprvu věnován osobě Antonína Ivanova, posléze ale význam ve výkladu přebírá bombardování Brna americkým letectvem v roce 1944 a následně celý proces osvobození obou obcí a nálety sovětských letek, přičemž už 17. dubna 1945 došlo k první ztrátě na životě, když byl střepinou zasažen železniční zaměstnanec Ondřej Hruška. O dva dny později pak německá armáda odpálila železniční viadukt a přerušila tím na více než rok vlaková spojení Chrlic s Brnem.²³ Situace nejistoty ovšem eskalovala: „Dne 22. dubna přišlo do Rosenberku osm mladých německých vojáků Hitlerjugend. Každý z nich měl vedle pušky tři až čtyři pancéřové pěsti. Ve vesnici obtěžovali muže, žádající po nich košile a názorně chytali je za límec košile. [...] Ráno dali jsme jim opět černou kávu, načež odešli k Rebešovicím. Večer jeden z nich, bez zbraně již, kvapem přiběhl a volá: Vodu, vodu... a běží přímo do kuchyně k vodovodu. Aniž byl tázán na něco, pravil: Bylo nás sto, zůstalo náš šest. Rusové jsou asi dvě stě kroků odtud. Kvapil k Tuřanům a tam byl od Rusů zastřelen.“²⁴ Kronika zároveň nezamlčuje smíšené pocity, jež vyvolávala vojska osvoboditelů: „Bylo zajímavé sledovati, jak si počínali mnozí vojáci na veřejnosti. Jejich obyčejné rčení bylo: Davaj časy, davaj mašinku (kolo), davaj vodku, davaj žinku. Jediná touha: vodka a žinka. Bylo-li setkání na odlehlém místě, bylo užito výraznější pobídky, davaj bystro, k doprovodu pobídky použito na zastrašení i zbraně. Tak měli jednotlivci deset i více náramkových hodinek. Když hodinky došly, nemaje ponětí, že je má natáhnouti, otevřel je, rýpal se ve stroji, a když nešly, tak je jednoduše zahodil. Podobně zacházeli i s bicykly...“²⁵ Ze zápisů je zjevné, že chování sovětských vojáků bylo svou brutalitou a válečnou lačností pro místní dělníky a rolníky nepochopitelné. Zaznamenány jsou zde krádeže a směny zabaveného vybavení už tak chudých domácností za lihoviny, autor zachytil dokonce i otřesné znásilnění sedmdesátileté ženy z blízkých Holásek.

22 *Pamětní kniha obce Roznberku*, pozn. 19, s. 200.

23 Stanice vznikla v roce 1869 se zahájením provozu na trati Brno–Přerov jako jedna z prvních osmi, které byly na této trati vybudovány.

24 *Pamětní kniha obce Roznberku*, pozn. 19, s. 213–214.

25 *Ibid.*, s. 217.

Třetí osobou, Kuncem racionou a v Břevčíně umučkou, byl Jiří Gabris. Do obce přišel na ohupace a bydlel v domku č. 60. Prodával textilie, které žimn dodával tovarník, je soverovského. Leck-krát nescelán s penou, s kterou zacházel bezohledně. Tato pravděpodobně jej udala Kuncům. Jednoho dne učinili u něho v domě prohlídku, našli peníze rakopisné na dvore. Tyto peníze stali jeho spolubýdlici peně, která se hned k obce přestěhovala. Na čítoar, byl-li u něho hoř Popela F., dal rájornou pět pověst. Dovedli Popelu, a ten přovázal, že u Gabrise byl. Tyž, zavolal, si jej na opravu rájovického přijímac. Měl jen povolenou rájovku. Gabris byl odeslán do Břevčína.

V letech 1939-1943 nepocítili jsme škoubu bombardování letadly. Naslouchali však často výbuchům a přehřívům bombardování městem, v pásmu Moravy, rolnost. Většinou. Byli jsme si vědomi, že přijde i na naše města, s jejich pávodě pro válečnou výrobu. Moravu, často lety přelétaly, sary letadel bombardovacích, a italské rájovky ku bombardování měst v Německu. Naděšl, den 25. sezen 1944. Velký počet svarů bomb, letadel, ve slunci jako stříbrné hřídky, plulo směrem Slapanice Turovy. Byl to pohled nádherný, nezapomenutelný, na mnohosti lesknoucích se letounů. Bylo před polednem. Z Bena bylo na ně, dvakrát vystřeleno. Na jedné radní svar učinil oběť v pravo, a velk bomb na hřebenice. Ještě jsem pozoroval jak se tento svar oběť v lovo přichvil k ostatním svarům, které se nám blížily.

Kronikářské záznamy z poválečné doby se opět soustředí zejména na obecní záležitosti, stavbu sítě vodovodu a rozhlasového vedení. K událostem z konce února 1948 se autor zápisů už nevyjadřoval, poslední datací je 6. duben 1948. Nové podmínky a další zásah do lokality proslulé sokolskou myšlenkou a nutně tedy svázané s pohnutými dějinami Sokola využil kronikář pouze ke glosování rozhodnutí či hlasování obecní správy. Návazné části se pak věnují novým objevům historickým – vztahují se ke vzniku obce, k dějinám školy a vyjmenování prvních učitelů, zprostředkovávají také jakousi svébytnou černou kroniku zaznamenávající lidské tragédie, lokální požáry i jména osob, které se dopustily trestných činů.

KRONIKA ANTONÍNA DAVÍDKA

Třetím zdrojem nově získaných informací o rodinných událostech, obecních záležitostech i protektorátních událostech a jejich vlivu na oblast Chrlic a Roznberka je *Kronika Antonína Davídka* (1876–1945),²⁶ vedená v letech 1942–1947 v deskách vázaných v bloku (formát 150×110 mm).²⁷ Zaměstnáním berní úředník, otec budoucího kněze Felixe, historika Lea a učitelky Debory Davídkových v něm v krátkých glosách zaznamenal v prvním plánu události související se studiem a starostmi s dospívajícími dětmi, s provozem domácnosti, návštěvami, rodinou či postřehy soukromějšího rázu. Z druhého plánu vyplývají další události související s chodem obce, s dobou setby, žní, výsledky sklizní, z historického úhlu pohledu pak návštěvy z Brna, využívající Chrlicko jako lokalitu pro získání cenných zásob potravin. Z historického hlediska je nejvýznamnější vrstva, v níž zaznamenává četné události a dobové souvislosti ovlivňující život v obci, ostatně i v protektorátu a po válce v obnoveném Československu.

Prvním výrazným záznamem v tomto smyslu je krátká zpráva z 9. 1. 1942: „V Brně byly velké domovní prohlídky dům od domu v úřednické čtvrti.“²⁸ Podobné krátké glosy se pak vztahují i k zatýkání gestapa v obci – ze záznamu 23. 2. 1942 plyne, že byl znovu zatčen povozník Kučera „pro jakési hospodské řeči“,²⁹ o kus dále je pak poznámka o návratu bývalého starosty Zimoly z vězení (16. 3. 1942) či zatčení statkáře Hunkese a jeho propuštění o pár týdnů později. Pozoruhodně se kronikou

26 Původním příjmením Hrbáček, přijal ale po otcově odchodu od rodiny rodné příjmení matky. Byl zetěm prvního chrlického učitele, Felixe Stýbla, po němž také dostal křestní jméno jeho syn Felix, pozdější kněz a zakladatel skryté církve Felix Maria Davídek.

27 DAVÍDEK, Antonín. *Kronika II. 8. 1. 1942–28. 3. 1947*, rodinný archiv Felixe Davídka, digitální kopie v archivu autorky.

28 Ibid., s. 1

29 Ibid., s. 2.

táhne osobnost bývalého legionáře a sokolského činovníka Ondřeje Richtera, jenž byl během druhé světové války často středem pozornosti pro deportaci do pracovního tábora kdesi v Dolním Rakousku, odkud se hned několikrát dostal do Chrlic, aby podal svědectví a pomohl s odhady cen nemovitostí.

Den 27. 5. 1942 je pak provázen rozsáhlejší zprávou i vlepeným výstřižkem z novin. Od tohoto data zapisoval Davídek všechny události spojené s atentátem na říšského protektora Heydricha – vyhlášení výjimečného stavu, domovní prohlídky, které postihly i místní občany, tragédie Lidic či autorových známých z pedagogických kruhů, kteří byli v souvislosti s atentátem zatčeni a popraveni.³⁰ K nim pak postupně přibývají další jména obětí, včetně Stanislava Jelínka (1900–1942) zatčeného v červnu za odbojovou činnost ve skupině Národní stráž.³¹ V říjnu byl po dvou-denní domovní prohlídce zatčen František Popela (1909–1943) pro ukrývání tajné vysílačky. Další zatýkání pokračovalo v říjnu synem železničáře Josefa Doležala a Bohušem Prokešem, rodinou Němcových a dále rodinou Šromových. Němcovi byli zatčeni a internováni ve Svatobořicích v souvislosti s legionářem Janem Němcem (1897–1972), který od roku 1940 působil v britské diplomacii.³² Šromovi skončili rovněž ve Svatobořicích, vzhledem k tomu, že Leopold Šrom (1917–1968) s pomocí další odbojové organizace působící v lokalitě ještě v roce 1939 emigroval a stal se pilotem britské RAF.

Davídkova kronika zaznamenala také prosakující zprávy o dobytí Stalingradu v únoru 1943, o červnovém italském váhání nad spojenectvím s Německem, dobytí Sicílie v červenci téhož roku a zářijové kapitulaci Itálie. K 19. 1. 1944 si Davídek poznamenal: „Dnes přišla zpráva, že Šejn byl v Německu zastřelen.“³³ Myšlen je zde odbojář Miroslav Šejn (1904–1944) zapojený do Obrany národa. S typickým souslovím „rozesla se pověst“ pak Davídek píše 6. 6. 1944 o prvních zprávách o americké invazi a dobytí Říma, do krátkého zápisu také vsunul sdělení, že v souvislosti s těmito událostmi bylo plošně zakázáno rozesílání telegramů pro celý protektorát.³⁴ V červenci 1944 se v kronice objevuje obsáhlejší záznam se zprávou o Stauffenbergově nezdařeném atentátu na Hitlera a v srpnu pak zpráva o prvním náletu amerických letek. Říjnové nálety už směřovaly přímo k nákladním vagonům na nádraží

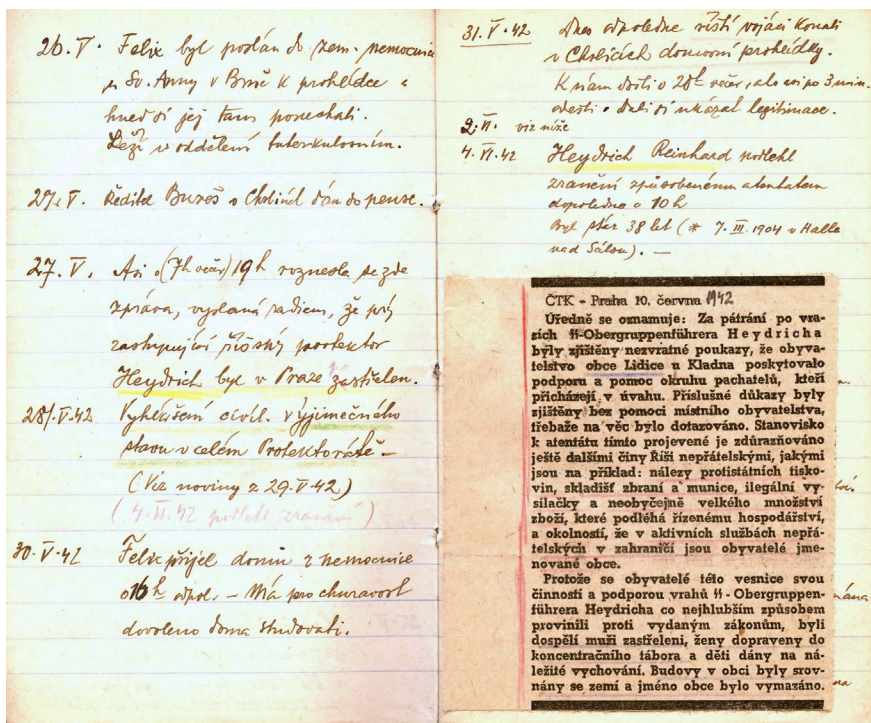
30 Kromě politika a profesora hospodářské školy Františka Wenzla (1889–1942) a prezidenta statistického úřadu v Praze Jana Auerhahna (1889–1942) zmiňuje také učitelku Růženu Stokláskovou (1901–1942), středoškolského profesora Maxmiliána Ryšánka (1890–1942) a chrlického rodáka, gymnaziálního profesora Rudolfa Němce (1902–1942).

31 Odbojová skupina železničářů Stráž národa byla vytvořena v lokomotivním depu Horní Heršpice v součinnosti s železničáři příslušnými do stanice Chrlice.

32 Více o něm viz KOPECKÝ, Miroslav, JAMBOR, Tomáš a KOLESA, Václav. *Příslušníci pozemních jednotek z tuřanské farnosti ve II. světové válce*. Zlín, 2016, s. 155–182.

33 DAVÍDEK, *Kronika II.*, pozn. 27, s. 48.

34 Ibid., s. 56.

Dvojlist z Kroniky Antonína Davidka se zprávou o atentátu na říšského protektora Reinharda Heydricha. (rodinný archiv Felixe Davidka)

a osmnáct z nich zničily. Zápisy z roku 1945 začínají zprávou, že se obec bude muset na základě budoucího rozkazu vystěhovat. Popis dubnových událostí má pochopitelně intenzivní spád – od prvního bombardování okolí Chrlic 16. 4., velkého náletu 17. 4., při němž bylo zničeno chrlické nádraží a zabit Ondřej Hruška, další bombardování obce 23. a 24. 4., zřízení lazaretu u rodiny Němcových, u Davidkových a také v nedaleké škole, zpětně pak Davídek zaznamenal úmrtí prezidenta Franklina D. Roosevelta (12. 4. 1945). I v jeho záznamech je zmínka o rabování v domě, o krádeži oblečení a také památečních hodinek. Stejně jako v mnoha domácnostech v nejbližším okolí železnice, zabrala krátce po osvobození posádka ukrajinského frontu generálmajora Afonina, jenž osvobozovacím bojům velel,³⁵ i domácnost Davidkovu. Na jeho dohled se vzpomínalo obecně jako na obnovení pořádku v obci. Důležitý byl

35 AFONIN, Alexej Ivanovič. V bojích o osvobození Brna a Československa na jaře 1945. Časopis Matice moravské. Brno, 1975, roč. 94, s. 3–14.

chrlického zámku konala slavnost čítající stovky účastníků z řad duchovenstva i místních a přespolních občanů.³⁷

DENÍK MILOSLAVA MULÍČKA

Čtvrtým historickým materiálem je deník dvanáctiletého Miloslava Mulíčka, jedenáctistránkový záznam ve vázaném bloku, který byl (podle štítku na odřených deskách) původně určen pro vedení „Dokladů o půjčené sazbě, literách, značkách a pod.“ (formát 300×220 mm).³⁸ Mulíčkův zápis je originální svým dětským pohledem, s nímž líčí svou touhu získat zničenou pušku zahozenou ustupujícími německými vojáky (s. 9–10) či jednoduchými, školáckými veršíky o spolužácích (*Naše třída*, s. 4–6). Většina textů, včetně souboru básní – ironické *Berlíne, Berlíne* (měla se podle návodu zpívat na melodii *Kolíne, Kolíne*, s. 1–2), *Zákopnické písně* (s. 2–3)

Deník Miloslava Mulíčka v dnes silně odřené vázané knize pro vedení dokladů o zápůjčkách typografických liter. (soukromý archiv Hynka Štětiny)

37 Více o F. M. Davídkovi a tajné církvi např. FIALA, Petr a HANUŠ, Jiří. *Skrytá církev: Felix M. Davídek a společenství Koinótés*. Brno, 1999.

38 Rukopis ve školním sešitě s pevnou vazbou, originál v majetku Mulíčкова vnuka Hynka Štětiny. MULÍČEK, Miloslav. *Deník*, soukromý archiv Hynka Štětiny, digitální kopie v archivu autorky.

vypovídající o životě totálně nasazených a básně *Pamatuj!* (s. 6), jež nese znaky patriotismu a bojovného mementa – poukazují ovšem na pohled světa dospělých. Obsáhlejší text *Prožití II. světové války* (s. 7–11) popisuje události od neděle 15. 4. 1945, kdy docházelo z nařízení německé správy v Brně a jeho okolí k likvidaci mostů, železničních tratí i továren. Objevuje se zde také zpráva o prvním náletu sovětské letky na Brno. Týž den se také sousedé z blízkého okolí – podle Mulíčkova zápisu šlo o sedmnáct rodin a šest jednotlivců – stáhli do připraveného krytu v tzv. lednici, rozsáhlém sklepě pod stodolou Pernesova statku.³⁹ K datu 19. 4. 1945 si Mulíček zaznamenal detaily o bombardování chrlického nádraží a úmrtí železničáře Ondřeje Hrušky. Zásadní zprávy se vztahují ke dvěma dnům osvobozovacích bojů, přičemž informace ke dni 23. 4. přináší i přesnější popis jedné linie bombardování Chrlic, která zasáhla domy směrem od nádraží k dnešnímu hlavnímu náměstí pod školou. S následujícím dnem se pak Mulíček zaměřil na zásahy ve spodní části obce, kde dodnes stojí původní rodové statky. Na rozdíl od předchozích svědků popsal ústup německého vojska: jeho příslušníci odváželi svoje raněné druhy dokonce i na zabavených trakařích, snažili se také zbavit uniformem a směňovali svoje vybavení včetně plynových masek a granátů za civilní oblečení. Zachytil také zvuky tuhých bojů, jež se do Chrlic linuly z nedaleké Blučiny.⁴⁰ Jeho zpráva o prvním setkání se sovětskými vojáky 25. 4. 1945 pak popisuje radostné oslavy i situaci, kdy jeden z příslušníků vojska daroval Mulíčkově tetě z Brna kolo.⁴¹ Ve svých stručných zápiscích pak jako poslední memento války zahrnuje situaci, kdy se 9. 5. 1945 ozvala v Chrlicích znovu střelba. Jak se posléze ukázalo, spojená s oslavami konce války a návštěvou několika sovětských vojáků stahujících se z Prahy do své vlasti.

Záznamy jsou sice stručné a proložené několika historkami vztahujícími se k požáru Mulíčkova domu, k němuž došlo při bombardování Chrlic, a následující opravě střechy. Přesto se jedná o velmi cenné postřehy, jež pomáhají dokreslit obraz poškození obce během náletů sovětského vojska, jehož katalogizace je postupně doplňována.⁴² Další zajímavostí je návaznost epické formy na básnickou tvorbu vycházející pravděpodobně ze slovesné válečné ironie. Z celé první části deníku výrazně ční báseň, jež stojí za publikování v celém rozsahu:

39 Ze vzpomínek je známo, že další kryty byly zřízeny např. ve sklepech zámku a bývalé sladovny na dnešním Chrlickém náměstí, v podsklepení stodoly u Kirschů aj.

40 K tomu viz např. MIKULKA, Jiří. Německá okupace v letech 1939–1945. In: BŘEČKA, Jan. *Dějiny Blučiny*. Blučina, 1994, s. 162–164

41 MULÍČEK, pozn. 38, s. 9.

42 Viz aplikace *Bombardování Brna*. Online. Dostupné z: <https://gis.brno.cz/-/bomby#z=14 & x=-597962 & y=-1161073>.

Prožití II. světové války

Dne 15. 4. 1945. jsme nemohli vůbec spát. Němci v Brně vyharovali mosty vedoucí přes vodu, železniční mosty a sapaťovali továrny takže se zdálo že celé Brno je v plamenech. Té noci bylo též Brno bombardováno Ruskými letci. Když bomba dopadla tak vyhlídla do výše rozřávené střepiny. Vypadalo to jako vodotrysk. Letci stříleli světelné kitley a rúsné rakety. Ohně více se mi líbili stromechové rakety. Byly to hvězdíčky sestavené v stromech a každá puška byla jiné barvy.

Do krytky jsme šli 15. 4. 1945. b. j. v neděli večer, v krytce jsme již předeem měli všechno nachystáno. Za kryt nám sloužila Bernesova lesnice. Již 13. 4. 1945 došel tam pan Hamrlova cukra mouku. Těžalo to čerstvé místo. V krytce jsme si topili kamínkami (koksáky). Každý donesl kočky dřeva a uhlí. Tak jsme měli pořádek tím tatit. Topili jsme celé dny a noci. Kamínka vředyrána šla dom a uvarila, jednou nám usmařila lívance. Dne 19. 4. 1945 bylo bombardováno nádraží při čemž byl zabít pan Kruška. Také padla bomba na silnici u Golnickovyho. Také na naší ulici byl vystrílen náboj a těžkého kulometu na německé vojáky a auto stojící u Hunkesové stodoly. Jak spatřili letadla tak konem sašli sa vrata a to bylo jejich štěstí že je dobře mířený náboj nesasáhl. Náboj se sávrtil do sdi kde stáli vojáci a druhý, ale 5m od stoda

Pamatuj!

Pamatuj, že jsi z Chrlic,
z krásné moravské vesnice,
která je na tě vždycky hrdá.
Dbej by dlaň tvá,
od mozolů tvrdá,
vždy připravenou měla zbraň
a rodnou ves s ní chraň.
Až v cizině ty dlíti budeš
a budeš třeba velký pán
ať nikdy nezapomeneš,
že jsi a budeš Chrličan.

ZÁVĚR

Čtyři paměťové konvoluty z Chrlic a Roznberka ukazují, že i lokální vzpomínky dokážou výrazně obohatit naše porozumění soukolí dějinných událostí. Takový materiál neslouží pouze jako doplněk tzv. velkých dějin, ale i jako jejich korektiv – ukazuje, jak válkou žila, jak ji vnímala a jak ji ve specifickém místě zaznamenávala některá ze složek mnohavrstevnatého společenství. Prezentované dokumenty z Chrlicka nejsou pouhým záznamem minulosti, ale mají aktivní podíl na udržení kulturní paměti místa, a kromě jiného přitahují pozornost svou nestrojeností. Živým popisem prožitku a způsobem podávajícím svědectví pak nabízejí prostor pro další interpretaci doteků historie a lidské každodennosti.

PRAMENY A LITERATURA

DAVÍDEK, Antonín. *Kronika II. 8. 1. 1942–28. 3. 1947*, rodinný archiv Felixe Davídka.

MULÍČEK, Miloslav. *Deník*, soukromý archiv Hynka Štětiny.

Pamětní kniha obce Roznberku, archiv autorky.

TRENZ, František. *Deník*, soukromý archiv Jitky Růžičkové.

AVE: *Archeologie, vlastivěda a etnografie; Sborník vlastivědných pracovníků osvětových besed z Chrlic, Modřic, Rajhradu a Tuřan*. Modřice, 1969–1971.

AFONIN, Alexej Ivanovič. V bojích o osvobození Brna a Československa na jaře 1945.

Časopis Matice moravské. Brno: Matice moravská, 1975, roč. 94, s. 3–14.

DAVÍDEK, Leo. A léta běží... AVE: *Archeologie, vlastivěda a etnografie; Sborník vlastivědných pracovníků osvětových besed z Chrlic, Modřic, Rajhradu a Tuřan 3*. Modřice, 1971, s. 41.

DAVÍDEK, Leo a SMUTNÝ, Zdeněk. *900 let Chrlic*. Chrlice: Vlastivědný spolek Chrlice, 1965.

DAVÍDEK, Leo a SMUTNÝ, Zdeněk. *Chrlice ve vzpomínkách a dokumentech*.

Chrlice: Vlastivědný spolek Chrlice, 1965.

FIALA, Petr a HANUŠ, Jiří. *Skrytá církev: Felix M. Davídek a společenství Koinótés*.

Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999. ISBN 80-85959-39-9.

HAVLOVÁ, Eliška a MUSILOVÁ, Helena. *František Kupka: Legionář a vlastenec = Legionnaire and Patriot*. Praha: Museum Kampa, 2018. ISBN 978-80-87344-45-3.

KOPECKÝ, Miroslav. *Občané tuřanské farnosti v zahraničním odboji 1914–1920*. Brno:

Nakl. Ryšavý, 2003. ISBN 80-86137-99-6.

KOPECKÝ, Miroslav, JAMBOR, Tomáš a KOLESA, Václav. *Příslušníci pozemních jednotek z tuřanské farnosti ve II. světové válce*. Zlín, Václav Kolesa, 2016. ISBN 978-80-254-9023-5.

MIKULKA, Jiří. Německá okupace v letech 1939–1945. In: BŘEČKA, Jan. *Dějiny Blučiny*.

Blučina: Obecní úřad, 1994, s. 162–164.

PICHLÍK, Karel. *Českoslovenští legionáři (1914–1920)*. Praha: Mladá fronta, 1996.

ISBN 80-204-0580-1.

INTERNETOVÉ ZDROJE:

Kniha zemřelých v polních nemocnicích (Sterberegister). Online. Svazek 10, s. 1. In: Digitální studovna Ministerstva obrany ČR. Dostupné z: <https://www.digitalniknihovna.cz/dsmo/view/uuid:ab5d46bd-ed82-469c-8475-7c83f07a4e8a?page=uuid:a6d2e972-9c72-4d39-96a1-e01fb154f0c5&fulltext=trenz> [cit. 20. 5. 2025].

Legionářský směr. Transporty speciál. Online. 2020. Dostupné z: www.csol.cz/wp-content/uploads/2022/08/LS_transporty_spec_2020.pdf. [cit. 2. 6. 2025].

Pošmura, Ladislav. *Pro sokola přijelo gestapo, manželka ochrnula. Kniha líčí osudy umučených.* Online. iDnes. 16. 6. 2019. Dostupné z: https://www.idnes.cz/hradec-kralove/zpravy/sokolove-valka-odboj-gestapo-ivanov-rezkova-spatenkova-silver-popravy.A190523_477523_hradec-zpravy_pos. [cit. 2. 6. 2025].

ZPRÁVY

LABORATOŘ MUZEJNÍHO VIZUÁLNA

Peter Jelemenský, Hana Matyášová, Monika Mikulášková

Muzejní výtvarníci, odborníci, kteří pomáhají kurátorům v tom, aby jejich výstavní sdělení bylo vizuálně srozumitelné a aby diváka vtáhlo, kreativní lidé, kteří se starají i o to, aby návštěvníkovi poskytli komfortní podmínky pro vlastní prožívání, myšlení a učení, nemají vlastní komisi při Asociaci muzeí a galerií, scházejí se proto spíše sporadicky a často se musí v záplavě jiných profesí na seminářích či konferencích hledat. Aby tomu bylo do budoucna jinak, vznikl v roce 2023 v Muzeu Brněnska projekt Laboratoř muzejního vizuálna. Od té doby proběhly dva ročníky konference pro tvůrce muzejních výstav a na obzoru je třetí.

První ročník proběhl v prosinci roku 2023 ve spolupráci s Metodickým centrem muzejní pedagogiky (MCMP) a Centrem nových strategií muzejní prezentace (CENS), s finanční podporou z projektu Erasmus+. Jednodenní setkání nabídlo širokou paletu příspěvků na téma muzejní architektury a muzejního výstavnictví a otevřelo i otázky spolupráce mezi designéry a dalšími profesemi – kurátory, muzejními pedagogy, ale i managementem muzejních institucí. Mezi hlavními řečníky se objevili zástupci interpretátorské vlny

v českém muzejním prostředí (Michal Medek, ÚIMID), odborníci z obou spolupracujících metodických center (Tomáš Drobný, MCMP; Táňa Šedová, CENS) a jako hlavní host Magdalena Kreis, kurátorka a edukátorka s bohatými zkušenostmi se spoluprací s designéry na mnoha projekt v Polsku i mimo něj. Formát „klasických“ konferenčních příspěvků doplnil kulatý stůl, facilitovaný Evou Dittingerovou, který ukázal zájem o netradiční a otevřenější formy diskuse mezi účastníky.

Na úspěch prvního ročníku navázala v listopadu roku 2024 tentokrát dvou-denní akce, naplněná vedle úvodních přednášek praktickými workshopy a kreativními laby. K Muzeu Brněnska jako hlavnímu organizátorovi se vedle MCMP a CENS přidalo také studio Krutart. Celá akce začala tzv. „speedfriendingem“, který účastníkům umožnil navzájem se seznámit a „prolomit ledy“. Tato úvodní aktivita jasně ukázala, jaké chtějí nejen organizátoři, ale i účastníci setkání mít – přátelské, kolegiální a otevřené. Vyjevila také radost účastníků z možnosti sdílet problémy i úspěchy v práci. Výběr přednášejících a lektorů tentokrát odrážel snahu udržet peer to peer charakter ve všech částech konference, proto byli pozváni

lidé, kteří se muzejnímu výstavnictví věnují prakticky, a to u nás i v zahraničí. Zkušenosti s významnými britskými institucemi přinesla Jana Vodičková, podnětné téma narativního prostoru Barbora Klapalová (Krutart), Peter Liška představil několik svých inspiračních realizací ze slovenského galerijního prostředí. O praktickou výuku workshopů se postarali Lukáš Kijonka (díky spolupráci s CENS) a Juliána Sylvie Kamas. Obzvláště přínosné byly

kreativní laby, na něž mohli účastníci dopředu přihlásit výstavní projekty v různých fázích rozpracovanosti, které by rádi sdíleli a konzultovali s kolegy.

Cílem Laboratoře muzejního vizuálu je sdílet zkušenosti a vytvářet prostor pro společné hledání řešení specifických úskalí, na něž výtvarníci v muzejních institucích narážejí, a v dlouhodobém horizontu, doufejme, přispět k vytvoření živé a stabilní komunity muzejních výtvarníků.

SCHOVAT, NEBO UKÁZAT? SEMINÁŘ O VYSTAVOVÁNÍ DOKUMENTŮ NA PAPIŘE

Jiří David

Dne 4. června 2025 proběhl v prostorách Moravské zemské knihovny v Brně další ročník semináře pro pracovníky a pracovnice jihomoravských paměťových institucí: archivů, knihoven, muzeí a galerií. Navázal na loňské obdobně koncipované setkání věnované problematice archiválií a rozdílům v jejich zpracovávání v různých typech institucí. Organizace letošního semináře se opět ujal společně dvě instituce – Moravská zemská knihovna v Brně a Muzeum Brněnska, Památník písemnictví na Moravě. Akce se zúčastnilo 45 kolegů a kolegyň z celkem 15 institucí.

Tématem semináře se tentokrát stalo vystavování děl na papíře. Ať už se jedná o umělecká díla, archiválie, rukopisy, knihy nebo mapové dokumenty, použitý materiál, tedy papír, všechny typy paměťových institucí propojuje, stejně jako potřeba tato díla prezentovat prostřednictvím výstav, případně je k vystavení zapůjčovat. Každé vystavení díla na papíře ovšem znamená jistou míru nebezpečí jeho nevratného poškození. Může tak vzniknout rozpor a z něj plynoucí dilema vyjádřené zkratkou v názvu semináře, neboť paměťové instituce nejsou zřízeny pouze k tomu, aby svěřené dokumenty zpřístupňovaly a prezentovaly veřejnosti, ale zároveň

aby je uchovávaly a chránily. Dva legitimní zájmy veřejnosti tak na sebe mohou narážet. Cílem semináře proto bylo otevřít otázku, zda a jak lze stanovit hranici mezi oběma úkoly, a především zjistit, jaká je praxe knihoven, archivů, muzeí a galerií při hledání rovnováhy mezi zpřístupněním předmětu a jeho ochranou.

Stejně jako v minulém roce nebyly příspěvky pro seminář získány standardní výzvou „Call for Papers“, organizátoři místo toho oslovili konkrétní pracovníky a pracovnice z různých typů institucí a v zájmu komparability příspěvků je požádali o vyslovení se ke konkrétním bodům souvisejícím se zvolenou tematikou. Vstupní shrnující přednášky se ujal Ivan Kopáček z Fakulty restaurování Univerzity Pardubice, který představil základní rámec problematiky z pohledu odborného restaurátora. Praxi vystavování knih v knihovnách a literárních muzeích představili ve společném příspěvku Jiří David z Památníku písemnictví na Moravě a Jiří Dufka z Moravské zemské knihovny v Brně, přístup archivů osvětlila Jana Fasorová z Moravského zemského archivu v Brně, v posledním příspěvku hovořily o zkušenostech s výstavním prezentováním autor-
ských knih i uměleckých děl na papíře

v galerijním prostředí kurátorka Judita Matějová a restaurátorka Alena Hejdková, obě z Moravské galerie v Brně. Samostatný blok pak tvořila moderovaná diskuze, která dala prostor kolegům a kolegyním z publika vyjádřit se k nastíněným problémům z pohledu svých institucí. Setkání mělo i praktickou rovinu – na dokumentech s různým typem poškození byly demonstrovány jejich prezentační možnosti a limity.

Prakticky všechny příspěvky se dotkly problematiky výstavní praxe v celé její komplexitě: legislativního rámce, (ne)existence metodických doporučení a závazných interních pokynů, náležitostí smluvního zabezpečení, pojištění a samozřejmě vlastních podmínek vystavení s ohledem na teplotu, vlhkost, světelné podmínky, bezpečnou manipulaci při transportu, adjustaci či instalaci a zabezpečení předmětu po dobu trvání výstavy. Přes řadu očekávatelných shod existují v mnoha ohledech mezi institucemi signifikantní rozdíly. Patrné byly například v souvislosti s interními institučními procesy spjatými s realizací výpůjčky. Ve větších institucích disponujících zpravidla adekvátními odbornými restaurátorskými pracovníky má významné slovo při rozhodování o zapůjčení předmětu a jeho vystavení restaurátor, který je schopen posoudit fyzický stav předmětu a definovat podmínky jeho bezpečného vystavení. Menší instituce se v tomto ohledu musejí spoléhat buď na externí služby, nebo na úsudek kurátora. S ohledem na řečené není ve

všech institucích obligátní vytváření protokolů o stavu předmětu (Condition Report), stejně jako vyžadování zprávy o podmínkách panujících ve výstavních prostorách (Facility Report).

Z konkrétních podmínek vystavení byla v příspěvcích i v diskuzi věnována velká pozornost otázce světla, tedy přípustné intenzitě a délce osvitu. Právě riziko poškození světlem je totiž u papírových dokumentů zvláště vysoké, jedná se totiž o poškození kumulativní a nevratné. Opakované vystavení dokumentu může prohlubovat jeho poškození, které navíc nemusí být ihned patrné. Prakticky všechny instituce jsou nuceny volit kompromis mezi návštěvnickým komfortem a ochranou předmětů. Do konkrétní podoby tohoto kompromisu promlouvá řada faktorů, na předním místě by však měla být cena a význam dokumentu. Na místě byl učiněn i pokus, při němž bylo osvětlení přednáškové místnosti ztlumeno na žádoucích 50 luxů, při nichž byla konstatována stále ještě dobrá čitelnost doprovodných textů a vzájemně konzultovány metody, jak tohoto stavu dosáhnout.

Ačkoli se podmínky pro vystavování děl na papíře mohou často jevit jako velmi přísné nebo obtížně dosažitelné, závěrečný konsenzus semináře byl optimistický. Přítomní odborní pracovníci a pracovnice, a to jak v kurátorském, tak restaurátorském oboru, konstatovali ochotu vycházet výstavním záměrům vstříc a nehledat zbytečné překážky. Vystavující instituce by však současně měly dbát na průběžné

doplňování či obnovování potřebného vybavení a průběžné zlepšování podmínek výstavních prostor. I když je to spojeno s nemalými finančními nároky, odměnou by měla být větší dostupnost ambiciózních výstavních projektů.

Úspěšně absolvované dva ročníky semináře pro paměťové instituce „napříč“ jejich zaměřením, legislativním ukotvením a praktickými

zkušenostmi naznačují, že jde o nosný a potřebný formát setkávání. Za důležitý považují organizátoři i poněkud neformální rozměr těchto akcí, který napomáhá vzniku přátelských pracovních vztahů a sdílení zkušeností či impulsů pro dobrou praxi. Pro třetí ročník se téma prozatím stále hledá, pokud však nezasáhne vyšší moc, počítají organizátoři s jeho uspořádáním.

RECENZE

MUZEJNÍ EDUKACE V PAMÁTNÝCH VILÁCH

Vydalo Moravské zemské muzeum, Metodické centrum muzejní pedagogiky, Brno, v roce 2024.

Petr Svoboda

O tom, že jednou ze základních rolí muzea coby instituce je výchova a vzdělávání, jiným slovem edukace, není žádných pochyb. Edukátory, tedy pracovníky vzdělané a zkušené jak v muzejnictví, tak také v pedagogice, dnes najdeme téměř v každém muzeu. Obsadit tuto pozici dostatečným počtem dobře kvalifikovaných zaměstnanců se ukazuje být mnohdy problematické, zároveň jsou na nové zaměstnance kladeny vysoké nároky i očekávání při přípravě nových edukačních programů pro různé cílové skupiny s různým zaměřením podle konkrétních muzejních objektů, sbírek nebo dokonce jednotlivých sbírkových předmětů. Poměrně mladým fenoménem je pak zpřístupňování památných vil. Metodika, kterou vydalo Metodické centrum muzejní pedagogiky při Moravském zemském muzeu, tak přichází právě včas, aby byla vodítkem pro edukátory stále početnější skupiny těchto specifických muzejních poboček.

Za povšimnutí stojí už samotný pojem „památné vily“ v názvu knihy. Zprvu jsem váhal, jestli toto neobvyklé označení skutečně vystihuje dosti širokou skupinu objektů, stojících na rozhraní

mezi šlechtickým sídlem a rodinným domem, vystavěných pro rodiny různých vrstev a profesí, a nakolik se překrývá s již ustálenými pojmy, jako je „House Museum“ či „dům-muzeum“. Vzápětí jsem si ale musel odpovědět, že se názvem zřejmě podařilo obsáhnout právě to podstatné. Ostatně je to stručně, srozumitelně a hlavně výstižně vysvětleno v druhé kapitole knihy. Právě tam najdeme definici základních pojmů, bez kterých se při čtení metodiky neobejdeme.

Pedagogickým aspektem práce s vilou jako vzdělávacím objektem se věnuje následující z kapitol. Vilu podle ní můžeme chápat jako objektové učivo – když sama budova slouží k poznávání, jako soubor osobních příběhů, které lze zprostředkovat návštěvníkům; jako imerzivní prostředí, umožňující prožitek a empatii, nebo jako nástroj formování integrity člověka – spojující poznání, cit i etickou reflexi. Edukátor zde vystupuje jako průvodce procesem poznání, který propojuje historické, architektonické a emoční vrstvy. Jak využít teorii v praxi ukazuje konkrétní příklady programů ověřených ve Vile Löw-Beer v Brně. Čtveřice zvolených programů zahrnuje

různé cílové skupiny, od nejmenších dětí přes studenty středních škol a gymnázií po rodiny či seniory. Naznačeny jsou i možnosti odlišných přístupů využívaných v dalších vilách v ČR i v zahraničí.

Poslední z kapitol představuje praktický metodický rámec pro přípravu edukačního programu krok za krokem, od prvotního návrhu programu po jeho reflexi. Součástí je i „matrix podnětů“, který má napomoci strukturování nápadů a rozvíjení tvořivého myšlení edukátorů. Následuje bibliografie klíčové literatury s anotacemi stejně jako soupis použité a další doporučené literatury.

Praktickým kapitolám v zásadě není co vytknout. Snad jen menší důraz na vzdělávání dospělých. V tomto ohledu může být inspirací Winternitzova vila v Praze, která je ale v soukromých rukou a není muzeem. Osobně pak postrádám ještě jednu věc: publikace radí, jak se vyrovnat s prezentací obtížných témat, jako je holokaust nebo vyvlastnění v době nacismu či socialismu. Řada podnikatelských vil však byla coby účetní součást podniků zabavena na základě Benešových dekretů. Tato krádež, kterou není možné svést na nenáviděný totalitní režim, je dnes v prezentaci a edukaci většinou tabu a to považuji za chybu.

Slabinou celé publikace je však úvodní kapitola, která se snaží uvést téma metodiky do širšího kulturního,

památkového, pedagogického i filozofického kontextu. Činí tak bohužel nepříliš úspěšně. Už jazyk této kapitoly je v porovnání s jasným jazykem zbytku publikace obtížný a nejasný, jednotlivé části si v definičních pojmech odporují a především odporují definicím upraveným a používaným v celém zbytku publikace. Text navíc odbíhá od tématu a obsahuje i věcné chyby (mj. nepřesné přepisy z legislativy, kdy např. „ústřední seznam kulturních památek“, §7 zákona č. 20/1987 Sb., je tu „seznamem kulturního dědictví“). Úvodní kapitola zjevně vznikala ve spěchu a editor ji zařadil na poslední chvíli, neboť text dalších kapitol s úvodem nepočítá a i odkazy na kapitoly navzájem v dalším textu číselně neodpovídají vložení úvodu. Publikace by byla čtivější, věrohodnější a kompaktnější bez něj.

Ve výsledku je však metodika praktickou příručkou pro práci se specifickým typem kulturního dědictví. Pomůže především začínajícím muzejním edukátorům, inspiraci v ní však jistě najdou i ti zkušenější, navíc odkazuje na četnou další podnětnou literaturu. Autoři vycházejí z české tradice muzejní pedagogiky a památkové péče, ale inspiroují se i anglosaským konceptem objektového učení a moderními teoriemi kulturní paměti. Velkou přidanou hodnotou je skutečnost, že text kombinuje teoretická východiska s konkrétními příklady z praxe.

EMIL J. PAVELKA

KNIŽNÍ ZNAČKY S TELEČSKÝMI MOTIVY (1762–1912–1969)

Vydal Spolek sběratelů a přátel exlibris v Praze v roce 2024.

Miroslava Šudomová

Drobná publikace s názvem *Knižní značky s telečskými motivy (1762–1912–1969)* byla vydána v roce 2024, ale světlo světa spatřila již ve strojopise JUDr. Emila J. Pavelky v šedesátých letech 20. století. Autorova pozornost se zaměřila na tzv. regionální exlibris, tedy knižní značky, které mají vztah k určitému regionu, tematicky, geograficky nebo prostřednictvím autora. Exlibris (doslova „z knih / knihovna někoho“, tradičně ve formě grafického lístku vlepovaného do knihy) představuje osobní vlastnickou značku, která bývá nejen praktickým označením knihy, ale často i výtvarně hodnotným a sběratelsky ceněným artefaktem. Může obsahovat jméno, erb, symbol nebo motto majitele knihy.

Knížečka o třiceti dvou stranách poukazuje daty ve svém titulu na rok 1762, kdy vzniklo první české exlibris s telečským motivem (pro Aloise Arnošta hraběte Podstatzkého z Prusinovic), dále na rok 1912, kdy vznikla první moderní značka s telečským motivem (pro Ph.Mr. Ferdinanda Poláška lékárníka v Telči ji v leptu vytvořil sochař a grafik Jaroslav Krepčík). Poslední datum napovídá, ke kterému roku byl soupis exlibris ukončen, v témže roce

(1969) bylo vytvořeno na sto dva knižních značek. Kniha je věnována památce tvůrce první české moderní knižní značky s telečským motivem, malíři Jaroslavu Krepčíkovi.

Autor ve svém soupise rozděluje exlibris na dva typy, na klasické knižní značky s telečským motivem a na moderní knižní značky s telečským motivem. Zatímco první část čítá pouhé tři exempláře, ve druhé je jich devadesát devět, přičemž valná většina je doplněna o grafickou podobu. Exlibris nesou výraznou regionální identitu. Motivy vycházejí z charakteristických a esteticky silných prvků Telče – renesanční radnice, zámecké průčelí, měšťanské domy či krajinné scenérie s rybníky. Výběr těchto motivů není náhodný: jde o pečlivě vybrané symboly města, které mají kulturní a historickou váhu. Díky tomu se jednotlivé značky stávají nejen označením knihy, ale i vizuálním nositelem ducha místa, které zanechává ve čtenáři hlubší stopu. Exlibris sestavené autorem tak mohou oslovit nejen milovníky knih a grafiky, ale i sběratele a obdivovatele regionální kultury. Sám sběratel doplňuje text o doušku, že „žádná podobná práce není vyčerpávající, a proto je na

badatelích a sběratelích, aby objevovali doplňky, a na výtvarnících, aby tvořili nové knižní značky, a proto tedy *Vivant sequentes!*“

V závěru publikace je seznam autorů, v němž nechybí zvučná jména grafiků a malířů jako jsou František Bílkovský, Dobroslava Bilovská, Petr Dillinger, Michael Florian, Jan Konůpek, Josef Váchal a další. Grafické pojetí je střídavé a precizní. Umělci zde prokazují cit pro kompozici a tradici drobné grafiky. Každé exlibris nese typický rukopis grafika – kultivovanost, lokalitu a decentní výtvarnost. Není to masový produkt, ale osobní výpověď autora i hold městu Telči.

Text je doplněn také o seznam literatury, rejstřík majitelů exlibris s telečskými motivy, součástí je i nekrolog Emila J. Pavelky, doplňující literatura, poznámky a seznam skenů. Je třeba také zmínit ty, kdo se zasloužili o vydání publikace, a to Jana Langhammera (připravil k vydání a tisku) a Martinu Vyšehliďovou (přepis strojopisu).

Majiteli prezentovaných exlibris jsou kromě E. J. Pavelky i další – místní obyvatelé, ale také známé osobností nebo instituce (Alois Arnošt Podstatzký hrabě z Prusinovic, Jaroslav Maria Dudek, Václav Poppe, Lubomír Vaníček, Hotel u Černého orla).

Sběratel Emil J. Pavelka byl významný právník a autor genealogicko-historických děl (*Podíl Brna v historii knižní značky, Dějinný vývoj a soupis exlibris a supralibros českých lékařů, Seznam knihy vydaných E. Šolcem v Telči a v Praze, Rod mé matky aj.*) Věnoval se sběratelské činnosti, zejména filatelii a exlibris, byl aktivní v genealogickém a historickém výzkumu, který přispěl k dokumentaci a uchování české historie a kultury.

Závěrem lze říci, že prezentované knižní značky nejsou pouhou pomůckou pro čtenáře, ale zároveň nenápadným nositelem místní identity. Emil J. Pavelka dokazuje, že i v drobném tisku lze zachytit *genius loci* daného místa. V české kulturní tradici má exlibris silné kořeny a vydaná série knižních značek s motivy z Telče je toho dokladem.

REDAKČNÍ RADA:

Vladimír Březina, Jiří David, Tomáš Jeřábek, Petra Pichlová, Marta Sedláková,
Radek Slabotínský, Petr Svoboda, Josef Zaccal

Texty v oddílech Studie a Materiály prošly recenzním řízením.

RECENZOVALI:

Martina Babinčáková, Lukáš Bedáň, Ludvík Belcredi, Jiří Doležel, Tomáš Jeřábek,
Hana Sedláčková, Lenka Šabatová, Lubomír Šebela, Samuel Šišolák, Josef Zaccal

Sborník Muzea Brněnska 2025

V roce 2025 vydalo Muzeum Brněnska, příspěvková organizace.

Redakce: Martina Krajičková

Sazba: Lubomír Janoušek

Obálka: Peter Jelemenský

Sborník je dostupný také online: www.sbornikmb.cz

ISBN 978-80-88496-11-3

ISSN 2570-6349